

Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek.
Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitised at Gothenburg University Library.
All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text.
This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

4

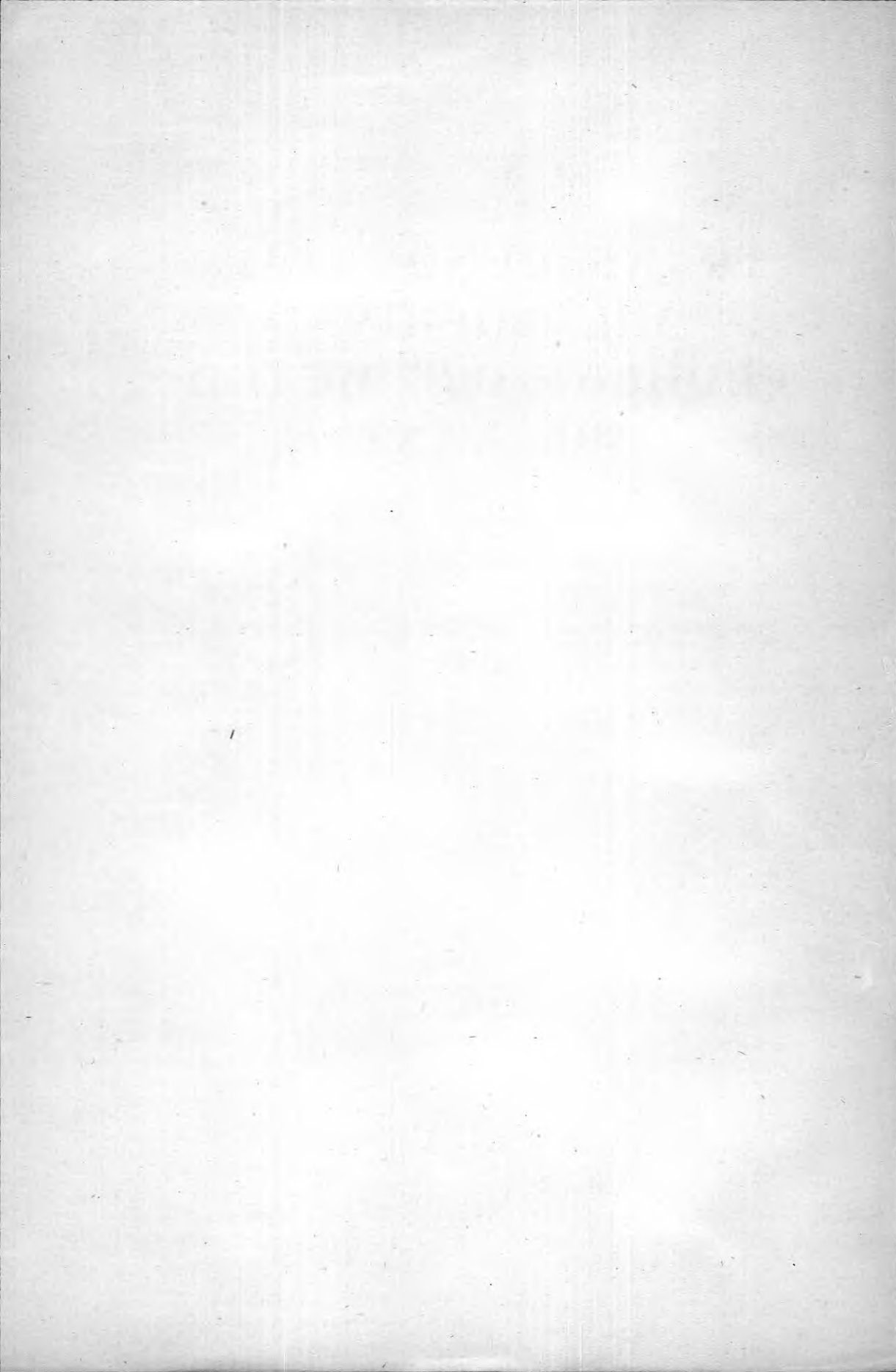
**TRANSCENDENTAL-
FILOSOFIENS
PROBLEM OCH METOD
HOS KANT**

AF

AXEL LAGERWALL

GÖTEBORG
WALD. ZACHRISSONS BOKTRYCKERI A.-B.
1904

TRANSSCENDENTAL- FILOSOFIENS PROBLEM OCH METOD HOS KANT

AKADEMISK AFHANDLING

SOM MED KONGL. MAJ:TS NÅDIGA TILLSTÅND KOMMER ATT
FÖR VINNANDE AF FILOSOFISK DOKTORSGRAD FRAMSTÄLLAS
TILL OFFENTLIG GRANSKNING Å GÖTEBORGS HÖGSKOLAS STORA
HÖRSAL TISDAGEN DEN 7 JUNI KLOCKAN 10 FÖRMIDDAGEN

AF

AXEL LAGERWALL

FILOSOFIE LICENTIAT

GÖTEBORG
WALD. ZACHRISSONS BOKTRYCKERI A.-B.
1901

Kants skrifter citeras efter Kungl. Preussiska Akademiens upplaga, såvidt de där äro utkomna (Kant: Schriften), 2:dra upplagan af Kr. d. r. V. efter Hartensteins edition 1868 (Hart.) samt de öfriga skrifterna efter den Kirchmannska upplagan (K.)

Inledning.

¶ nom den filosofiska forskningen intages i våra dagar ett bredt rum af de undersökningar, som röra problemens formulering och metoden för deras lösning. Det har klagats öfver, att alla dessa "Einleitungen", "Präludien", "Prolegomena" och metodologier äro sterila samt hindra ett verkligt arbete på lösningen af problemen blott af anspråksfull ifver att korrekt formulera dem och att angifva metoden för, huru de skola lösas. Men just i dessa öfverklagade sträfvanden ligger ett filosofiskt arbete i alldeles eminent grad, nämligen ett logisk-kunskapsteoretiskt. Problemen om vetandets form, innehåll och giltighet äro sedan Immanuel Kants epokgörande verk: "Kritik der reinen Vernunft" icke blott några bland de många filosofiska problemen utan väsentligen just dessa problem själfva. Om det finnas andra i egentlig mening filosofiska uppgifter, kan i alla händelser endast afgöras genom dessa frågors lösning. "Das Nichtwissen des eigenen Thuns ist der innerste Grund alles dogmatischen Verhaltens, aller Selbsttäuschung, Verblendung und Thorheit, auch in der Wahl unserer Lebensziele und Lebensrichtung. Das Wissen des eigenen Thuns ist die durchgängige Aufgabe des kritischen Denkens, der Weg der Selbsterkenntniss und Selbstbesinnung, gerichtet auf das Ziel echter Wissenschaft und Lebensweisheit."¹ Också har, sedan Kant uti "Kritik der reinen Vernunft" gentemot dogmatismen ställde fordran på kritisk filosofi och genom detta arbete framlade en "Tractat von der Methode",

---

¹ Kuno Fischer: Geschichte der neuern Philosophie. Jubiläumsausgabe IV. B. I Teil s. 10

frågan om filosofiens metod alltjämt stått på dagordningen. Men denna frågas lösning afgör äfven principiellt den ställning man intar till och i filosofien.¹

"Kritik der reinen Vernunft" har icke blott varit den historiska anledningen till den kritiska hållningen utan är ännu af central och orienterande beskaffenhet i diskussionen om filosofien såsom vetenskap. Ja, det finnes ingen möjlighet att förstå modärn filosofi utan genom Kant. Och det är särskildt den transscendentala metoden, som därvid bildar så att säga det ideala centrum. Det är denna, som med all rätt säges vara det väsentliga hos Kant, det är denna, som det gäller att öfvervinna eller komplettera, det är denna, som utlägges än så och än så och det är denna, hvars innersta mening man ideligen tvistar om. Under det att det torde råda en god enighet om såväl förnuftskritikens afgörande betydelse för filosofisk forskning som om metodens och den metodologiska synpunktens centrala ställning i Kritiken, finnes en strid af skiftande meningar om hvad egentligen det transscendentala problemet och den transscendentala metoden äro till deras innersta väsen. Då det är otvifvelaktigt sant, att criticismen just genom sin metod eller från metodologisk synpunkt utgör det drivvande och ordnande momentet i det filosofiska arbetet i våra dagar, hvilket till en stor del rent af består i att öfvervinna eller i en eller annan riktning utbilda densamma, måste hvarje fruktbart försök att deltaga i detta arbete vara bestämdt af en klar och vetenskapligt hållbar insikt i innebörden och värdet af criticismens problem och metod. Utan en sådan blir arbetet hållningslöst och dogmatiskt. Det är emellertid så, att i den enormt ansvalda Kantlitteraturen frågorna om problem och metod oftast behandlas och besvaras icke såsom hufvudsak utan för att genom dem komma fram till andra sidor af det Kantiska systemet. Äfvenså råda angående dem fortfarande vidtgående meningsskiljaktigheter. Naturligtvis ha sådana män som Cohen, Fischer, Vaihinger, Windelband, Riehl m. fl. i sina arbeten kommit till betydande resultat, men dessa ha icke

¹ *W. Windelband: Präludien. Zweite Auflage s. 287*

ännu genomförts i en enhetlig undersökning, som till hela sin anläggning vill vara en kritisk framställning af problemet och metoden.¹ Ej håller har förf. funnit i litteraturen någon uppfattning, som tillfredsställande låtit sig genomföras. Det är då ej meningen att denna undersökning skall vara en sammanfattning af redan vunna resultat utan den afser lämna ett själfständigt bidrag. — Huru betydelsefull än den forskning är, som med filologisk noggrannhet genomför en "stückweise Prüfung", hvilket ljus än det mödosamma hopandet och ordnandet af utvecklingshistoriskt material kan kasta öfver Kants system, så måste dock den principen strängt fasthållas att "Kritik der reinen Vernunft" är det högsta och afgörande uttrycket för Kants innersta mening, samt att "die Idee des Ganzen" afgör hvad och i hvilken mening något tillhör transcendentalfilosofien. Sådana försök måste kunna afvisas, som genom alla möjliga Kantiska yttrandens mätning söka en resultat, liksom ock de, hvilka i periferiska och otryckta skrifter finna korrektiv mot ensidigheten i "Kritik der reinen Vernunft". Sökandet efter transcendentalfilosofiens mening blir meningslöst, om icke det af Kant såsom "verket själf"² betecknade arbetet betraktas såsom yttersta norm och såsom innebärande en enhetlig tanke.³ "Kritik der reinen Vernunft" är det högsta och afgörande uttrycket för Kants tänkande med afseende på transcendentalfilosofiens problem och metod. Hvarje annat kan endast i den mån användas

¹ Man skulle ju med rätta kunna peka på Max Schelers arbete: Die transcendente und die psychologische Methode, men detta arbete är visserligen en kritik men framställningen af metoden är näppeligen af den art, att den gifver verklig insikt i den transsc. metodens väsen. Knappast på någon punkt har jag kunnat tillgodogöra mig dess resultat.

² Kant: Schriften IV s. 263 Prolegomena.

³ Det heter hos *H. Rickert*: Fichtes Atheismusstreit und die kantische Philosophie s. 13 not: "Seitdem man angefangen hat, als entscheidend für die Auffassung von Kants Ansichten über einige der wichtigsten Fragen, Notizen und Kolleghefte anzusehen, die Kant *nicht* hat drucken lassen, und die seinen gedruckten Werken geradezu widersprechen, wird man wohl überhaupt darauf verzichten müssen in diesen Fragen einen Satz mit Sicherheit als den Ausdruck von Kants Meinung zu bezeichnen."

för tolkningen, som det bidrar att bättre *förstå* kritiken, däremot alls icke för att därigenom erhålla en mer "allsidig" uppfattning, som då tilläfsventyrs utges för den "äkta". Detta afser naturligtvis endast transscendentalfilosofien, icke etiken eller öfriga delar af *systemet*. Och endast den tolkning kan inom kritiken anses tillfredsställande, som klart och energiskt ger oss ett begrepp om denna såsom en relativt enhetlig och systematisk tankeakt. Må faktorerna i dess genesis varit aldrig så mångfaldiga och disparata; om vi icke kunna begripa dem såsom momenter i en relativt enhetlig tankeverksamhet så kan icke heller "Kr. d. r. V." betyda en vetenskaplig handling, än mindre en epokgörande sådan.¹

Men i hvilket förhållande till hvarandra stå 1:sta och 2:dra upplagan af Kritiken? Afsevärda skillnader kunna icke förnekas, men däremot torde icke en motsats i ståndpunkt och anda kunna uppvisas. Rättast torde de kunna betraktas såsom resultat af en fortgående tankeprocess, genom hvilken den kritiska och transscendentala principen söker att genomföra sig. I själfva verket torde ock den transscendentala ståndpunkten klarare framträda i 2:dra upplagan. Närmare kommer detta att visas i afhandlingen. — När Windelband anmärker, att endast den kan känna förundran öfver den bristande öfverensstämmelsen mellan upplagorna, som väntar att "i Kritik der reinen Vernunft" finna "ett fullkomligt slutet, absolut med sig öfverensstämmande och färdigt system", så har han utan tvifvel därmed angifvit och behörigen opponerat sig mot det betraktelsesätt, genom hvilket man för sig alldeles omöjliggör ett rätt begrepp om Kritiken. Det är icke den enhet, som ligger i ett system af fixerade och med hvarandra fast förbundna tankar, hvilken utgör det väsentliga för detta arbete. Aktiviteten och målet är det väsentliga,² det vetenskapliga handlande, som, alltjämt fortskridande, i sig intar och med hvarandra samarbetar "alla den modärna

¹ Jmfr. *Georg Simmel*: Ueber. den Unterschied der Wahrnehmungs und der Erfahrungs Urtheile. Kantstudien I, s. 416 not.

² Jmfr *F. Paulsen*: Immanuel Kant s. 290.

filosofiens tankeriktningar."¹ Därför ligger "Kritik der reinen Vernunft" enhet icke i någon bestämd enskild tanke utan i en riktpunkt, i en uppgift. Och därför betyder ock denna bok för oss långt mer än ett lärdt system, den är den mäktiga handling, som inleder modern filosofisk forskning, den lär oss ej blott filosofi utan, hvad mer är, att filosofera.

---

¹ *W. Windelband*: *Gesch. d. neu. Phil.* II s. 14 "Darin gerade besteht das Einzige der Kritik der reinen Vernunft und zugleich der Grund ihrer unvergleichlichen historischen Wirkung, dass sie alle Gedankengänge der modernen Philosophie inaneinander arbeitet, ohne zu einem sich scharf formulierenden, jeder anderen Gedanken ausschliessenden Ergebnis zu gelangen".

Utvecklingen till det transscendentala problemets uppställande och de ledande tankemotiven.

Upplysningstidens starka sträfvan efter att genom en fast och säker metod vinna ett universelt vetande fick sin typiska representant i Wolff. Kant är Wolffs lärjunge och, om han med skäl kan sägas vara "zugleich Vollender und Ueberwinder der Aufklärung" (Paulsen), är det genom att denna tendens ledde hans utveckling på samma gång som den hos honom fann den genialiska kraft, som kunde göra den nödvändiga revolutionen i tänkesättet. Det är ock egentligen metodens fasthet och säkerhet, som blir hans första fordran; sedan kommer fordran på och framställningen af en helt ny metod. I den Wolffska filosofien fanns en genomgående oemotsvarighet och motsats mellan den rationalistiska prentionen på sträng logisk form och innehållets empiriska ursprung. Då innehållet i hela sin mångfald och universalitet skulle deduceras ur principium contradictionis, så blef istället den faktiska följd, att det principlöst insmugglades. Den Wolffska kunskapsteorien är, säger Adickes, "ein trübes charakterloses Gemisch von Rationalismus und Empirismus."¹ Däremot fann Kant i de matematiskt-naturvetenskapliga forskningsgrenarne exempel på vetenskapligt arbete, där metodens fasthet svarade mot resultatens säkerhet. Den motsats, i hvilken filosofi och matematisk naturvetenskap härigenom kommo att för Kant stå till hvarandra, ger han redan i sin första skrift uttryck i ord, som äfven antyda så att säga programmet för hans kommande filosofiska verk-

¹ *Erich Adickes: Kantstudien s. 27.*

samhet.¹ Det är ock af utomordentligt stor betydelse för hela hans utveckling, att matematik och ren naturvetenskap väsentligen bestämma hans bildning liksom ock, att hans första självständiga arbeten falla inom dem eller på gränsområdet mellan dem och metafysiken. Uti matematiken och naturvetenskapen ser han realiserad den fordran på vetenskaplighet, som rationalismen uppställer, men ej inom filosofien lyckas fylla, och genom dem kommer han i intim beröring med empirien, af hvars betydelse i och för kunskapen han sedan ständigt äger djup känsla. Det är ock den matematiska naturvetenskapen, som ger honom den närmre utförda typen, för hvad han menar med kunskap. Detta blef till hans kunskapsläras både styrka och begränsning.

Kants första kunskapsteoretiska skrift² lämnar blott uttryck för de från Wolff komna tankarne, i någon mån modifierade genom Crusius. För Kant var den blott formuleringen af en otillfredsställande ståndpunkt. Uppgiften var att först komma fram till en metod, genom hvilken metafysiken kunde förverkligas. Att nå fram till en sådan är ständigt Kants uppgift. De skrifter, som 1762—63 sågo dagen, visa resultaten af ett logiskt arbete att med kvarstående på den rationalistiska ståndpunkten lösa den uppgiften. Så starkt är emellertid det Wolffska inflytandet, att, fastän empiristiska element tränga sig fram och i det hela beteckna det utvecklingsmöjliga, den kunskapsteoretiska bakgrunden ännu är densamma som 1755. Det nya sammanfattas af Adickes³ så: 1) tillvaro är ej något predikat hos ting, 2) logisk motsägelse är annat än realrepugnans och 3) logisk grund är annat

¹ *Kant*. *Skriften I* s. 30 "Unsere Metaphysik ist wie viele andere Wissenschaften in der That nur an der Schwelle einer recht gründlichen Erkenntnis; Gott weisz, wenn man die selbige wird überschreiten sehen. . . . Nichts ist mehr hieran Schuld, als die herrschende Neigung derer, die die menschliche Erkenntnis zu erweitern suchen. Sie wollten gerne eine grosze Weltweisheit haben, allein es wäre zu wünschen, dasz es auch eine gründliche sein möchte." — Vidare är i denna skrift angifven den skeptiska metoden.

² *Principiorum primorum cognitionis metaphysicæ nova dilucidatio* 1755. Af den har särskildt Adickes gjort en utförlig undersökning *Kantstudien* s. 52 ff.

³ p. anf. st. s. 69.

än realgrund. Men erfarenheten betyder blott en anledning för själen att ur sig hämta och till klart medvetande höja ursprungliga begrepp, som svara mot de faktiska förhållandena utom oss. I "Beweisgrund zu einer Demonstration des Dasein Gottes", i "Ueber die Deutlichkeit" liksom i bref från denna tid är tanken om den för metafysiken erforderliga och äkta metoden den dominerande. Och Kant säger sig ha funnit den, nämligen i den metod, som Newton införde i naturvetenskaperna.¹ Men när Kant preciserar, huru denna metod tar sig ut i metafysiken, då springer i ögonen, huru oklar ännu ställningen är. Den inre erfarenheten identifieras med ett omedelbart ögonskenligt medvetande, och detta skall kunna lämna kunskap om de bestämningar, som säkert ligga i *begreppet* om en *allmän* beskaffenhet, "und ob ihr gleich das ganze Wesen der Sache nicht kennt, so könnt ihr doch derselben sicher bedienen, um Vieles in dem Dinge daraus herzuleiten."² På en så oklar ståndpunkt kan icke en säker metod finnas. Också se vi Kant 1766 i "Träume eines Geistersehers" taga ett afgjordt steg mot empirismen. I denna skrift är han, om än öfvergående, empirist. Den uppfattning, som Kant nu har om filosofi, är i mer än ett afseende märklig. Numera resignerar Kant från att bygga en metafysik enligt mönster af Newtons naturfilosofi, "Metaphysik ist eine Wissenschaft von den Grenzen der menschlichen Vernunft." Filosofiens forskning afser icke blott föremålen utan dessas förhållande till förståndet och därigenom draga sig gränserna närmare tillsammans och "die Marksteine werden gelegt, welche die

1 Det heter: "Ueber die Deutlichkeit" K. 33, 1 s. 77. "Die ächte Methode der Metaphysik ist mit derjenigen im Grunde einerlei, die Newton in die Naturwissenschaft einführte und die daselbst von so nutzbaren Folgen war."

2 p. anf. st. s. 78. I samma skrift finnes följande äfvenledes betecknande yttrande: "Solche materiale Grundsätze machen, wie Crusius mit Recht sagt, die Grundlage und Festigkeit der menschlichen Vernunft aus. Denn wie wir oben erwähnt haben, sind sie der Stoff zur Erklärungen und die Data woraus sicher kann geschlossen werden, wenn man auch keine Erklärungen hat". p. a. st. s. 88. Jmfr äfven i Neg. Grössen "Äussere Dinge können wohl die Bedingung enthalten, unter welcher sie sich auf eine oder andere Art hervorthun, aber nicht die Kraft sie wirklich hervorzubringen. Die Denkkraft der Seele muss Realgründe zu ihnen allen enthalten". Kant Schriften K. 33, 1 s. 56.

Nachforschung aus dem eigentlichen Bezirke niemals mehr ausschweifen lassen." Hvilken är nu metoden? Förnuftet fortgår endast enligt principium identitatis et contradictionis och tjänar till att upplösa de invecklade företeelserna och återföra dem på enklare. Men all filosofi har sin gräns, när man kommer till grundförhållandena; "wie etwas könne eine Ursache seyn oder eine Kraft haben, ist unmöglich, jemals durch Vernunft einzusehen, sondern diese Verhältnisse müssen lediglich aus der Erfahrung genommen werden."¹ — Om nu filosofiens hela syssla består i att upplösa och sammanbinda i erfarenhet gifvet innehåll, då är människan oförmögen att på kunskapens väg nå fram till den öfversinnliga världen. Utom genom arf från den Wolffska skolan ägde emellertid Kant på grund af hela sitt väsen en förkärlek för metafysiken just därför, att det obetingade och öfversinnliga för honom var ett absolut behof och metafysiken lofvade att sätta honom i förbindelse med denna värld af väsen i sig. Det är utan tvivel med en bitter känsla, som Kant tar afsked af metafysiken, sedan den så grundligt visat sig oförmögen att infria sitt löfte. Men "Träume" visar ock den väg, på hvilken Kant fann ersättning för sin förlust. Det är Rousseau och Voltaire, som nu äro hans ledare och öfva ett starkt inflytande, ett inflytande, som aldrig skulle försvinna utan som hos Kant sedermera skulle leda till en långt djupare lösning af konflikten mellan det teoretiska och det praktiska förnuftet än den, som fanns hos de förra. I "Träume" förklarar Kant i nära anslutning till Voltaire, att filosofien såsom metafysik är omöjlig, ty det mänskliga förnuftet är visst icke tillräckligt utrustadt med vingstyrka att kunna höja sig till den andra världen. Det må emellertid vara huru som helst med de metafysiska spetsfundigheterna och tvisterna, ett är visst, nämligen den *moraliska tron*, som leder människan "ohne Umschweif zu seinen wahren Zwecken". I och genom tron äga vi den tillkommande världen, och vår ställning i densamma beror sannolikt på, huru vi skött vår post i den nuvarande. Så slutar Kant

¹ Träume eines Geistersehers erläutert durch Träume der Metaphysik K. 33. 2 s. 115 f.

därför med *Candides* ord: "Lasst uns unser Glück besorgen, in den Garten gehen und arbeiten!"¹ — Emellertid vittna såväl denna ofvannämnda skrift som uttalanden i bref från denna tid, att Kant i sitt egentliga filosofiska tankearbete alltjämt är ledd af sträfvan att åt filosofien finna och utbilda en säker metod. I bref till Lambert från Dec. 1765 säger han: "Ich habe verschiedene Jahre hindurch meine philosophischen Erwägungen auf alle erdenkliche Seiten gekehrt, und bin nach so mancherley Umkippungen, bei welchen ich jederzeit die Quellen des Irrthums oder der Einsicht in der Art des Verfahrens suchte, endlich dahin gelangt, dasz ich mich der Methode versichert halte, die man beobachten musz, wenn man demjenigen Blendwerk des Wissens entgehen will, was da macht, dasz man alle Augenblicke glaubt zur Entscheidung gelangt zu seyn, aber eben so oft seinen Weg wieder zurücknehmen musz etc."² Kants alla bemödanden gå sålunda hufvudsakligen ut på att finna metafysikens och därmed hela filosofiens egendomliga metod. I samma stil yttrar sig Kant i bref till Moses Mendelssohn af den 8 April 1766. Detta bref är så mycket mer beaktansvärdt, som Kant i detta dels närmare belyser problemet i "Träume" och sin ställning till metafysiken, dels visar framåt på nya försök, i hvilka han anmodar Mendelssohn att förena sina bemödanden med hans för att nå "etwas Wichtiges zum Wachsthum der Wissenschaft."

Det är icke metafysiken utan blott den dogmatiska formen af densamma, som Kant har öfvergifvit. "Meiner Meinung nach" säger han "kommt alles darauf an die Data zu dem Problem aufzusuchen *wie ist die Seele in der Welt gegenwärtig so wohl den materiellen Naturen als denen anderen von ihrer Art.*"³ Då emellertid erfarenheten icke kan hjälpa oss, så frågar man, om det är möjligt att genom förnuftsslut a priori afgöra dessa andliga substansers krafter. Denna fråga upplöser sig i en annan, huruvida man genom förnuftsslut kan finna en primitiv kraft eller det första grundförhållandet mel-

¹ p. a. st. s. 118, 119.

² *Kant*: Schriften X s. 52.

³ *Kant*: p. a. st. s. 68.

lan orsak och verkan och, då detta är omöjligt, så följer, om icke dessa krafter äro gifna i erfarenheten, att de äro diktade. Här är tydligen ej blott en empiristisk utan en skeptisk anda rådande. Osökt föres tanken på Hume och i själfva verket finnes en alldeles parallel undersökning i Hume's Inquiry concerning human understanding", särskildt section VII "Of the idea of necessary connexion." Men Kant stannar i trots af en otvetydig påverkan af Hume inom den empiristiskdogmatiska ståndpunkten. Det bär Refl. 289 vittne om, ty där läser man: "Das Verhältnis der Ursache ziehen wir aus unserer eigenen Handlungen, und applicieren es auf das, was beständig in den Erscheinungen äusserer Dinge ist."¹ — Kant är här långt ifrån att följa Hume i hans slutsatser, hvarför det är en vilsledande öfverdrift att såsom Fischer påstå, att Kant här skall i både formuleringen och lösningen af problemet fullständigt öfverensstämma med Hume.² Han har från honom endast upptagit det, som tillåter honom att skeptiskt behandla korrespondensen med andevärlden. Därför kan han upptaga Hume's påstående, att slutsatserna om relationen mellan orsak och verkan ha sin grund i erfarenheten utan att i mer än *ett* hänseende — tillämpningen på själarnes förening med kroppar och med hvarandra — följa den skeptiska utvecklingen af den undersökning, genom hvilken Hume söker svar på frågan, på hvad vi grunda våra slutsatser från erfarenheten.³

¹ Benno Erdmann: Reflexionen Kants zur kritischen Philosophie II, s. 89. Jämför Erdmanns anmärkning till denna reflexion.

² Fischer: Gesch. der neueren Philosophie. "Jetzt ist bewiesen, dass Kant in der Fassung wie in der Lösung des Erkenntnisproblems einen Standpunkt einnahm, in dessen Behauptung er mit jenem, — völlig übereinstimmte."

³ Det är alls icke så, att Hume utan vidare förklarar, att vi ej ha kausalitetsidén från erfarenheten. Det heter tvärtom hos honom: "What is the foundation of all our reasonings and conclusions concerning that relation? it may be replied in one word, Experience. But if we still carry on our fitting humor, and ask What is the foundation of all conclusions from experience? this implies a new question which may be of more difficult solution and explication." Och det är vid lösningen af den frågan som Hume är skeptisk. Lösningen hvilar på särskiljandet af tvänne omdömen, hvilka ha sammanblandats: "I have found that such an object has always been attended with such an effect, and I foresee, that

Förr eller senare måste dock hela betydelsen af det skeptiska elementet springa i ögonen. Kant finner ej blott, att den skeptiska behandlingen af kausalitetsidéen hos Hume har en universellare bärvidd, än han från början anat, och att denna skepsis är förstörande för all vetenskap, utan han drifves nu till att ställa frågan än mer allmänt än Hume hade gjort. Frågan om "necessary connexion" af Hume, från empiristisk ståndpunkt, skeptiskt besvarad med afseende på kausalförhållandet, vidgas af Kant till det allmänna problemet: "huru äro allmän-giltighet och nödvändighet möjliga?" Med detta problem förband sig under året 1769 Antinomiproblemet för att tillsammans åstadkomma den afgörande vändningen till den kritiska filosofien.¹ Men under det att Hume's inflytande samt Antinomiproblemet åstadkommo en utveckling åt ett håll, drogs Kant genom inflytande från Leibniz's "Nouveaux essais" åt ett annat håll,² nämligen åt det håll, dit hans etiskt religiösa intressen ledde honom. Äfven på kunskapens väg skulle man komma till den öfversinnliga världen. Resultatet af de olika tankemotiven fingo sin preliminära gestaltning i Inauguraldissertationen. I ett afseende, nämligen med afseende på läran om rum och tid, har Kant redan nu nått sin definitiva ståndpunkt. Men dessutom hade särskiljandet mellan form och innehåll samt mellan fenomen och väsen äfven medfört ett sista försök att teoretiskt nå kunskap om den öfversinnliga världen. Det Humeska tviflets tillämpning på matematiken, som af

---

other objects which are, in appearance, similar, will be attended with similar effects." Öfvergången från det ena omdömet till det andra kan hvarken förnuftet eller erfarenheten berättiga. Det hvilar endast på en känsla, och denna känsla är den "impression", som ligger till grund för kausalitetsidéen. När därför E. Adickes i Kantstudien s. 101 säger att Kant 1766 står Humes skepsis "völlig fern", så är det ej fullt korrekt. Tvärtom är ett samband och en påverkan tämligen uppenbar, men Kant har af Hume's skepsis endast kunnat upptaga det, som direkt låg inom ramen för hans eget starka intresse, eljest stannat på den sänno-
 likt genom hans egen utveckling betingade, empiristiska ståndpunkten. Jmfr. L. Busses recension af Adickes' arbete i Vaihingers Kantstudien II s. 122.

¹ E. Adickes: Kantstudien s. 126.

² W. Windelband: Gesch. der neueren Philosophie II s. 29 ff. samt Adickes: Kantstudien s. 162.

Kant numera fattades såsom innehållande syntetiska omdömen, var afvändt genom den transscendentala idealismen. Och förståndskunskapen kunde, utan all inblandning från sinnligheten, ge oss kunskap om tingen i sig. Grundbegreppen och grundsatserna äro gifna genom förståndet själf. Hos Leibniz hade Kant funnit den tanken, att förståndsbegreppen innehålla intet annat än medvetandet om de andliga funktionslagarne. Men det finnes äfven ett stoff, som ursprungligen ligger hos själen. Och detta stoff höjes från dunkelhet till klarhet genom själens verksamhet. Resultatet är den rena förnuftskunskapen. Huru kan den äga giltighet om tingen i sig? Det finns intet annat svar än det Leibnizska: *harmonia præstabilita*.¹ I ett bref till Marcus Herz af den 7 juni 1771² betonar Kant betydelsen af den "vissa och tydliga insikten i skillnaden mellan det, som beror på subjektiva principer hos de mänskliga själskrafterna, icke blott sinnlighetens utan ock förståndets, och det som träffar föremålen", och, skrifver han, "ich bin daher ietzo damit beschäftigt ein Werk welches unter dem Titel: Die Grentzen der Sinnlichkeit und der Vernunft, das Verhältnis der vor die Sinnenwelt bestimmten Grundbegriffe und Gesetze zusammt dem Entwurfe dessen was die Natur des Geschmackslehre, Metaphysick u. Moral ausmacht enthalten soll etwas ausführlich auszuarbeiten." Planen föreligger här icke blott till "Kritik der reinen Vernunft" utan till hela hans transscendentala system. Närmast blir det dock den ofvan antydd tanken om skillnaden mellan den kunskap, som verkligen träffar föremålen och den, som beror på subjektiva former, hvilken drifver fram utvecklingen. Så skrifver Kant den 21 Febr. 1772 till Marcus Herz:³ "Indem ich den theoretischen Theil in seinem gantzen Umfange und mit den wechselseitigen Beziehungen aller Theile durchdachte, so bemerkte ich: dasz mir noch etwas wesentliches mangle, welches ich bey meinen langen metaphysischen Untersuchungen,

¹ Själff förklarar Kant, att han i dissertationen nöjt sig med att blott negativt förklara de intellektuala föreställningarne och att han stillatigande förbigick det egentliga problemet. Brefvet t. Herz d. 21 Febr. 1772.

² *Kant*: *Schriften* X s. 116.

³ " " " " s. 123.

sowie andre, aus der Acht gelassen hatte und welches in der That den Schlüssel zu dem gantzen Geheimnisse, der bis dahin sich selbst noch verborgenen Metaphys.; ausmacht. Ich frug mich nemlich selbst: auf welchem Grunde beruhet die Beziehung desienigen, was man in uns Vorstellung nennt, auf den Gegenstand?" — Här föreligger det problem, genom hvars lösning Kant skulle gifva filosofien en ny form. Redan nu har han lyckats, skrifver han, att bringa transscendentalfilosofien, "nemlich alle Begriffe der gänzlich reinen Vernunft", i ett visst antal kategorier, icke såsom Aristoteles godtyckligt utan "so wie sie sich selbst durch einige wenige Grundgesetze des Verstandes von selbst in classen eintheilen." Och nu är Kant i stånd att framlägga en "Critick der reinen Vernunft, welche die Natur der theoretischen so wohl als practischen Erkenntnis, so fern sie blos intellectual ist, enthält vorzulegen wovon ich den ersten Theil, der die Quellen der Metaphysic, ihre Methode u. Grentzen enthält, zuerst und darauf die reinen principien der Sittlichkeit ausarbeiten und was den erstern betrifft binnen etwa 3 Monathen herausgeben werde." Det arbete, hvars resultat föreligger i "Kritik der reinen Vernunft", skulle dock taga icke blott 3 månader utan 9 år. Och då motsvaras det färdiga verket af blott den första delen i planen. Här föreligger den ursprungliga formen af den metafysiska deduktionen. Hvad är det, som fordrar det långa och intensiva arbetet under dessa 9 år? Det är den transscendentala deduktionen af kategorierna "Ich kenne keine Untersuchungen, die zu Ergründung des Vermögens, welches wir Verstand nennen, und zugleich zu Bestimmung der Regeln und Gränzen seines Gebrauchs wichtiger wären, als die, welche ich in dem zweiten Hauptstücke der transscendentalen Analytik unter dem Titel der Deduction der reinen Verstandesbegriffe angestellt habe; auch haben sie mir die meiste, aber, wie ich hoffe, nicht unvergoltene Mühe gekostet".¹ Afsikten med alla dessa bemödanden var ytterst "eine gantz neue Wissenschaft der Idee nach zu entwerfen und sie zugleich völlig auszuführen",

¹ Kant: Schriften IV s. 11. Företalet till Kritik des reinen Vernunfts 1:sta upplaga.

”der Philosophie dadurch auf dauerhafte Art eine andere und vor Religion und Sitten weit vortheilhaftere Wendung zu geben zugleich aber auch ihr dadurch die Gestalt zu geben die den spröden Mathematiker anlocken kan sie seiner Bearbeitung fähig und würdig zu halten.”¹

Så har jag angifvit hufvudstationerna på den väg, på hvilken Kant går fram, ända till den punkt, där transscendentalfilosofiens problem och uppgift äro formulerade. Lösningen af uppgiften föreligger i ”Kritik der reinen Vernunft”. En fullständig utvecklingshistoria ligger naturligtvis ej inom ramen för detta arbete. I det hänseendet hänvisas till K. Fischers, W. Windelbands, B. Erdmanns, H. Vaihingers, E. Adickes’ m. fl:s utförliga undersökningar. Endast de historiska förutsättningarna, de ledande tankemotiven samt själfva hufvudstadierna ha här framställts. Men dessa äro ock nödvändiga att känna för att rätt kunna inse betydelsen af den kritiska filosofien, dess problem och metod.

---

¹ Kant: Schriften X s. 137. Bref till M. Herz slutet af år 1773.

I. Problemet.

a) Förutsättningarna och utgångspunkten.

En helt ny vetenskap är nödvändig för att lösa den uppgift, som Kant har ställt sig. Ingen af de förefintliga vetenskaperna kan göra det, hvarken metafysiken, ty den är blott en skenvetenskap, som saknar vetenskaplig metod och säker fortgång, eller matematik och naturvetenskap, ty dessa, ehuru verkliga vetenskaper, kunna icke inom sig uppta och lösa en fråga om kunskapen själf. De äro objekt för undersökningen, ej subjekt. Men en metafysik *måste* finnas, en metod *måste* bildas, genom hvilken metafysiken vinner vetenskaplig form.

Uppgiften sprang fram i Kants själ genom brytningen mellan å ena sidan den stränga, rationalistiska fordran på vetenskap och in specie metafysik och å den andra det faktiska läget inom metafysik och öfriga vetenskaper, sådant Kant fattade det. Den stränga fordran på vetenskaplig form hade sina förutsättningar i Kants karaktär och fick näring och utbildning samt närmare bestämdhet genom studier inom den Wolffska skolan. I den fick Kant äfven den uppfattningen om skillnaden mellan metafysik och empiriska vetenskaper, att den ligger i metoden, den vetenskapliga grunden och fortgången. Samma föremål som de empiriska naturvetenskaperna ordna och bringa till ett systematiskt helt, deducerar metafysiken ur rena begrepp. Metafysiken har icke blott sina föremål i den öfversinnliga världen utan äfven i den sinnliga. De empiriska vetenskaperna icke blott konstatera fakta, de innehålla äfven allmängiltiga och nödvändiga omdömen om dem. Det finns *ingen* verklig vetenskap utan allmängiltighet och nödvändighet. Men metafysiken deducerar såsom följer af förnufts-

grundsatser och begrepp samma system, som de empiriska vetenskaperna med utgångspunkt i fakta utarbetat.¹ Det är af utomordentlig vikt att fasthålla detta vid undersökningen af den betydelse, som Kants uttalanden ha, när det gäller fakticiteten af naturvetenskapen. Till innehållet samma omdömen kunna äga faktisk giltighet inom naturvetenskapen, fastän de äro betviflade inom metafysiken. Vidare måste man noga beakta, att Hume's tvivel icke ansågs upphäfva matematikens och naturvetenskapens giltighet, ja, icke ens ansågs åsyfta något så ant utan fattades såsom resultat af en empiristisk, metafysisk teori om särskildt kausalbegreppets ursprung, hvilken skeptiska teori strandade mot matematikens och naturvetenskapens faktiska giltighet. Bevis för att Kants uppfattning är det ofvanstående föreligga i "Kritik der reinen Vernunft" och "Prolegomena" på flere ställen. Så skrifer Kant: "Es war nicht die Frage, ob der Begriff der Ursache richtig, brauchbar und in Ansehung der ganzen Naturerkenntnisz unentbehrlich sei, denn dieses hatte Hume niemals in Zweifel gezogen; sondern ob er durch die Vernunft a priori gedacht werde und auf solche Weise eine von aller Erfahrung unabhängige innre Wahrheit und daher auch wohl weiter ausgedehnte Brauchbarkeit habe, die nicht blos auf Gegenstände der Erfahrung eingeschränkt sei: hierüber erwartete Hume Eröffnung".² Och vid omnämmandet af Locke's och Hume's behandling af förståndsbegreppen yttrar sig Kant så: "Die empirische Ableitung aber, worauf Beide verfielen, lässt sich mit der Wirklichkeit der wissenschaftlichen Erkenntnisse *a priori*, die wir haben, nämlich der reinen *Mathematik* und *allgemeinen Naturwissenschaft* nicht vereinigen und wird also durch das Factum widerlegt".³ Alltså är giltigheten af ren matematik och allmän naturvetenskap faktum och tjänstgör som kriterium på giltigheten af den metafysiska teorien. Nu har man emellertid velat säga, att Kritikens 2:dra upplaga från Prolegomena upptagit detta erkännande af den rena mate-

¹ *W. Windelband*: Gesch. d. neu. Phil. I s. 508 f.

² *Kant*: Schriften IV s. 258 f. Prolegomena. Vorwort.

³ Kritik der reinen Vernunft, Ed. Hartenstein s. 113.

matikens och den allmänna naturvetenskapens giltighet. Emot detta kan genast invändas, att under Kants hela utveckling gällde dessa såsom giltiga och tjänstgjorde såsom mönster, efter hvilka metafysiken borde bilda sig.¹ Från Prolegomena kan således icke detta erkännande komma i första hand. Men kanske antagandet af dessa vetenskapers giltighet spelar annan roll i 1:sta och 2:dra upplagan, kanske Prolegomena så inverkat på den senare upplagans form, att den från den analytiska metoden upptagit momenter, som ej passa in i den syntetiska metoden utan förstöra densamma. Huruvida en sådan förskjutning ägt rum kan först sedan afgöras vid granskningen af metoden. Vi ha här endast att söka ett exakt uttryck för Kants verkliga utgångspunkt. Och vi ha att söka upplysning om den saken i Kants egna uttalanden, sådana de föreligga i såväl 1:sta som 2:dra upplagan af "Kritik der reinen Vernunft." — Den kontrovers, som inom litteraturen råder med afseende på frågan om fakticiteten och giltigheten af ren matematik och allmän naturvetenskap såsom utgångspunkt för formuleringen af Kants uppgift, är af "fundamentalt, ja, af vitalt intresse" för förståendet af "hela den Kantiska förnuftskritiken".² Lika sant som detta är, lika litet har denna kontrovers ännu blifvit löst, icke ens genom Vaihingers detaljrika analys. Ja, snarare blir resultatet af Vaihingers framställning ett rent af tröstlöst virrvarr af i hvarandra inflätade tanketrådar — och detta skulle vara Kant! Det är icke utan skäl, som Kuno Fischer i de kritiska tilläggerna uti sin *Geschichte's* jubiläumsupplaga skrifver: "dasz dieser grosze Prüfer und Unterscheider unserer Vernunftvermögen (nämligen Kant) aus den Händen seines Commentators als eine Art Wirrkopf hervorgeht und eine recht elende Figur spielt, verworren und in einer der wichtigsten und wesentlichsten Fragen alles verwirrend."³ Ofta klagar Vaihinger själf öfver, att från den ena eller andra synpunkten "eine gewaltige Verwirrung bei Kant sich zeigt", eller att de "sehr

¹ *H. Vaihinger*: Commentar I s. 388 f.

² *H. Vaihinger*: Commentar I s. 387.

³ *K. Fischer*: *Gesch. d. neu. Phil. IV B. I Th. s. 332.*

heterogenen logischen Gedankenfäden" visa ett "Inandergreifen, welches bei Kant selbst freilich das Gegenteil klarer und zielbewusster Methode war."¹ Är verkligen Kant så förvirrad, är det verkligen sant, att i hans tankebyggnad, genom hvilken en ny och för metafysiken egendomlig metod skulle framläggas, istället motsatsen till en "klar och målmedveten metod" framträder? Jag vill försöka visa, att Vaihingers pessimistiska uppfattning är oriktig.

Företalet till "Kritik der reinen Vernunft" första upplaga lämnar en klar exposé af den vetenskapliga situationen, sådan Kant fattade den, och ur hvilken för honom hans uppgift framträdde.

Det mänskliga förnuftet såsom ett kunskapsägande subjekt är utgångspunkten. Men det finns en väsentlig skillnad mellan olika kunskapsarter, å ena sidan metafysiken, som söker lösa en del frågor, hvilka förnuftets egen natur uppställer men som äro omöjliga att besvara, enär de öfverstiga det mänskliga förnuftets hela förmåga, å den andra de vetenskaper, hvilkas grund är väl lagd, nämligen matematik, naturlära etc. Metafysiken är skådeplats för ändlösa stridigheter. Efter många växlingar råda nu leda och fullständig indifferentism "die Mutter des Chaos und der Nacht, in Wissenschaften, aber doch zugleich der Ursprung, wenigstens das Vorspiel einer nahen Umschaffung und Aufklärung derselben, wenn sie durch übel angebrachten Fleisz dunkel, verwirrt und unbrauchbar geworden."² Också är denna indifferentism icke verkan af lättsinne utan af en mogen omdömeskraft, som icke längre vill veta af något skenvetande. Det är samma ande, som inom andra områden framträder i vetenskaper, nämligen matematik och naturvetenskap, hvilka fortfarande bibehålla, ja, öfverträffa sitt gamla rykte för grundlighet — således är misstron mot och förkastandet af metafysiken en följd af motsatsen mellan denna vetenskap samt matematik och naturvetenskap. I denna framställning uti företalet äro

¹ *H. Vaihinger*: Commentar I s. 412.

² *Kant*: Schriften IV s. 8 se äfven dels föregående sida, dels noten följande sida.

därför matematik och naturvetenskap fullt giltiga och välgrundade vetenskaper. De äro icke blott psykologiska bilder, hvilka göra anspråk på giltighet. Däremot är metafysiken en skenvetenskap. Men faktum är dock den mänskliga anden, som uppställer för sig själf metafysiska frågor. Kants mening är således den, att man har att utgå från, att det mänskliga förnuftet dels har producerat en dogmatisk skenvetenskap, dels har en metafysik såsom nödvändig uppgift. Själfva likgiltigheten mot metafysiken innebär "eine Aufforderung an die Vernunft, das beschwerlichste aller ihrer Geschäfte, nämlich das der Selbsterkenntniss, aufs neue zu übernehmen". Metafysiken är inbegreppet af "alla de kunskaper, till hvilka kunskapsförmågan kan sträfva oberoende af all erfarenhet."¹ Men denna metafysik är ännu blott en uppgift. Vägen att nå fram till den skall "Kritik der reinen Vernunft" visa. En närmare utveckling af, huru Kant tänker sig de fakta, från hvilka han utgår samt i förhållande till hvilka han bestämmer sitt problem, visar 1:sta upplagans Einleitung, till hvilken vi nu öfvergå. Erfarenheten är det första, men icke det enda fältet för våra kunskaper, erfarenheten säger visserligen, hvad som är, men icke att det nödvändigt måste vara så eller så. Det finnes en skillnad mellan kunskaper a posteriori, d. ä. sådana, hvilkas giltighet beror på erfarenheten, och kunskaper a priori, d. ä. sådana, hvilkas giltighet är nödvändig och beroende på förnuftet själf. Men finnes det faktiskt en apriorisk kunskap? En sådan kunskap är faktum. "Nun zeigt es sich, welches überaus merkwürdig ist, dasz selbst unter unsere Erfahrungen sich Erkenntnisse mengen, die ihren Ursprung a priori haben müssen, und die vielleicht nur dazu dienen, um unsern Vorstellungen der Sinne Zusammenhang zu verschaffen. Denn wenn man aus den ersteren auch alles wegschafft, was den Sinnen angehört, so bleiben dennoch gewisse ursprüngliche Begriffe und aus ihnen erzeugte Urtheile übrig, die gänzlich a priori, unabhängig von der Erfahrung entstanden sein müssen, weil die machen, dasz man von den Gegenständen die den Sinnen erscheinen, mehr sagen kann, wenigstens es sagen

¹ Kant: Schriften p. a. st.

zu können glaubt, als blosze Erfahrung lehren würde, und dasz Behauptungen wahre Allgemeinheit und strenge Nothwendigkeit enthalten, dergleichen die blosz empirische Erkenntnis nicht liefern kann."¹ Men hvad som betyder än mer är, att det finnes en kunskap, som helt och hållet lämnar erfarenhetens fält. Och just i denna kunskapsart ligga de forskningarna, hvilka till sin vikt och betydelse äro långt förträffligare och till sitt ändamål långt upphöjdare, än hvad förståndet kan lära i företeelsernas värld. Finnes det nu någon skillnad i den betydelse, i hvilken å ena sidan metafysiken och å andra sidan matematik och naturvetenskap äro gifna enligt Kants framställning i första upplagans Einleitung? Och hvilken betydelse tillägger Kant öfverhufvud den fakticitet, dessa vetenskaper äga? I detta sammanhang nöjer sig Kant med att påpeka, att den transscendentala metafysiken är osäker, därför att den saknar en verklig grundläggning. Kants egentliga mening är dock, att den dessutom upphäver sig själf, den är antinomisk. Matematiken däremot "ist im alten Besitze der Zuverlässigkeit" och "giebt uns ein glänzendes Beispiel, wie weit wir es unabhängig von der Erfahrung in der Erkenntnis a priori bringen können. Nun beschäftigt sie sich zwar mit Gegenständen und Erkenntnissen blosz so weit, als sich solche in der Anschauung darstellen lassen". Ovedersägligt måste således för Kant vara, att metafysiken föreligger blott i form af omdömen, hvilka fordra att bli erkända såsom vetenskapliga, men icke äro det, under det att matematiken är verklig vetenskap. Blott den omständigheten, att matematikens föremål ligga i åskådningen, framställes här såsom tillräcklig grund för att förklara skillnaden. Metafysiken måste bestämma sina föremål ur rena begrepp, matematiken sysslar blott med föremål i åskådningen. Men naturvetenskapen? Kant har uppvisat, att det faktiskt finnes aprioriska omdömen, genom hvilka erfarenhetens föremål få enhet och sammanhang, men det ofvanstående citatet synes innehålla en anmärkningsvärd osäkerhet, då det heter om de ursprungliga begreppen och omdömena, att de göra, "dass man von den Gegenständen,

¹ Kant: Schriften IV s. 17 f

die den Sinnen erscheinen mehr sagen kann, wenigstens es sagen zu können glaubt, als blosser Erfahrung lehren würde." Men samma sats fortsätter med påståendet, att dessa samma begrepp och omdömen göra "dasz Behauptungen wahre Allgemeinheit und strenge Nothwendigkeit enthalten." Det skulle således här föreligga icke blott en osäkerhet eller en "försiktig restriktion" utan en uppenbar motsägelse. Kunna samma begrepp i samma mening både åstadkomma sträng nödvändighet och blott en tro på, att man kan utsäga en nödvändig och allmängiltig sats? De satser, som för mig äga allmängiltighet och sträng nödvändighet, kunna icke i samma afseende och mening vara föremål för tro. Vaihinger¹ blott, att här föreligger ett "blosz stilistisch ungenaue Stelle." Man kunde nöja sig med den uppfattningen, då ju Kants tydliga mening dock är, att det faktiskt gifves allmängiltiga och nödvändiga omdömen om erfarenhetens föremål, d. v. s. empirisk naturvetenskap, hvilken i sin ordning hos sig äger en ren naturvetenskap. I själfva verket torde den inskjutna mellansatsen: "wenigstens es sagen zu können glaubt" vara föranledd af reflektion på, att samma sats på en gång kan ur empirisk naturvetenskaplig synpunkt vara nödvändig och ur metafysisk sakna grund. Det senare syftar på Kants egen uppgift.

När vi nu öfvergå till granskning af Företalet och Inledningen till Kritikens 2:dra upplaga, skola vi finna samma allmänna ståndpunkt blott närmare utförd. Långt ifrån att Kant i det hela skulle intagit olika ståndpunkter och befinna sig i en oklar och förvirrad situation, har han i 2:dra upplagan än klarare och mera precist angifvit de fakta, från hvilka han utgår och hvilka betinga hans uppgift och problemställning. Det gäller att afgöra, hvilka forskningsgrenar nått "den sicheren Gang einer Wissenschaft." Logik, matematik och fysik ha redan vetenskaplig form, då däremot metafysiken, "en helt och hållet isolerad spekulativ förnuftskunskap", ännu icke, ehuru den äldsta af alla vetenskaper, förmått tillägna sig den säkra gång, som höfves en vetenskap. De fakta, från

¹ H. Vaihinger: Commentar I s. 168.

hvilka Kant utgår, äro därför logik, matematik och fysik såsom verkliga vetenskaper samt metafysiken såsom innehållande irrande och motsägande försök. Just därför, att matematik och naturvetenskap äro säkra vetenskaper, uppställas de såsom mönster för metafysiken. — Hvad menar Kant här med naturvetenskap? Han svarar: "Ich will hier nur die Naturwissenschaft, so fern sie auf *empirische* Principien gegründet ist, in Erwägung ziehen."¹ Men denna egentliga naturvetenskap innehåller såsom del en ren naturvetenskap. Faktum är den empiriska naturvetenskapen, uppgiften är att filosofiskt härleda den rena naturvetenskapen såsom en särskild vetenskap. Att detta är Kants mening lämnar Einleitung till 2:dra upplagan ytterligare bevis för, liksom "Metaphysische Anfangsgründe der Naturwissenschaft", Vorrede. Det heter: "Von diesen Wissenschaften (nämligen ren matematik och ren naturvetenskap), da sie wirklich gegeben sind, lässt sich nun wohl geziemend fragen: *wie* sie möglich sind? denn *dass* sie möglich sein müssen, wird durch ihre Wirklichkeit bewiesen."² Här säger ju Kant uttryckligen att ren, således icke empirisk, naturvetenskap är faktum. Huru har man att fatta det? Förklaringen ger noten till ofvanstående citat. "Von der reinen Naturwissenschaft könnte man dieses Letztere noch bezweifeln. Allein man darf nur die verschiedenen Sätze, die im Anfange der eigentlichen (empirischen) Physik vorkommen, nachsehen, als den von der Beharrlichkeit derselben Quantität Materie, von der Trägheit, der Gleichheit der Wirkung und Gegenwirkung u. s. w., so wird man bald überzeugt werden, dass sie eine *physicam puram* (oder *rationalem*) ausmachen, die es wohl verdient, als eigene Wissenschaft, in ihrem engen oder weiten, aber doch ganzen Umfange, abgesondert aufgestellt zu werden." Den rena naturvetenskapen föreligger således i den mening som faktum, att den egentliga, empiriska naturvetenskapen innehåller densamma, på samma sätt som erfarenheten innehåller kunskaper a priori, hvilka äro grund till sammanhanget.

¹ Kant: Kritik der reinen Vernunft. Hartenstein s. 16.

² p. a. st. s. 46.

Egentligen är således faktum den empiriska naturvetenskapen, men analytiskt finner man i densamma den rena, rationala naturvetenskapen, hvars värde, ej fakticitet, det gäller att deducera. I detta förhållande ligger förklaringen på den egenomliga och så mycken strid åstadkommande beskaffenheten hos Kritiken, att den på en gång synes utgå från faktum af ren naturvetenskap och vilja grundlägga, ja, förverkliga densamma. Vi återkomma till frågan i sammanhang med diskussionen om transcendentalfilosofiens uppgift och problem. Så mycket vill jag blott här anmärka, att det tydligen icke är en motsägelse eller förvirring, att Kant utgår från faktum af naturvetenskapen och dennas analytiskt funna betingelser och samtidigt vill metafysiskt grundlägga och bevisa dessa betingelsers giltighet. Beviset afser icke att upphäfvä ett tvifvel på faktum utan att afvända en skeptisk, metafysisk teori om faktums kunskapsvärde.

Genom dessa undersökningar kunna vi nu inta en ställning, som låter oss kritiskt behandla den kontrovers, som inom litteraturen råder med afseende på föreliggande fråga. Enligt Vaihinger finnes det tvänne hufvudriktningar, mellan hvilka han vill förmedla. Hans karaktäristik af dem är dock knappast fullt korrekt. Ingen af dem sammanfaller emellertid med den väg jag ofvan gått för att rekonstruera Kants tankegång. *Kuno Fischer* säger: "Wir constatiren die Thatsache, dasz Mathematik, Physik, Metaphysik synthetische Urtheile a priori enthalten, dasz also solche Urtheile existiren; es bleibe dahingestellt, ob mit Recht oder Unrecht."¹ Ofvan hafva vi emellertid uppvisat att matematikens och den allmänna naturvetenskapens omdömen icke föreligga såsom fakta i samma mening som metafysikens utan de förra såsom vetenskapliga, de senare blott såsom tecken på en "Naturanlage (methaphysica naturalis)", hvilken hittills endast kunnat åstadkomma grundlösa och osäkra påståenden. Fischer däremot menar: "Das Factum der Metaphysik ist so gut vorhanden als der Mathematik und der Naturwissenschaft, also auch die Bedingungen, ohne welche keine dieser drei Thatsachen statt-

¹ *Kuno Fischer*: Geschichte der neueren Philosophie. Jub., Ausg. IV B. I Th. s. 322.

finden könnte."¹ Detta strider uppenbarligen mot Kants egna, tydliga ord. Upprepade gånger har han förklarat, att det icke finns någon metafysik såsom vetenskap. "Wäre Metaphysik, die sich als Wissenschaft behaupten könnte, wirklich; könnte man sagen: hier ist Metaphysik, die dürft ihr nur lernen, und sie wird euch unwiderstehlich und unveränderlich von ihrer Wahrheit überzeugen: so wäre diese Frage unnöthig, und es bliebe nur diejenige übrig, die mehr eine Prüfung unserer Scharfsinnigkeit, als den Beweis von der Existenz der Sache selbst beträfe, nämlich *wie sie möglich sei*, und wie Vernunft es anfangs, dazu zu gelangen. Nun ist es der menschlichen Vernunft in diesem Falle so gut nicht geworden."² Och vidare säger Kant: "Aber diese Frage (nämligen: "Ist überall Metaphysik möglich?") musz nicht durch sceptische Einwürfe gegen gewisse Behauptungen einer wirklichen Metaphysik (denn wir lassen jetzt noch keine gelten), sondern aus dem nur noch *problematischen* Begriffe einer solchen Wissenschaft beantwortet werden." Däremot heter det "Es trifft sich aber glücklicher Weise, dasz, ob wir gleich nicht annehmen können, dasz Metaphysik als Wissenschaft *wirklich* sei, wir doch mit Zuversicht sagen können, dasz gewisse reine synthetische Erkenntnis *a priori* wirklich und gegeben sei, nämlich reine Mathematik und reine Naturwissenschaft; — — Wir haben also einige wenigstens *unbestrittene* synthetische Erkenntnis *a priori* und dürfen nicht fragen, ob sie möglich sei (denn sie ist wirklich) etc."³ Fischers bristande extakthet vid angifvandet af utgångspunkterna, de fakta från hvilka Kant utgår, influerar på och sammanhänger med den än mer bristfälliga, mer Fischerska än Kantska framställningen af problemställningen och pro-

¹ *Kuno Fischer*: p. a. st. s. 341.

² *Kant*: Schriften IV, s. 271 Prolegomena.

³ *Kant*: p. a. st. s. 274 f. Prol. Jag har anförde Kants yttranden i Prolegomena. Det är icke några andra fakta, som Kant antar i Kritik der reinen Vernunft och i Prolegomena. Skillnaden ligger endast i den metodologiska roll dessa fakta spela. Så mycket större skäl har man att granska Prolegomenas framställning af hvilka fakta, som antagas, som Fischer i sin Geschichte just stöder sig på Prolegomena.

blemlösningen.¹ Emellertid är Vaihingers påstående,² att Fischer skulle låta Kant utgå från faktum af syntetiska omdömen a priori, hvilkas *kunskapsteoretiska giltighet* i matematik och ren naturvetenskap vore otvifvelaktig, icke öfverensstämmande med den hufvudsakliga tolkningen hos Fischer. Tvärtom säger Fischer:³ "Er (Kant) geht aus von den Wissenschaften, welche "de facto" existiren, um in dem Wege der beschriebenen Untersuchung zuletzt endgültig zu entscheiden, ob sie auch "de jure" sind und fortbestehen dürfen", och hvad skulle existensen "de jure" betyda om ej kunskapsteoretisk giltighet? En sådan förutsättes således icke, men väl finnes hos honom en osäker och motsägande framställning af utgångspunkten och dennas förhållande till problemlösningen.

Alois Riehl har — lika litet som Fischer — en fullt entydig teori om föreliggande fråga. Emellertid säger han uttryckligen: "Es ist thatsächlich falsch, dasz Kant streng allgemeine und zugleich synthetische Erkenntnis vorausgesetzt und darauf ihre Apriorität gegründet habe. Zwar nimmt er den rationellen Theil der Wissenschaft — als Factum an, er gebraucht ihn als Beispiel für das Stattfinden synthetischer Erkenntnis von begrifflicher Allgemeinheit. Aber eben die Möglichkeit d. i. die Begreiflichkeit dieses Factums und der Beweis seiner Giltigkeit sind sein Problem."⁴ Betyder detta, att matematik och allmän naturvetenskap föreligga blott såsom psykologiska bilder? Huru kunna de då vara exempel på syntetisk kunskap af begreppsmässig allmänhet? Hvad än Kants problem må vara, så förutsätter Kant, enligt hvad vi ofvan visat, existensen af matematik och allmän naturvetenskap såsom allmängiltiga och nödvändiga vetenskaper, gentemot hvilka står metafysiken, hvilken *icke* är vetenskap. Därför är det ej korrekt, när Riehl skrifer: "Man hat den methodischen Gang Kant's an diesem Punkte meistens missverstanden, und erklärt, Kant setze eine *giltige* Synthesis a priori voraus,

¹ Jmf. längre fram diskussionen öfver Fischers uppfattning af bevisningsgrunden.

² *H. Vaihinger*: Commentar I s. 388.

³ *K. Fischer*: Gesch. d. neu. Phil. IV B. I Th. s. 341.

⁴ *A. Riehl*: Der philosophische Criticismus s. 327.

und habe dann leicht dieselbe hinterher zu beweisen. Was Kant wirklich voraussetzt, ist nur das Factum der Synthesis a priori, ausser in der Metaphysik auch in der Mathematik und Physik. Dieses Factum aber folgt für ihn aus der Analyse der mathematischen Grundsätze und naturwissenschaftlichen Principien. — — Kant setzt die *objektive* Giltigkeit der Mathematik nirgends voraus, sondern beweist sie."¹ Lika rätt, som Riehl har i, att Kant icke förutsätter matematik eller någon annan vetenskap såsom bevisgrund, lika oriktig är dock den hans mening, att alla de tre af honom nämnda vetenskaperna skulle på likartadt sätt blott antagas såsom psykologiska synteseser. De giltiga synteseser, som Kant förutsätter, äro matematiskt och naturvetenskapligt giltiga, under det att problematiskt är, om och huru en syntes kan äga metafysisk giltighet.

W. Windelband² åter yttrar sig på följande sätt om de vetenskaper, hvilka innehålla syntetiska omdömen a priori. "Kant konstaterar nach dem Schema, welches zuerst die Prolegomena darbieten, deren drei. In erster Linie steht die Mathematik. Die Sätze, welche diese entwickelt, sind zweifellos als allgemeingültig und nothwendig anerkannt." Emot detta torde intet vara att invända, men vidare heter det: "In zweiter Linie kommt die "reine Naturwissenschaft" in Betracht. Unter diesem Namen begreift Kant die Gesamtheit der Grundsätze, welche aller Naturauffassung und Naturforschung zu Grunde liegen, und welche er als ein gegebenes System nicht vorfand, sondern selber erst in der ersten Auflage der "Kritik der reinen Vernunft" schuf." Detta är däremot mindre korrekt. Jag har ofvan visat, att enligt Kant den rena naturvetenskapen genom analys fanns i den allmänna, empiriska naturvetenskapen. Kant skapade icke den rena naturvetenskapen, men väl dess kunskapsteoretiska grundläggning. Genom Kant blef den rena naturvetenskapen en särskild vetenskap så till vida, att den metafysiskt bevisades. Den blef immanent metafysisk.

F. Paulsen gör följande uttalande i stridsfrågan: "wie

¹ Riehl: p. a. st.

² W. Windelband: Geschichte der neueren Philosophie II s. 55 f.

steht es mit der Thatsächlichkeit synthetischer Urteile *a priori* in Mathematik und reiner Naturwissenschaft? Bedeutet das ihr blosses Vorkommen als psychologische Gebilde oder zugleich ihre objective Gültigkeit? Und wie stellt sich demnach die Aufgabe: handelt es sich darum, ihre schon feststehende Gültigkeit zu erklären oder vielmehr ihre noch problematische Gültigkeit zu beweisen? Ich präzisiere meine Antwort auf diese Fragen so: Dass Kant an der objectiven Gültigkeit der Mathematik und der physikalischen Axiome in ihrer Allgemeinheit und Nothwendigkeit nie eigentlich gezweifelt hat, ist gewiss. Ebenso gewiss ist aber auch, dass Hume daran gezweifelt hat, und dass eben dieser Zweifel der Ausgangspunkt für die Untersuchung geworden ist, in der Kant seine Grundlosigkeit darzuthun unternimmt. Er muss ihn also doch für einen ernsthaft zu nehmenden Zweifel gehalten haben, um sich die Beseitigung so grosse Mühe kosten zu lassen, als ihm nach seinen eigenen Äusserungen die transscendentale Deduktion der reinen Verstandesbegriffe gemacht hat. Damit ist gegeben, dass die Kritik die Gültigkeit der bezweifelten Sätze so lange als problematisch behandeln musste, bis sie die Deduktion ihrer Rechtsgültigkeit geliefert hat."¹ Huru skall man förstå detta? Kant har *aldrig* egentligen betviflat matematikens och de fysikaliska axiomens giltighet, men i trots därpå har han dock hållit Humes tvifvel för något så allvarligt, att han måste anse de betviflade satserna såsom problematiska. I själfva verket medförde Hume's tvifvel omöjligheten af all dogmatisk metafysik, men alls icke tvifvel på hvarken matematik eller naturvetenskap. Det tyckes vara omöjligt att filosofiskt inse och bevisa matematikens och naturvetenskapens giltighet. Detta är ett tvifvel på metafysiken, ej på de bägge andra vetenskaperna. Huru skulle matematik och naturvetenskap kunna tjänstgöra som mönster, om de vore lika ovissa som metafysiken själf? Uttryckligen har Kant också förklarat, att den bevisning han lämnar ej afser matematik och naturvetenskap för deras egen skull. Och detta ej blott i Prolegomena och 2:dra upplagan af Kritiken utan äfven i 1:sta upplagan. De matematiska

¹ F. Paulsen: Immanuel Kant s. 142 not.

grundsatsernas möjlighet, säger Kant i 1:sta upplagan, måste behandlas, emedan de äro syntetiska omdömen *a priori*, "zwar nicht um ihre Richtigkeit und apodiktische Gewissheit zu beweisen, welches sie gar nicht nöthig haben, sondern nur die Möglichkeit solcher evidenten Erkenntnisze *a priori* begreiflich zu machen und zu deduciren."¹ Alltså gifves det ännu ett alternativ, än de Paulsen upptar: antingen att förklara en gifven giltighet eller bevisa en problematisk. Det gifves ett tredje, nämligen att bevisa d. v. s. deducera från metafysisk synpunkt, transscendentalt, hvad som från allmänt naturvetenskaplig eller matematisk synpunkt är visst. Oförmågan att se detta är hvad som föranleder den myckna striden och gör, att "Kritik der reinen Vernunft" för så många tar sig så förvirrad ut.

H. *Vaihinger*² behandlar den föreliggande frågan och söker en lösning genom att bestämma uppgiftens och problemens beskaffenhet. Längre fram komma vi att i någon mån kritisera *Vaihingers* framställning i detta afseende. Det är helt naturligt, att *Vaihinger* på grund af den väg, som han gått, funnit Kant så vacklande och förvirrad. Istället för att söka få ett klart begrepp om de fakta, från hvilka Kant utgår och i förhållande till hvilka han bestämmer sitt problem, genom att låta Kants egna, klara uttalanden lämna en fast norm, arbetar *Vaihinger* på att korrigera dessa Kants ord genom slutsatser om utgångspunkten, hämtade från den formulering uppgiften får. Visserligen var, enligt *Vaihinger*, matematikens giltighet för fenomenvärlden för Kant aldrig tvifvelaktig och naturvetenskapens icke åtminstone sedan 1770, och "Kritik der reinen Vernunft" faktiska framställning öfverensstämmer med den historiska utvecklingsgången. Också säger *Vai-*

¹ *Kant*: Schriften IV s. 106. Detta är tydligen icke något annat, och mindre än hvad Kant yttrar i Prolegomena: "Reine Mathematik und reine Naturwissenschaft hätten zum Behuf ihrer eigenen Sicherheit und Gewissheit keiner dergleichen Deduction bedurft, als wir bisher von beiden zu Stande gebracht haben. . . . Beide Wissenschaften hatten also die gedachte Untersuchung nicht für sich, sondern für eine andere Wissenschaft, nämlich Metaphysik, nöthig. IV s. 327.

² *H. Vaihinger*: Commentar I s. 388 ff.

hinger:¹ "Das eigentliche kritische Problem beginnt erst mit dieser Voraussetzung (matematikens och den rena naturvetenskapens giltighet), und besteht gar nicht ohne sie; das Problem: *warum* kann ich gültige Urtheile a priori über die Dinge fällen? Die so vorausgesetzte Gültigkeit ist gerade das aller tiefste Problem Kants etc." Men i trots af allt detta och i trots af att man, såsom Vaihinger säger, måste vara fullt öfvertygad om den angifna förutsättningens faktum, så måste man dock medge, att för Kant denna förutsättning blir problematisk på grund af förhållandet till skepticismen. Genom Kants dubbelsidiga förhållande till dogmatismen och till skepticismen, hvilket icke kommit honom själf till fullt medvetande, uppstår ett ständigt vacklande, som också förklarar "das auffallende Schwanken und die verwirrende Zweideutigkeit, welche in der Literatur angetroffen wird."² Till en stor del beror dock detta obehagliga faktum icke på Kant utan på hans kommentatorer. Det, som är faktum för problemets uppställande, och som är förutsättning för själfva transscendentalfilosofiens uppkomst, förväxlas med den eller de förutsättningar, som inom "Kritik der reinen Vernunft" ligga till grund för problemlösningen; problemets förutsättningar sammanblandas med metodens.³ Jag har ofvan angifvit den betydelse Hume's skepsis hade för Kant. Den åstadkom icke någon för Kant till dess grund omedveten växling från antagandet till betvivlandet af matematikens och naturvetenskapens giltighet. Den gaf honom själfva problemet, det kunskapsteoretiska problemet och för dettas lösning fick icke något faktum läggas till grund, annat än förnuftet själf. Vaihinger säger:⁴ "die Gültigkeit der Mathematik und reinen Naturwissenschaft, welche für Kant selbst ein absolutes Problem war, wird für die Kritik d.

¹ H. Vaihinger: p. a. st. s. 394.

² H. Vaihinger: p. a. st. s. 398, 399.

³ Vaihinger varnar själf mot sammanblandningen af dessa "metodisch, ganz heterogenen Voraussetzungen". Matematik och ren naturvetenskap äro giltiga vetenskaper, hvilka äro, såsom förutsättningar, provisoriska och tjäna till problemets *exposition*, de brukas däremot aldrig i Kritikens faktiska tankegång såsom stödjepunkter eller hjälpmedel. Commentar I s. 425.

⁴ H. Vaihinger: p. a. st. s. 397.

r. V. ein *hypothetisches Problem*." Detta är alldeles sant, men det betyder icke någon frontförändring, om därmed menas en inkonsekvens, utan blott, om därmed menas en fullkomligt legitim, af metoden fordrad fortgång från konstaterandet af de fakta, med afseende på hvilka uppgiften ställes till problemet själf och dettas lösning.

"Auf keinen Fall konnte Kant", säger *Adickes*¹ om matematikens och den rena naturvetenskapens ställning i och för Kritiken, "von ihrer Gültigkeit als von einem *Beweisgrunde oder Stützpunkt der Argumentation* ausgehn. — — In Wirklichkeit geht Kant auch nirgends so vor." Om *Adickes* säkerligen har rätt i detta, så har han det icke då han fortsätter: "Aber man muss nach meiner Meinung noch weiter gehen. Maass Kant Humes skeptischen Ansturm eine solche Bedeutung bei, so konnte er vom Standpunkt des konsequenten Systems aus die Gültigkeit der beiden fraglichen Wissenschaften nicht nur nicht als Beweisgrund, sondern auch nicht als Ausgangspunkt benutzen." Detta är sannerligen ett ganska egendomligt resonemang! Föreligger då det konsekventa systemet redan vid utgångspunkten? Man bör observera, att Kant föresätter sig att bilda en helt ny vetenskap² och han söker den synpunkt,

¹ *E. Adickes*: Die bewegenden Kräfte in Kants philosophischer Entwicklung und die beiden Pole seines Systems. I "Kantstudien" B. I s. 42 f.

² Det vore en ren orimlighet af Kant att såsom uppgift ställa bildandet af en helt ny vetenskap, under den förutsättningen nämligen att i och med detsamma andra vetenskapers giltighet upphäfves. Den nya vetenskapen kan dock icke för sig göra gällande någon annan giltighetsgrund än den logiska tankenödvändigheten. Men den grunden äga matematik och ren naturvetenskap. Med all rätt säger *L. Busse*: Philosophie und Erkenntnistheorie I s. 90: "Die transcendente Logik setzt die allgemeine voraus" samt vidare sid. 91: "Die Transcendentalphilosophie will die Wissenschaft aus den Elementen, auf denen ihre Möglichkeit beruht, deduzieren. Zu diesem Zwecke geht sie von der *gegebenen* Wissenschaft aus. Indem sie sie als *Wissenschaft* annimmt, setzt sie ihre *Gültigkeit* voraus. Sie muss das thun, um ihre eigene Aufgabe lösen zu können. Denn wäre die Wissenschaft etwa nur ein grosser zusammenhängender Irrtum, so würde die Transcendentalphilosophie nur zeigen, wie dieser Irrtum durch falsche Voraussetzungen des Bewusstseins hervorgebracht wurde." Den nya metafysiken står i helt annat förhållande till den dogmatiska metafysiken än till matematik och ren naturvetenskap. Den dogmatiska metafysiken är motsägende. Dock får man icke fatta den antagna giltigheten såsom argumentationsgrund. Den

från hvilken samt den metod, genom hvilken denna vetenskap skall kunna förverkligas. Innan han finner sin egen metod och lyckas utföra sin afsikt föreligga vissa andra vetenskaper. Upphäfves dessa genom den nya vetenskapen? eller genom den blotta afsikten att bilda en ny vetenskap? Nej, men de kunna väl bli objekt för den nya vetenskapen. Deras kunskaps-teoretiska betydelse deduceras. Huru söker Adickes bringa sin uppfattning i samklang med de obestriddigen föreliggande yttrandena hos Kant, som strida mot densamma? Jo, han säger om Kant: "*er für seine Person hat sicher nie das Problem aufgeworfen: giebt es überhaupt synthetische Urteile a priori? er hat nie daran gedacht, die Annahme und Zulassung derselben seinerseits von dem Beweise ihrer Gültigkeit abhängig zu machen. . . . Problematisch war für Kant nur das Warum? nie das ob? der Gültigkeit. — Es bestand also ein klaffender Riss zwischen seinen Privatansichten und der wissenschaftlichen Form, die er bei der Darstellung seines Systems zu wählen hatte.*"

— Väl måste det medgifvas, att Kants privatåsikter influera på hans resonneming, på de resultat detta ger och framför allt på formuleringen. Men skulle därför ofta upprepade, i klara ord uttryckta påståenden kunna reduceras till blott personliga meningar, hvilka uppenbara "ein klaffender Riss" mellan sig och de verkliga vetenskapliga satserna? Nej! Detta så mycket mindre som det ej alls finnes något gapande svalg i detta afseende. Det gäller blott att klart inse — hvilket Kant bestämdt uttalat, — att förutsättningarna för transscendentalfilosofiens problem icke äro de samma som metodens förutsättningar eller med andra ord de samma som demonstrationsgrunderna. I detta fallet kan Prolegomena väl tjäna som bevisande dokument, ty den har till uppgift att finna den nya vetenskapen, visa den väg på hvilken Kant kommer till problemet, samma problem som "Kritik der reinen Vernunft" löser.¹ "Diese Prolegomena. . . sollen

---

är den nödvändiga förutsättning, utan hvilken alls intet problem för Kant kunde finnas och sammanhänger med det allmänna axiomat, att vetenskap både måste finnas och innebära allmängiltighet och nödvändighet. Busses skarpsinniga kritik af den transscendentala ståndpunkten skola vi sedan återkomma till i sammanhang med framställningen af metoden.

¹ Kuno Fischer: Gesch. d. neu. Phil. Jub. Ausg. IV B. I Th. s. 338 f.

. . auch nicht etwa dienen, um den Vortrag einer schon vorhandenen Wissenschaft anzuordnen sondern um diese Wissenschaft selbst allererst zu erfinden."¹ Och Prolegomena upptäcker den nya vetenskapen genom att utgå från tvänne verkliga vetenskaper, nämligen matematik och allmän naturvetenskap, samt en hos det mänskliga förnuftet liggande uppgift: metafysiken. Samma utgångspunkt har Kritiken, således är den just transcendentalfilosofiens utgångspunkt och förutsättning för dess problem. Vi måste fasthålla de vunna resultaten, när vi nu öfvergå till själfva problemets formulering och den uppgift, som Kant ställt för sig. Vi skola då också finna, att äfven om, såsom helt naturligt är, alla momenten ingalunda foga sig samman till en noga afvägd, enhetlig byggnad, det dock från den gifna utgångspunkten finnes *en* hufvuduppgift, *ett* hufvudproblem, och att vi icke behöfva stanna vid det missmodiga resultatet, att Kant ideligen invecklar sig i ett virrvarr af tanketrådar, ur hvilka hvarken han själf eller vi skulle kunna befria honom.

b) *Uppgiften samt problemets formulering och differentiering.*

Redan i det föregående, vid framställningen af de ledande motiven i Kants utveckling liksom vid granskningen af de förutsättningar, som ligga till grund för problemet, har jag berört frågan om, hvad som är transcendentalfilosofiens uppgift. Som grundmotivet går genom Kants utveckling sträfvan efter att åt filosofien (in specie metafysiken) gifva en ny, fast och säker metod. Metafysiken måste utan tvifvel vara den högsta af alla våra vetenskaper, men det finnes ännu ingen sådan. Kant vill visa den enda metod, genom hvilken en vetenskaplig metafysik kan vinnas. Är nu verkligen den färdiga "Kritik der reinen Vernunft" utförandet af denna uppgift? Innehåller Kritiken och därmed äfven transcendentalfilosofien något mer än detta eller kanske något helt annat? Det är ju möjligt, att, fastän Kants afsikt varit att grundlägga en ny metafysik, ett nytt filosofiskt vetande, andra motiver undanträngt detta, antingen för att själfva vara de bestämmande eller ock

¹ Kant: Schriften IV s. 255 Prolegomena.

för att modifiera det ursprungliga. Transscendentalfilosofiens problem är möjligen icke *ett* utan en hel "Problemkneuel". Man kan möjligen skilja mellan ett eller tvänne "Ur-" eller "Haupt-probleme" samt flera "Theilprobleme"! — Man har velat se Kants hufvuduppgift uti Kritiken i gränsbestämningen af kunskapen till erfarenhetens föremål och därmed i förstörandet af den dogmatiska metafysiken, eller i förklaringen af vissa verkliga kunskapers möjlighet, eller i erfarenhetsproblemets lösning. Det finnes emellertid ingen annan väg för att komma till en opartisk uppfattning af frågan än att ur Kants egen framställning precisera *det normala*. Härvid måste man ej blott lyssna till och rätt förstå Kants egna påståenden om, hvad hans problem är, utan ock undersöka, om och i hvilken mån det verkligen är *samma* problem, som behandlas under arbetets fortgång som det, hvilket uppställes vid dess början. Man har ju velat säga, att "das Einleitungsproblem" icke är det-samma som vissa andra problem i analytiken. Det föreligger, menar man, en problemkonvertering.

Den dogmatiska metafysiken har urartat,¹ anarki och indifferentism ha blifvit följderna, men i detta ligger en uppfordran till förnuftet att företaga det besvärligaste af alla dess göromål, "nämlich das der Selbsterkenntnis", och inrätta en domstol, som enligt eviga och oföränderliga lagar, fastställer de rättmätiga men afvisar de grundlösa anspråken, och denna domstol är ingen annan än "Kritik der reinen Vernunft" själf. Denna kritik innebär "die Entscheidung der Möglichkeit oder Unmöglichkeit einer Metaphysik überhaupt und die Bestimmung sowohl der Quellen, als des Umfanges und der Grenzen derselben, alles aber aus Principien". I full öfverensstämmelse härmed heter det, att "die Hauptfrage immer bleibt: was und wie viel kann Verstand und Vernunft, frei von aller Erfahrung, erkennen? und nicht: wie ist das Vermögen zu denken selbst möglich?" Detta är icke något annat än frågan: huru är metafysiken möjlig? Det är alls icke fråga om och kan icke vara fråga om att utföra grundläggningen och fulländningen af någon annan vetenskap, ty

¹ Se *Kant*: Schriften IV s. 7 ff

metafysiken är den enda vetenskap, som låter något sådant ske. "Denn es ist nichts als das *Inventarium* aller unserer Besitze durch *reine Vernunft*, systematisch geordnet." Ett fullkomligt "System der reinen (speculativen) Vernunft" skall sedan lämnas, nu föreligger här "die Kritik, die zuvörderst die Quellen und Bedingungen ihrer Möglichkeit darlegen muszte und einen ganz verwachsenen Boden zu reinigen und zu ebenen nöthig hatte". Otvifvelaktigt är således Kants mening, att "Kritik der reinen Vernunft" skall vara verktiget, genom hvilket en ny metafysik skall bildas. Endast som medel för detta mål måste ett rödningensarbete utföras, d. v. s. den gamla metafysiken måste grundligt förintas. — I 1:sta upplagans Einleitung¹ föreligger en framställning, som möjligen skulle kunna användas såsom bevis för, att Kant blott åsyftar en negativ gränsbestämning och icke i första rummet en positiv grundläggning af en ny metafysik. I själfva verket står dock denna framställning i full harmoni med öfriga utföranden. Det rena förnuftet är den förmågan, som innehåller principerna för en absolut apriorisk kunskap. Ett det rena förnuftets organon skulle vara inbegreppet af de principer, genom hvilka all ren kunskap a priori kunde förvärfvas. Genom dess användning skulle det rena förnuftets system åstadkommas. Däremot är en vetenskap om det blotta bedömandet af det rena förnuftet, dess källor och gränser en propedeutik till det rena förnuftets system. "Eine solche würde nicht eine Doctrin, sondern nur Kritik der reinen Vernunft heissen müssen, und ihr Nutzen würde wirklich nur negativ sein, nicht zur Erweiterung, sondern nur zur Läuterung unserer Vernunft dienen und sie von Irrthümern frei halten, welches schon sehr viel gewonnen ist. . . . Diese Untersuchung, die wir eigentlich nicht Doctrin, sondern nur transscendentale Kritik nennen können, weil sie nicht die Erweiterung der Erkenntnisse selbst, sondern nur die Berichtigung derselben zur Absicht hat und den Probestein des Werths oder Unwerths aller Erkenntnisse a priori abgeben soll, ist das, womit wir uns jetzt beschäftigen."² Hvad

¹ Kant: Schriften IV s. 17 ff.

² Kant: Schriften IV s. 23

vill Kant säga med detta? Ha vi rätt att tolka detta rigoröst så, att Kritiken är blott negativ och att den således alls icke afser att lämna grundlinierna till en ny positiv metod, grundbegreppen i en positiv vetenskap? Det är icke så, ty Kant vill blott skarpt framhäfva, att Kritiken såsom transscendental-filosofi sysslar icke med föremål "sondern mit unsern Begriffen a priori von Gegenständen überhaupt". Det är den kritiska ståndpunkten, som energiskt fasthålles gentemot den dogmatiska. Kritiken innehåller ingen metafysik i dogmatisk mening, den sträfvar ej att vidga vår kunskap om föremål, ty den rör alls icke föremål. Det är värdesynpunkten, som är den dominerande, men därför icke det negativa värdets. Man äger sålunda icke rätt att ur dessa Kants ofvan citerade ord utläsa, att hans hufvudafsikt i Kritiken vore att angifva gränserna för kunskapsförmågans omfång, då Kant vill säga, att det centrala intresset är alls icke, hvad kunskapen innehåller utan kunskapens värde.¹

Än klarare framträder i 2:dra upplagans företal Kants hufvuduppgift såsom en kritisk och metodologisk grundläggning af en ny metafysik. Hittills har metafysikens förfarande varit "ein bloszes Herumtappen, und, was das Schlimmste ist, unter bloszen Begriffen",² men matematikens och naturvetenskapens exempel äro märkvärdiga nog att ge anledning att försöka, om icke en revolution i metoden skulle kunna åt metafysiken likaväl som åt de bägge andra ge vetenskapens karaktär. "In jenem Versuche, das bisherige Verfahren der Metaphysik umzuändern und dadurch, dass wir nach dem Beispiele der Geometer und Naturforscher eine gänzliche Revolution mit derselben vornehmen, besteht nun das Geschäft der Kritik der reinen speculativen Vernunft. Sie ist ein Tractat von der Methode, nicht ein System der Wissenschaft selbst." Uttryckligen och klart bestämmer Kant här Kritikens hufvuduppgift till att vara framställningen af den metod, genom hvilken den på rationalistiskt sätt fattade metafysiken³ ändtligen

¹ En annan sak är att deduktionen af den giltiga metafysiken *äfven* innebär bestämning af giltighetens eller de objektiva omdömenas område.

² Kritik der reinen Vernunft. (Hart.) s. 17.

³ Jmf: Ueber die Fortschritte der Metaphysik. Kirchn. 33, 4 s. 97.

förverkligas. Det är därför ingalunda Kants medvetet fattade uppgift att förmedla mellan rationalismen och empirismen. Hans kunskapsideal är rationalistiskt och hans afsikt är att skapa den metod, genom hvilken metafysiken verkligen blir vetenskap och realiserandet af detta ideal. En metafysik måste finnas och finnas fullständigt. Metafysiken är produkt utslutande af det tänkande förnuftet, som ur sig själf frambringar alla den egentliga metafysikens satser såsom ett systematiskt helt.

Lika rätt som *Vaihinger*¹ har i det påståendet, att *kriticisms* resultat är i hänseende till filosofiens metod rationalistiskt och att vägen, på hvilken detta visas, själf är rationalistisk, lika oriktigt är, att *kriticismen* ändock väsentligen är en ur förmedlingstendens framsprungen omstufning af den gamla rationalismen och empirismen. Det är icke så, att Kant väsentligen är ledd af förmedlingstendensen. Han är tvärtom ledd af sträfvan att förverkliga en rationalistisk filosofi. *E. Adickes* har alldeles rätt i sin opposition mot *Vaihinger*, och med fullt fog säger han sig icke kunna tro, att någonsin det stora framgått ur en medveten förmedlingstendens. Ur en sådan hade väl en färg- och kraftlös eklekticism kunnat framgå, men icke "Kritik der reinen Vernunft".² Allt för ytlig blir uppfattningen af ett sådant snilleverks uppkomst, om man följer *Vaihinger*. Det sammanflickas icke af mödosamt hopsamlade delar, hämtade från motsatta håll. Kritiken framgår icke af en medveten förmedlingstendens utan ur reaktionen af Kants geniala natur mot *Hume's* skeptiska filosofi. "Rettung der Wissenschaft durch Sicherstellung des Rationalismus — dieses Streben beherrscht Kant seit 1769". Därmed är icke sagdt, att ej *kriticismen* hos sig upptar äfven empiristiska elementer. Tvärtom gör den det och kan göra det genom den nya standpunkt, från hvilken problemet om kunskapen uppställes och löses. Den empiristiska gränsbestämningen är följd af den fenomenalistiska och denna i sin ordning är nödvändig förutsättning för vetandets möjlighet.³ Sålunda ingå både empiris-

¹ *H. Vaihinger*: *Commentar* I s. 33 ff.

² *E. Adickes*: *Die bewegenden Kräfte*. *Kantstudien* I s. 27 f.

³ *Kr. d. r. V.* s. 18 samt 22, 23 not.

men och fenomenalismen såsom momenter i kriticisken utan att utgöra dess väsentliga uppgift. Giltig invändning mot detta kan man icke hämta från "Metaphysische Anfangsgründe",¹ då den polemiska afsikten här är tydlig, hvilket äfven Adickes har anmärkt. Däremot lämnar "Fortschritte der Metaphysik" ytterligare stöd för den ofvan framställda uppfattningen. Men, måste man fråga sig, upphäfvade icke rent af dessa gränsbestämningar metafysiken? Metafysiken söker det obetingade och vill icke låta sig inskränka till begreppen om föremålets relationer inom erfarenheten. Det är sant, men det obetingade ligger icke i föremålen utan i metafysiken själf såsom obetingad uppgift, således i det rena förnuftet såsom praktiskt. Endast i det sammanhanget fattas fullt ut den egentliga uppgiften för transscendentalfilosofien.²

Den revolution, som Kant frambragte i filosofien, ligger redan dold i den fråga, genom hvars besvarande metafysiken skulle få fast grund att stå på. Både den dogmatiska rationalismen och empirismen utgingo från antagandet af en värld af ting i sig och frågade efter, huru kunskapsförmågan kunde stämma öfver ens med denna värld. Kant utgår från kunskapsförmågan och frågar efter de betingelser, under hvilka dennas funktioner äga allmängiltighet och nödvändighet. Frågan gäller vissa funktioners värde, och då all kunskap har omdömens form, gäller den vissa omdömens kunskapsvärde.³ Kant skil-

¹ Nämligen not s. 474 *Kant*: Schriften IV.

² Kr. d. r. V. s. 19 f. samt s. 539. "Die höchsten Zwecke aber sind die der Moralität, und diese kann uns nur reine Vernunft zu erkennen geben. . . . jene zweckmäßige Einheit ist aber nothwendig und in dem Wesen der Willkühr selbst gegründet, diese also, welche die Bedingung der Anwendung derselben *in concreto* enthält, muss es auch sein, und so würde die transscendentale Steigerung unserer Vernunfterkennniss nicht die Ursache, sondern bloß die Wirkung von der praktischen Zweckmäßigkeit sein, die uns die reine Vernunft auferlegt." Och vidare s. 552: "Wesentliche Zwecke sind darum noch nicht die höchsten, deren (bei vollkommener systematischer Einheit der Vernunft) nur ein einziger sein kann. Daher sind sie entweder der Endzweck, oder subalterne Zwecke, die zu jenem als Mittel nothwendig gehören. Der erstere ist kein anderer, als die ganze Bestimmung des Menschen, und die Philosophie über dieselbe heisst Moral." Filosofien är vetenskapen om all kunskaps relation till det mänskliga förnuftets väsentliga ändamål. Se äfven "Ueber die Fortschritte etc."

³ *W. Windelband*: Präludien s. 30 f. s. 148 f.

jer mellan analytiska och syntetiska omdömen. Endast de senare innebära en verklig kunskapsakt, de äro "Erweiterungs-urtheile", under det att de förra blott äro psykologiska "Erläuterungsurtheile" samt hvila på logisk identitet. En annan indelning af omdömena förbindes med den nämnda, den i omdömen a priori och a posteriori, af hvilka de förras giltighet beror på förnuftet själf, de senares på erfarenheten. Men då erfarenheten icke kan ge allmängiltighet och nödvändighet, och då omdömesfunktionen icke är grund till sammanhanget, utan detta lämnas af erfarenheten, så äro de syntetiskt aposterioriska omdömena icke föremål för transscendentalfilosofien. Endast de syntetiskt aprioriska omdömena äro af intresse för denna. Det är genom upplösning af den hemlighet, som ligger till grund för möjligheten af syntetiska omdömen a priori, som en säker fortgång inom den rena förnuftskunskapens fält kan vinnas och endast därigenom.¹

Hufvudfrågan formuleras sålunda af Kant: "wie sind synthetische Urtheile a priori möglich?" Om denna skenbart enkla frågas betydelse har stått mycken strid. För att rätt förstå den, är det nödvändigt att fasthålla, hvad vi ofvan fastställt, nämligen, dels den dominerande tendensen att finna metafysikens metod, dels att matematik och allmän naturvetenskap af Kant antagas föreligga såsom verkliga vetenskaper. Men hufvudfrågan innebär icke problemet om dessa senares psykologiska förklaring. Endast under den förutsättningen, att i Kritiken endast då en riktig och begriplig mening kunde inläggas, om man fattade den såsom svar på frågan efter den psykologiska förklaringen af vissa omdömens verklighet, kunde man äga rätt att i den riktningen tolka hufvudfrågan. Uttryckligen opponerar sig Kant själf mot en sådan tolkning. Och i Einleitung till 2:dra upplagan² belyser han den mening, som ligger i den nämnda formuleringen. Metafysikens vara eller icke-vara beror på denna frågas riktiga och fullständiga besvarande, säger Kant. Hume hade visserligen kommit målet nära, men han hade icke på långt när fattat uppgiften i hela dess vidd. Meta-

¹ Kant: Schriften IV s. 21 f.

² Kr. d. r. V. (Hart.) s. 45 f.

fysiken måste vara ett systematiskt helt, den måste antingen kunna helt och hållet framställas eller ock icke alls. Därför måste problemet fattas i hela sin fullständighet, därför måste alla syntetiskt aprioriska omdömens giltighet bli problem. Matematik och allmän naturvetenskap innehålla sådana omdömen. Dessa vetenskaper äro ej för sin egen del problematiska men objektiviteten hos den akt af kunskapsförmågan, som framträder i dessa omdömen, är kunskapsteoretiskt problematisk. Matematiken stöder sig på sin evidens och har sitt föremål i den rena åskådningen, naturvetenskapen på sammanhanget i erfarenheten, som bekräftar hvarje steg, men i dessa vetenskaper finnes det syntetiska omdömen a priori, hvilkas objektiva giltighet måste kunna ur det rena förnuftet deduceras, om en metafysik skall vara möjlig.¹ Det är således icke för matematikens eller naturvetenskapens skull, som hufvudfrågan differentieras i de trenne bekanta frågorna: "wie ist reine Mathematik möglich?", "wie ist reine Naturwissenschaft möglich?" och "wie ist Metaphysik möglich?". (Den sista frågan är själf delad i tvänne: "wie ist Metaphysik als Naturanlage möglich?" och "wie ist Metaphysik als Wissenschaft möglich?"), utan denna differentiering är följd af dels de förutsättningar, under hvilka uppgiften ställes, dels af den uppfattning, som Kant har om kunskapens och kunskapsförmågans väsen. Närmare kommer detta att visas vid undersökningen af metoden. Matematiska och naturvetenskapliga omdömen ingå i hufvudfrågan, därför att de på något sätt ingå i metafysiken. Med afseende på naturvetenskapen är detta klart, ty åtminstone dennas grundsatser äro metafysik. Men huru är det med afseende på matematiken? Enligt Kant finnes det en motsats mellan matematik och filosofi; den förra är förnuftskunskap ur begreppens konstruktion, den senare ur rena begrepp.² I hvilken mening kan man då säga, att hufvudfrågans afsikt är fullt uttryckt genom att hänföra den på metafysiken? Måste icke matematiken tilldelas en koordinerad plats vid sidan af metafysiken? I själfva verket synes också problemet om matematikens möj-

¹ Jmfr. Prolegomena Schriften IV s. 327.

² Kr. d. r. V. (Hart.) s. 478.

lighet bli koordinerad med problemet om filosofiens (den immanenta och transscendenta metafysikens) möjlighet, då den transscendental estetiken synes lösa det förra, den transscendental logiken det senare.¹ Det är emellertid icke så. Den transscendental estetiken har icke alls någon själfständig roll inom "Kritik der reinen Vernunft". Den utför en preliminär undersökning² genom att deducera den betydelse som sinnlighetens rena former äga för kunskapen. Då frågan alltid är "wie ist Erkenntniss aus reiner Vernunft möglich?" eller "was und wie viel kann Verstand und Vernunft, frei von aller Erfahrung, erkennen?", så kan estetiken icke med afseende på matematiken besvara den frågan. Den får sitt svar i logiken, där man således har att söka klarhet om den betydelse, som problemet om matematiken har i transscendentalfilosofien. Själva den transscendental analysen af rumsbegreppet uppvisar icke alls huru matematiska omdömen kunna äga objektivitet utan blott, att rummet måste vara apriorisk åskådning, om geometrien skall vara vetenskap.³ Rum och tid⁴ innehålla emellertid blott "ein

¹ W. Reinecke: Die Grundlagen der Geometrie nach Kant. Kantst. VIII s. 369.

² A. Riehl: Der philos. Criticismus s. 335. Matematikens teori blir "in der transscendentalen Logik begründet, in der Ästhetik nur vorläufig angezogen." Se Kant: Schriften s. 70. Först med de rena förståndsbegreppen framträder behovet af en transscendental deduktion af rummet, ty dessa förståndsbegrepp göra äfven rummets begrepp tvetydigt, emedan de äro böjda att använda det öfver den sinnliga åskådningens betingelser.

³ Jmfr Burman: Kants kunskapslära s. 20 *Vaihinger*: Commentar II s. 338.

⁴ Dessa framställas visserligen i estetiken såsom formala åskådningar, hvilka då innebära en formad mångfald, en syntes, hvilken icke tillhör sinnligheten, men antages göra det tills vidare, emedan den "går före hvarje begrepp." Jag har icke särskildt upptagit till vederläggning den meningen, att estetiken skulle ha ett särskildt problem: rummets och tidens förklaring, ty dels borde af det föregående ha framgått, huru stridande en sådan mening är mot Kritikens hela karaktär liksom den är det mot Kants uttryckliga ord, att estetiken tillhör transscendentalfilosofien endast för såvidt den hos sinnligheten uppvisar betingelser för att föremål gifvas oss. Dels kommer ett svar på den frågan att osökt framgå ur behandlingen af metoden. Onödig är äfven en speciell undersökning med afseende på den frågan efter Adickes analys af estetikens problem. Se Kantstudien I s. 161 ff.

Mannigfaltiges der reinen Anschauung *a priori*" men för att kunskap skall uppstå måste "dieses Mannigfaltige zuerst auf gewisse Weise durchgegangen aufgenommen und verbunden werden." Det är en uppgift för den transscendentala logiken att deducera detta. Men de matematiska grundsatzerna själfva höra alls ej till det system af grundsatser, genom hvilkas deducering först all vetenskap får sin kunskapsteoretiska grundläggning. Deras möjlighet blir föremål för transscendental deduktion icke för att bevisa deras riktighet och apodiktiska visshet, utan blott för att deducera själfva objektiviteten hos dem och dennas kunskapsteoretiska betydelse. Icke matematiken utan den matematiska naturvetenskapen äger verklig objektivitet och inom den senare är det den immanenta metafysiken, som deduceras. Bevisen för detta föreligga dels i Kritikens bägge upplagor, dels i "Metaphysische Anfangsgründe". "Also beziehen sich alle Begriffe und mit ihnen alle Grundsätze so sehr sie auch *a priori* möglich sein mögen, dennoch auf empirische Anschauungen d. i. auf *data* zur möglichen Erfahrung. Ohne dieses haben sie gar keine objective Gültigkeit, sondern sind ein blosses Spiel, es sei der Einbildungskraft oder des Verstandes, respective mit ihren Vorstellungen. Man nehme nur die Begriffe der Mathematik etc. . . Obgleich alle diese Grundsätze und die Vorstellung des Gegenstandes, womit sich jene Wissenschaft beschäftigt völlig *a priori* ins Gemüth erzeugt werden, so würden sie doch gar nichts bedeuten, könnten wir nicht immer an Erscheinungen (empirischen Gegenständen) ihre Bedeutung darlegen."¹ På samma sätt heter det i 2:dra upplagan, att matematiken blott lämnar kunskap om föremål "ihrer Form nach". Om det finnes ting, som kunna åskådas i denna form, kan icke i matematiken inses. Därför äro alla matematiska begrepp för sig icke kunskap. "Folglich verschaffen die reinen Verstandesbegriffe, selbst wenn sie auf Anschauungen *a priori* (wie in der Mathematik) angewandt werden, nur so fern Erkenntniss, als diese, mithin auch die Verstandesbegriffe mittelst ihrer auf empirische Anschauungen angewandt werden können".² Ur naturvetenskapens rena del

¹ Kant: Schriften IV s. 157 Kr. d. r. V. 1:ste Aufl.

² Kr. d. r. V. (Hart.) Zweite Aufl. d. 124.

(*physica generalis*) måste den metafysiska delen afsöndras från den matematiska och behandlas ensamt i transscendentalfilosofien. Endast så kan den matematiska naturlärans metafysiska grund läggas.¹ Alla dessa bestämningar blifva begripliga endast, om man fasthåller, att frågan "wie ist reine Mathematik möglich?" (förutsatt att denna fråga besvaras i Kritiken) icke afser ett svar om matematikens psykologiska förklaring ej håller någon bevisning af dess giltighet, utan afser att ge den metod, genom hvilken deduceras det kunskapsteoretiska värdet d. v. s. den metafysiska, ej den matematiska giltigheten hos de syntetiskt aprioriska omdömena inom matematiken.

På samma sätt innebär frågan: "wie ist reine Naturwissenschaft möglich?" problemet om, huru immanent metafysik skall förverkligas. Den transscendentala logiken lämnar svaret. Uppgiften för den transscendentala logiken är tydligen angifven af Kant. Vi göra oss en idé om en vetenskap, genom hvilken vi fullständigt a priori tänka oss föremål. Metafysiken är en sådan vetenskap. Men den är ej verklig. Det gäller då att finna en kunskap, som genom rena förståndshandlingar bestämmer föremål. En vetenskap, som kunde angifva ursprunget, omfånget och den objektiva giltigheten af sådana kunskaper, skulle kallas transscendental logik. I frågan ligger icke syftet, nämligen att sådana kunskaper äro möjliga endast såsom immanent metafysik, hvilken har gifven fakticitet i naturvetenskaperna. Därför kan man icke i stället för den allmänna frågan sätta den speciella om naturvetenskapens möjlighet samt komplettera den med frågorna efter matematikens och metafysikens möjlighet. Den allmänna frågans indelning i speciella, hämtad från Prolegomena, är för Kritiken opassande och har åstadkommit förvirring. De olika specialfrågorna passa icke mot några af Kritikens delar. Om de gjorde det, skulle för Kant den orimligheten inträffa, att den transscendentala analytiken, som då hade att lösa frågan om den rena naturvetenskapens möjlighet, från början hade svaret fastslaget med

¹ *Kant*: Schriften IV s. 467 ff. Vidare kan hänvisas till Kants Reflexionen, herausgegeben von B. Erdmann. R. 139 "Daher ist die Mathematik kein Teil der Transscendentalphilosophie, wohl aber die Quelle, woraus sie im Gemüt entspringt."

afseende på omfånget af den objektiva giltigheten af förstånds-handlingarne. Frågan är, huruvida och i hvilket omfång förståndet kan bilda en metafysik såsom vetenskap.¹ Det må visserligen vara sant, som Vaihinger utförligt framställer, att Kant än säger uppgiften vara att bevisa vissa satsers giltighet, än säger den vara att förklara den. Men det är icke riktigt att däraf konstruera ett virrvarr af sakliga differenser. Bevisningen d. v. s. deduktionen innehåller i sig förklaringen. Det är ett faktum, att matematik och naturvetenskap innehålla allmängiltiga och nödvändiga omdömen, men från metafysisk synpunkt är likväl den objektivitet, som de äga, ett problem, som fordrar en transscendentalt logisk behandling. Därför är det hvarken förvirring eller motsägelse, när Kant inom transscendentalfilosofien deducerar objektiviteten hos samma omdömen, som han inom matematik och naturvetenskap förklarar vara vissa. Denna deduktion innebär såväl bevis, att förståndsfunctionerna hafva objektivitet som förklaring af, huru de kunna få sådan. Utgår man däremot från den på förhand fastslagna förutsättningen, att "Kritik der reinen Vernunft" måste till problem ha *antingen* matematikens och naturvetenskapens bevisning *eller* ock deras förklaring, då är det ringa möda att samla citat, som mycket riktigt uttala än det förra än det senare såsom uppgift. Och då kan man ju icke häller förundra sig öfver, att Kants verk till slut blir en "Wechselzopf von Missverständnissen und Homonymien."²

Men formeln: "wie sind synthetische Urtheile a priori möglich?" uttrycker enligt Vaihinger³ visst icke korrekt och fullständigt det egentliga innehållet i transscendentalfilosofiens problem. Man förstår Kant bättre än han själf gjorde,

¹ Kant: Schriften IV s. 113. Här säger K. med afseende på grundsatserna: "Man wird aber wohl bemerken, dass ich hier eben so wenig die Grundsätze der Mathematik in einem Falle, als die Grundsätze der allgemeinen (physischen) Dynamik in andern, sondern nur die des reinen Verstandes im Verhältnisz auf den innern Sinn (ohne Unterschied der darin gegebenen Vorstellungen) vor Augen habe, dadurch denn jene ingesamt ihre Möglichkeit bekommen." Således gäller det deduktion af metafysiska grundsatser.

² H. Vaihinger: Commentar I s. 404.

³ p. a. st. ss. 433 ff.

om man säger: problemet uti Kr. d. r. V. är *syntetiska omdömen öfverhufvud* eller med ett ord: *kunskapen*. Det gifves tvänne arter af syntetiska omdömen: omdömen a priori och omdömen a posteriori. Kritiken undersöker bägge arterna. Det äger rum, menar Vaihinger, en problemkonversion, i det att istället för det ursprungliga problemet, det s. k. inledningsproblemet, sedermera uppträder problemet om erfarenheten. Detta problem kallas äfven problemet om naturen, då ju för Kant erfarenheten i objektiv mening och naturen äro detsamma. Det är mig omöjligt att på de ställen i Kr. d. r. V., som Vaihinger angifver, upptäcka den konversion, som han säger, att Kant metodiskt företagit.

Dessa ställen äro de som i Kritiken förekomma under rubrikerna "Von den Gründen a priori zur Möglichkeit der Erfahrung" samt "Von dem Verhältnisse des Verstandes zu Gegenständen überhaupt und der Möglichkeit diese a priori zu erkennen." Visserligen skulle själfva rubriken till det förra af dessa kapitel vara ett stöd för Vaihingens mening, men då kunde man rent af mot det sätta rubriken till det senare. Hvad väger emellertid en så ytlig bevisning, då innehållet i bägge är deduktion af de rena förståndsbegreppen, vid hvilken erfarenhetens begrepp är bevismedel, icke deduktionens mål. "Will man daher wissen, wie reine Verstandesbegriffe möglich seien, so muss man untersuchen, welches die Bedingungen a priori seien, worauf die Möglichkeit der Erfahrung ankommt etc."¹

Vidare förklarar Kant, att det är en tillräcklig deduktion af kategorierna och ett rättfärdigande af deras objektiva giltighet, om vi kunna bevisa, att endast genom dem ett föremål kan tänkas. Skulle detta vara en konversion? Afsikten är bestämdt angifven att vara den att veta de rena förståndsbegreppens möjlighet och objektiva giltighet. Det senare kapitlet är en utförlig undersökning af de betingelser, under hvilka förståndet föreskrifver naturen lagar eller villkoren för apriorisk kunskap — *icke* kunskap öfverhufvud. De slutord, i hvilka Kant sammanfattar det hela, äro ett ekla-

¹ Kant: Schriften IV s. 75.

tant bevis för, att man sannerligen måste förstå Kant icke blott bättre utan på helt annat sätt än han själf gör för att kunna följa Vaihingers ledning. "Der reine Verstand ist also in den Kategorien das Gesetz der synthetischen Einheit aller Erscheinungen und macht dadurch Erfahrung ihrer Form nach allererst und ursprünglich möglich. Mehr aber hatten wir in der transscendentalen Deduction der Kategorien nicht zu leisten, als dieses Verhältnisz des Verstandes zur Sinnlichkeit und vermittelt derselben zu allen Gegenständen der Erfahrung, mithin die objektive Gültigkeit seiner reinen Begriffe *a priori* begreiflich zu machen und dadurch ihren Ursprung und Wahrheit fest zu setzen."¹ Betyder detta, att erfarenhetens förklaring har satts i stället för problemet om de syntetiskt aprioriska omdömenas giltighet? Det synes icke så! Det är endast ett starkt betonande af bevismedlets roll. Afsikten är fortfarande lösningen af det ursprungliga problemet. I Prolegomena skulle vi emellertid finna denna konversion än klarare. Där träda de s. k. "Erfahrungsurtheile" upp.² Om dessa verkligen skulle jämte de aprioriskt syntetiska omdömena betyda ett själfständigt problem, skulle man väntat dem åtminstone omnämnda i Kritikens 2:dra upplaga. Men där finnas de alls icke. I själfva verket är det oriktigt att så uttyda termen "Erfahrungsurtheile", att de skulle vara aposterioriska omdömen. Då de hafva objektiv giltighet måste de till skillnad från "Wahrnehmungsurtheile" vara aprioriska. "Die erstern aber erfordern jederzeit über die Vorstellungen der sinnlichen Anschauung noch besondern, *im Verstande ursprünglich erzeugte Begriffe*, welche es eben machen, dasz das Erfahrungsurtheil *objectiv gültig* ist". Dessa erfarenhetsomdömen äro helt enkelt uttryck för de kunskaper, som blanda sig med våra erfarenheter för att gifva våra sinnesföreställningar sammanhang och som hafva sitt ursprung *a priori*, enligt Kants ord i Einleitung till Kritikens 1:sta upplaga. Prolegomenas metod medför, att den gör faktum till utgångspunkt. Därför är erfarenhetsomdömet problem, ty

¹ Kant: Schriften IV s. 93 f.

² Kant: Schriften IV s. 298.

endast i den formen föreligger ett aprioriskt omdöme såsom faktum. Det syntetiska omdömet a priori är "die blosze abstrahirte Form eines Erkenntnisses der Wirklichkeit", såsom G. Simmel¹ säger. Föröfrigt ber jag få hänvisa till E. Adickes afhandling: "Die bewegenden Kräfte in Kants philosophischer Entwickelung etc." uti "Kantstudien" I s. 48 ff.

Huruvida och i hvilken mån psykologiska motiver ingå i problemlösningen blir en senare fråga, här vill jag endast fastslå, att hvarje försök att till hufvudproblem göra en psykologisk förklaring af kunskapen strider mot såväl Kants uttryckliga ord som mot "Kritik der reinen Vernunft's" hela anläggning och karaktär. Äfven den s. k. transcendental psykologien är något för Kants uppgift sekundärt. Den subjektiva deduktionen af kategorierna är icke för hufvudändamålet väsentlig. I 1:sta upplagan visserligen utförligt framställd, men betecknad såsom oväsentlig och för hufvudfrågans lösning umbärlig, huru "viktig" den än kan vara, är den utelämnad i 2:dra upplagan. — All empirisk psykologisk härledning af kunskapen, "diese versuchte physiologische Ableitung" kan blott betyda förklaring af en kunskaps besittning, genom hvilken man alls icke kan deducera och begripa, huru begrepp a priori hänföra sig på föremål. Den empiriska förklaringen må ha sin stora nytta, men i anseende till Kants uppgift innebär den blott "eitele Versuche", hvarmed blott den kan sysselsätta sig, som icke har begripit dessa kunskapers helt egendomliga natur.²

Man har velat påstå, att i Kritikens 2:dra upplaga särskildt § 22 ff gränsbestämningen ej blott spelar större roll än i 1:sta upplagan utan utgör själfva hufvuduppgiften. Detta är, såsom en förutsättningslös granskning af dessa §§:er ger vid handen, inkorrekt. Kant betonar starkt kunskapens begränsning till erfarenheten ej därför att detta är målet, utan därför att detta är det enda medlet att ge kategorierna objektiv giltighet. Här såsom eljest gäller det att deducera

¹ G. Simmel: Ueber den Unterschied der Wahrnehmungs- und der Erfahrungsurteile. "Kantstudien" I s. 416 ff.

² Kant: Schriften IV s. 69 f.

objektiviteten hos förnuftets funktioner. Men då kategorierna endast genom sin användning på en empirisk åskådning ge kunskap, så äro de inskränkta till erfarenheten eller tjäna till empirisk kunskaps möjlighet. Detta betyder blott, att inskränkningen eller begränsningen till erfarenheten är nödvändigt *medel* för att åt kategorierna ge kunskapsvärde. Fullkomligt träffande anmärker Adickes gentemot Benno Erdmann, hvilken i sitt arbete "Kants Kriticismus" söker vindicera gränsbestämningen såsom Kritikens väsentliga uppgift, "dass seine Auffassung das Verständnis des Kantischen Systems sehr erschwert. Die Thatsachen stimmen nicht mit ihr überein, weder die Problemstellung der Einleitung, noch die derselben entsprechende Anlage des ganzen Werks, noch die bedeutsamsten und wichtigsten Aeusserungen Kants über Zweck und Hauptinhalt seiner transscendentalen Deduktionen."¹ Såsom Adickes vidare utför, gäller detta just de yttranden, som Kant faller utan förutfattad afsikt, utan polemisk udd, och med blicken fäst på systemet i sin helhet. De motsatta och afvikande ställena äro anomalier, som framträda starkare i mån af att polemiska eller andra biafsikter göra sig gällande. I dialektiken är visserligen gränsbestämningen väsentlig, men den står i intimt sammanhang med och får sin fulla betydelse först i och genom läran om ideernas positiva betydelse, dels såsom regulativer för kunskapen, dels såsom postuler. Egentlig kunskap är kunskap om objekt och sådana finnas endast i erfarenheten. Förnuftet fordrar det obetingade. För kunskapen betyder detta endast oändlig fortgång mot ett systematiskt helt, för förnuftet själf betyder det autonomi "Die transscendentale Freiheit ist die notwendige Hypothesis aller Regeln, mithin alles Gebrauchs des Verstandes."² Så är visserligen gränsbestämningen uti dialektiken väsentlig, ty genom att den "upptäcker de transscendentia omdömenas sken och därigenom förhindrar att det bedrager", förstör den all dogmatisk, transscendent metafysik. Negativt bestyrker dialektiken analytikens resultat. Det finns ingen kunskap om

¹ E. Adickes: Die bew. Kräfte etc. I s. 190.

² Reflexionen Kants herausgegeben von B. Erdmann R. 949 I s. 271.

ting i sig. Men den har en 3-dubbel positiv afsikt, nämligen att 1) utföra metafysikens system genom regulativa ideer, 2) bekräfta estetikens och analytikens resultat samt 3) bereda plats för tron eller begrunda det praktiska förnuftets primat.

Det är således icke *ett*, strängt begränsadt problem, hvars lösning transscendentalfilosofien vill och kan ge, "Kritik der reinen Vernunft" har till uppgift att arkitektoniskt d. v. s. ur principer framlägga planen till denna vetenskap. Den ledande idéen i denna plan, "die Idee des Ganzen", är begreppet om metafysiken såsom det rena spekulativa förnuftets uppgift och verk. Transscendentalfilosofien bevisar, att och huru en metafysik såsom vetenskap är möjlig, den är väsentligen metodlära. Långt ifrån att från sig utesluta alla tankemotiv utom *ett*, innebär och fordrar transscendentalfilosofien ett fullkomligt system af problem och bevis. Äfven matematik och naturvetenskap äro produkter af det rena förnuftet. De måste därför deduceras, visserligen icke för deras egen skuld utan för metafysikens. Så är äfven gränsbestämningen liksom problemet om erfarenheten medel, icke själfva mål. Sammanhang inom det hela får man däremot icke, om man gör något af delproblemen till hufvudproblem, än mindre om man gör något eller några till uteslutande problem. Men lika otillfredsställande är att i konstaterandet af en flerhet af i hvarandra gripande heterogena tankeriktningar, se det afgörande uttrycket för Kritikens betydelse och af detta draga den slutsatsen, att den således innebär en "Problemkneuel", inom hvilken tanketrådarna visa "ein Inaneinandergreifen, welches bei Kant selbst freilich das Gegentheil klarer und Zielbewusster Methode war". — Med all rätt kunna vi tvärtom säga, att Kant för att kunna grundlägga en ny metafysik för sig uppställt och sökt lösa ett *hufvudproblem*, inledningsproblemet eller: huru kunna subjektiva former få objektiv giltighet? Detta problem är, menar jag, "det ena, sanna, äkta hufvudproblemet, som i lika mått står i samklang med den Kantiska kunskapsteoriens utveckling som med dess behärskande tendenser" (Adickes). Apriorism, fenomenalism, empirism lika väl som förklaring och bevis af andra vetenskaper eller af erfarenheten själf ingå såsom momenter, medel och resultat i detta problem och dess

lösning. Med detta är ej sagdt, att hela mångfalden af skiftande tankar och uppgifter verkligen bildar ett system och att idel harmoni råder. Tvärtom finner man snart, att än den ena, än den andra tankeriktningen bryter sig fram på bekostnad af de andra. Därför är den Kantiska transscendentalfilosofien icke ett väl afvägdt system utan blott ett i bildning varande, i hvilket de olika elementen under slitningar men dock bestämda af en central kraft konvergera mot ett mål: nygrundning af metafysiken.

II. Metoden.

a) *Förutsättningar.*

Redan i det transscendentala problemets beskaffenhet ligger, att metoden för dess lösning måste vara teleologisk. Transscendentalfilosofi är teleologi. Det gäller icke att förklara ett gifvet faktum eller att genom uppställandet af vissa hypoteser få enhet och sammanhang i företeelserna. Det gäller att nå ett mål, realisera ett ideal, att utbilda en helt ny vetenskap, om hvilken man förr ej haft någon idé. Därvid får intet antagas såsom gifvet annat än förnuftet själf och intet faktum läggas till grund, på hvilket man kunde stödja sig. Det rena förnuftet är intet faktum. Det är ideal och norm. Det rena förnuftet är, säger Kant, en så fullständig enhet, att, om dess princip skulle visa sig oförmögen att lösa blott en enda af de frågor, som dess egen natur gifver det, denna princip måste förkastas. Men i denna mening är förnuftet icke gifvet utan är själf uppgift. I den meningen utför Kant detta vidare, då han säger, att en vetenskaps — närmast analytikens i transscendentalfilosofien — fullständighet icke kan antagas genom ett blott öfverslag öfver ett på försök åvägabragt aggregat utan blott förmedelst "einer *Idee des Ganzen* der Verstandes erkenntnisz a priori". Förståndet är nämligen "eine für sich selbst beständige, sich selbst gnugsame und durch keine äusserlich hinzukommende Zusätze zu vermehrende Einheit".¹ I det inbegrepp af all förståndets kunskap, som utgör ett system genom idéen, ligger normen och proberstenen på riktigheten och äktheten af alla de kunskapsstycken, som skola inpassas. Alltså

¹ Kant: Schriften IV s. 58.

är det rena förnuftet en idé. Men denna idé och uppgiften att enligt denna idé utföra en vetenskap finnes hos ett empiriskt subjekt. Kant utgår i själfva verket icke från de rena begreppen och principerna för att ur dem deducera kunskap och föremål, utan hans fortgång är från det empiriskt bestämda subjekt, som har en bestämd uppgift att fylla. Därför bli premisserna och metoden bestämda såväl af målet som af utgångspunkten. Kant vill först uppsöka begreppen a priori, utforska de rena begreppens frön och anlag i det mänskliga förståndet för att sedan deducera deras objektiva giltighet. Den yttersta förutsättningen är, att det gifves ett rent, spekulativt förnuft eller en apriorisk kunskap. Något sämre kunde icke hända dessa bemödanden, nämligen bemödandena att grundlägga en filosofi såsom vetenskap, än att någon gjorde den oväntade upptäckten, att det alls icke gifves någon kunskap a priori ej håller kunde gifvas. Men, säger Kant, det är ingen fara. "Es wäre ebenso viel, als ob Jemand durch Vernunft beweisen wollte, dass es keine Vernunft gebe".¹ Finnes det ingen *apriorisk* kunskap, så finnes det öfverhufvud ingen kunskap. Det kunskapsbegrepp, som hos Kant ligger till grund för all bevisning, är alstradt af en förening mellan rationalismen och empirismen. Det får sin karaktär dels genom den rationalistiska fordran på allmängiltighet och nödvändighet samt af den därmed följande aprioriteten, dels genom den af studiet af engelsk empirism och naturvetenskaperna närmre utbildade insikten, att all kunskap förutsätter och måste gälla om reala, själfständiga föremål. Kritiskt blir detta kunskapsbegrepp genom att det själf uppställes såsom norm, icke söker den i föremålen. Den kritiska vändningen, revolutionen i tänkesättet består däri, att kunskapen själf tänkes såsom det ursprungliga, efter hvilken föremålen rätta sig. Den transcendental metoden hos Kant består emellertid icke i att deducera allt innehåll i kunskapen ur en högsta grundsats, ej håller i att deducera det rena förnuftets grundhandlingar, hvilket först Kants efterföljare göra till sin uppgift och Fichte på ett grandioست sätt utförde. Kant utgår från ett empiriskt bestämdt

¹ Kritik der praktischen Vernunft. Ed. Kirchmann s. 12.

subjekt för kunskapen, från kunskapsförmågan. Därigenom kommer en hel serie psykologiska förutsättningar att modifiera metoden. Det är empiriskt gifna kunskapshandlingar, hvilkas kunskapsvärde transcendentalt deduceras. Den Kantiska metoden innebär icke blott en transcendentallogik utan äfven en transcendentopsykologi. Tendensen hos Kant är utan tvifvel att öfvervinna psykologien, äfven transcendentopsykologien är något för hufvudändamålet oväsentligt. Kant vill göra transcendentalfilosofien fullständigt själfständig, men själf måste han först ur psykologien framhäfva och isolera de "rena" formerna, som sedan bevisas vara transcendentala. Den transcendentala ståndpunkten är icke Kants utgångspunkt i Kritiken utan den eröfras genom detta verk. Genom bristande iakttagelse af detta förhållande är det, som "Kritik der reinen Vernunft" synes upphäfva sig själf. De förutsättningar, har man sagt, under hvilka ensamt man kan komma in i Kritiken, äro sådana, att man med dem icke kan förblifva inom densamma. Men dessa förutsättningar kunna väl upphäfvas, utan att Kritiken upphäfves.¹ På dem hvilat icke Kritikens innersta tankeprocess utan de beteckna endast den gifna milieu, inom hvilken Kant genomför sin metod, hvars färdiga resultat därigenom modifierats. Likaväl som den yttre systematiken kan krossas utan att idéerna därför förintas, lika väl kunna dessa psykologiska förutsättningar öfvergifvas utan

---

¹ Man måste kunna skilja mellan den transcendentala metodens egna premisser och väsentliga innebörd och de förutsättningar, under hvilka denna metod infördes och tillämpades af Kant. Det finnes inom "Kritik der reinen Vernunft" en brytning mellan det nya och det gamla, den fortskridande tendensen hos själfva den transcendentala metoden och det redan utbildade föreställningsätt, som hos Kant ger denna metod på samma gång dess individuella och konkreta gestaltning samt dess tillfällighet och begränsning. I hvad har man att söka det väsentliga i Kr. d. r. V.? Kant har själf uttalat, hvad han ansåg vara det väsentliga, må han också till detta räknat åtskilligt, som vi icke kunna godkänna, och vi veta, att det väsentliga äfven för honom var den transcendentala metoden såsom uppgift. Om analysen af det empiriska medvetande, som för sig ställer den kunskaps-teoretiska uppgiften betraktas såsom själfva grunden för problemets lösning, är följden just den psykologiska (eller fysiologiska) metod, enligt hvilken *kunskapsproblemet* aldrig kan lösas, liksom den psykologiserande uppfattningen å sin sida medför åtminstone tendensen att så göra.

att transscendentalfilosofiens väsentliga tankar förlora sin grund och giltighet. Helt annorlunda skulle visserligen förhållandet vara, om Kritiken vore en teori om kunskapens uppkomst. Men denna uppkomst är för kunskapens giltighet af alls ingen betydelse. Kritiken vill vara och är ett afgörande bevis därför. Kunskapens giltighet afgöres genom transscendental kritik, dess uppkomst är föremål för empirisk psykologi.¹

Bland dessa förutsättningar är den första den, att det gifves tvänne stammar i den mänskliga kunskapsförmågan, sinnligheten och förståndet. Dessa äro artschilda, icke blott gradchilda, men de ha möjligen samma rot. Genom den förra gifvas oss föremål, genom den senare tänkas de.² Denna psykologiska teori motsvaras af den uppfattningen af kunskapen, att den på något sätt alltid hänför sig på föremål. Den kunskap, som omedelbart hänför sig på föremål, är åskådningen. Denna uppstår, om föremål afficiera oss. Sinnligheten är just förmågan af att få föreställningar genom det sätt, på hvilket föremål afficiera oss. Det ofvan sagda innebär endast en analys af det empiriska, naiva medvetandets ståndpunkt. När den kritiska uppgiften ställes, är icke det resultat färdigt, till hvilket kritiken kommer. Den naiva ståndpunkten är nödvändig förutsättning för *hvarje* kunskapsteori och kan genom ingen upphävas. "Kritik der reinen Vernunft" sätter icke sitt resultat istället för det empiriska medvetandets och detta helt enkelt därför, att den icke vill lämna någon psykologisk teori. Den gör endast en omvärdering. "Föremål" betyder något annat vid Kritikens slut än vid dess början, men ingalunda har transscendentalfilosofien förnekat föremålets verklighet.³ Den psykologiska analys, som Kant här presterat, kan visas vara felaktig och ersättas af en annan, detta inverkar icke på värdet af den kunskapskritik, som han lämnat, ty den hvilar på helt andra grunder. Med all rätt säger August Stadler,⁴ att

¹ Se *E. Adickes*: Kants Systematik als systembildender Factor samt *W. Windelband*: Präludien s. 287. Kritische oder genitische Methode?

² *Kant*: Schriften IV s. 25, 47.

³ Se "Widerlegung des Idealismus" *Kr. d. r. V.* (Hart.) s. 197. samt *Proleg. Schriften IV* s. 293.

⁴ *A. Stadler*: § 1 der transscendentalen Ästhetik. *Kantstudien I* s. 100 ff.

"Gegenstand" här icke kan betyda något annat än hvad som på Kants tid fysikern, teologen, filologen, smeden och sadelmakaren förstodo med den termen. Man äger icke rätt, att vid tolkningen af de inledande orden förutsätta Kritikens resultat och antaga, att dessa bestodo i en teori om kunskapens uppkomst. Men endast om man gör det uppstå dessa lika olösliga som onödiga svårigheter, som tvinga att antingen tänka föreställningarna själfva eller ock tingen i sig såsom afficierande.¹ Däremot finnes det intet, som tvingar till att tolka Kants förutsättning i detta fall annorlunda än som ett konstaterande, af hvad det empiriska medvetandet fattar såsom kunskap och föremål, ty det är just detta medvetande, som kritiskt värderas och som därför förutsättes. — Ett föremåls verkan på föreställningsförmågan, såvidt vi afficieras af detsamma, är *sensation*. Åskådningen är empirisk, då den hänför sig på föremål genom sensationen. Det obestämda föremålet för en empirisk åskådning heter *företeelse*. Och hos företeelsen skiljer Kant mellan materien, som korresponderar mot sensationen, och formen, som är det, som gör att mångfalden ordnas i vissa förhållanden. Då det, hvari sensationerna ordna sig och ställas i viss form, icke själf kan vara sensation, så är, säger Kant, visserligen företeelsens materie "a posteriori gegeben", men formen måste "im Gemüthe a priori bereit liegen."² Här möter oss den skarpa skillnaden mellan innehåll och form, hvilken är karaktäristisk för det sätt, på hvilket Kant för sig uppställer kunskapsproblemet. Denna skillnad förbindes med

¹ Jmfr *H. Vaihinger*: Commentar II s. 35 ff. "Jag har icke ansett mig böra ingå i en närmre granskning af det antagandet, att de "afficierande föremålen" af Kant fattas såsom ting i sig. För mitt syftemål ligger det nämligen fjärran att undersöka, i hvad mån han i sina skrifter verkligen hänför kunskapen till ting i sig. Den undersökningen är gjord många gånger, och resultatet är blott ett konstaterande af inkonsekvenser. Men att Kant i *vetenskaplig mening* förutsatt ting i sig såsom afficierande kunskapsförmågan strider mot den transcendentala ståndpunkten. Mot en sådan uppfattning har jag ställt min ofvan utförda framställning af den betydelse afficierande tingen måste ha och hvilken ensam tillåter en konsekvent fortgång till transcendentalfilosofien. För den, som önskar en närmre kritisk behandling af frågan hänvisar jag till Adickes' ofta omnämnda afhandling: "Die bew. Kräfte etc." Kantst. I. s. 361 ff.

² *Kant*: Schriften IV s. 29 f.

den mellan sinnlighet och förstånd. Sinnligheten ger innehållet, förståndet sammanfattar det i former. Men äfven sinnligheten har rena former, rummet och tiden och dessa sägas "im Gemüthe bereit liegen". Strängt taget lämnar sinnligheten blott en ren mångfald, hvilken blir formal åskådning genom förståndets enhet. Sinnlighetens rena form är mångfald och kan ej vara objekt.¹ Kunskapsteoretiskt betyder detta, att endast formerna kunna kritiskt värderas. Det kan sägas vara det psykologiska uttrycket för den logiska distinktionen mellan analytiska och syntetiska omdömen. Endast de senare äro af kunskapsteoretiskt intresse. Syntesen är den grundhandling, hvars kunskapsbetydelse transcendentalfilosofien deducerar, liksom inbillningskraften är själens grundförmögenhet. Å andra sidan fordras det ett innehåll, som icke tillhör kunskapsförmågan. Inbillningskraften måste kunna af sinnligheten mottaga och enligt förståndets regler syntetisera den gifna mångfalden. Allt detta är psykologiska förutsättningar. Man måste med afseende på Kants uttryck: "im Gemüthe a priori bereit liegen" ge akt på att det dels är af preliminär och psykologisk betydelse, dels att det icke ger hans egentliga mening. Logiskt och kunskapsteoretiskt betyder "a priori" den kunskapsakt eller form, hvars giltighet är oberoende af erfarenheten, således beror uteslutande på förnuftet. Psykologiskt betyder "a priori" funktionsform, ty äfven rum och tid äro ytterst funktionsformer och inga färdiga, tomma kärl. Receptiviteten blir först genom förståndets spontanei-

¹ Kant: Schriften IV s. 64 samt Kr. d. r. V. (Hart.) s. 114 "Allein die Verbindung (conjunctio) eines Mannigfaltigen überhaupt kann niemals durch Sinne in uns kommen und kann also auch nicht in der reinen Form der sinnlichen Anschauung zugleich mit enthalten sein denn sie ist ein Actus der Spontaneität der Vorstellungskraft". samt not. s. 132 "Der Raum, als *Gegenstand* vorgestellt, (wie man es wirklich in der Geometrie bedarf,) enthält mehr, als blose Form der Anschauung, nämlich *Zusammenfassung* des Mannigfaltigen, nach der Form der Sinnlichkeit Gegebenen in eine *anschauliche* Vorstellung, so dass die Form der Anschauung blos Mannigfaltiges, die *formale Anschauung* aber Einheit der Vorstellung gibt. Diese Einheit hatte ich in der *Æsthetik* blos zur Sinnlichkeit gezählt, um nur zu bemerken, dass sie vor allem Begriffe vorhergehe, ob sie zwar eine Synthesis, die nicht den Sinnen angehört, durch welche aber alle Begriffe von Raum und Zeit zuerst möglich werden, voraussetz".

tet (inbillningskraftens, som handlar enligt förståndets regler) af betydelse för kunskapen.

Man har påstått, att Kant utgått från en dogmatisk förutsättning om erfarenhetens beskaffenhet. Han säges begagna sig af ett erfarenhetsbegrepp, som åtminstone icke Hume skulle erkänt. I själfva verket innehåller det Kantiska erfarenhetsbegreppet tvänne elementer: ett empiristiskt och ett rationalistiskt. All kunskap måste ytterst hänföra sig på erfarenheten, ty endast erfarenheten ger den sinnliga mångfald, utan hvilken begreppen äro tomma. Detta är en faktisk utgångspunkt och förutsättning. Erfarenheten ger således sinnlig mångfald. Men rationalistiskt bestämdt blir erfarenhetsbegreppet, då det framträder såsom tekniskt bevismedel för kategoriernas och grundsatsernas objektiva giltighet. Är det i den meningen en obevisad och oberättigad förutsättning? Det, som är förutsättning för erfarenhetens möjlighet, är nödvändigt och allmängiltigt. Men erfarenheten fattas då såsom innebärande ett visst nödvändigt sammanhang. Detta sammanhang återigen hvilar ju i sin ordning på kategorierna. Således föreligger ju här en uppenbar cirkel. Det är dock icke så. Detta sammanhang i erfarenheten och således detta rationalistiska erfarenhetsbegrepp är icke en gifven förutsättning utan en fordran. *Om* erfarenheten skall betyda mer än en rapsodi af varseblifningar, *om* den skall betyda kunskap,¹ så måste den på något sätt innebära sammanhang enligt regler. Huru skulle Hume anse sig ha rätt att förneka detta? Hume, liksom alla empirister, antog dock, att erfarenheten var en form af kunskap, och att vi i den fattade objekt. Mer behöfver ej Kant. Redan för denna erfarenhets möjlighet förutsattes begrepp. Gemensamt med Hume har Kant den uppfattningen, att all kunskap förutsätter ett empiriskt, sinnligt innehåll, gemensamt med honom har han ock den uppfattningen, att erfarenheten på något sätt innebär kunskap om föremål. Han skiljer sig från honom i sin rationalistiska fordran på kunskapen. Hume förnekar "necessary connexion", Kant fordrar en sådan. På erfarenheten och föremålets relationer till hvarandra och till subjektet grundar Hume sin teori om den blott subjektiva

¹ *Kant*: *Schriften* IV s. 109 ff.

nödvändigheten. Gentemot denna teori ställer nu Kant det påståendet, att erfarenheten och objekten i erfarenheten själfva förutsätta kategorierna, liksom teorien i sin ordning förutsätter grundsatserna. Bevisgrunden ligger då icke i erfarenheten eller ens i erfarenhetens möjlighet utan i kunskapens möjlighet. Icke hvad erfarenheten är utan hvad erfarenheten bör vara är det viktiga, nämligen för att kunskap skall finnas.¹ Jag har här endast velat tillbakavisa det påståendet, att Kant vid bevisningen stödt sig på ett rationalistiskt utbildadt erfarenhetsbegrepp, hvilket Hume utan vidare skulle förnekat. Men hvad mer är, transscendentalfilosofien ses ur alldeles för snäf synvinkel, om man antar dess väsentliga uppgift vara att öfverbevisa Hume samt att den då äfven måste uteslutande söka den gemensamma plattform, på hvilken striden skall utkämpas för att vara rättvis. De yttersta förutsättningarna och bevisningsgrunderna äro af Kant hämtade ur idén om det rena förnuftet. Det blir min uppgift att sedan närmre redogöra för detta.

Till förutsättningarna och närmre bestämdt till en viss gifven och för Kant kär systematik hör, utom indelningen i förstånd och förnuft i trängre mening, den från logiken hämtade skematismen, omdömenas och förnuftsslutens taflor. Lika väsentlig för metoden som grundtanken är, nämligen den att förståndets och förnuftets handlingar betinga erfarenhetens och den fulländade vetenskapens möjlighet, lika yttre och blott beroende på psykologiska och historiska grunder är, att denna tanke fick just det utförande, som den transscendentala analytiken och dialektiken ha gifvit den. Man måste kunna skilja mellan metodens väsen och den formella systematiken, hvilken utgör dess omklädnad. Hvarken på omdömesformernas tabell eller på kategoriernas öfverensstämmelse med just den Kantiska eller öfverhufvud någon annan indelning af omdömena eller på att dessa kategorier äro de enda ursprungliga och på samma gång fullständigt uppräknade grundbegreppen beror den transscendentala metodens värde och duglighet såsom filosofiskt arbetsmedel. Huru stor vikt än Kant själf må ha fäst vid just den sidan af sitt verk,

¹ Se *M. Scheler*: Die transscendentale u. die psych. Methode s. 108.

vi kunna dock icke i den finns något för transcendental metoden väsentligt och egenartadt. Och vi äro tvärtom genom denna yttre brytning med systematiken i öfverensstämmelse med den väsentliga och utvecklingskraftiga grundtendensen i Kants filosofi och särskildt dennas metod,¹ som själf, där den gått djupast, är oberoende af både psykologiska och systematiska förutsättningar.² Kants metod, till hvars närmre granskning vi nu öfvergå, kan sägas bestå i att visa och bevisa den väg, på hvilken psykologiska bilder blifva kunskap. Den består alltigenom i att öfvervinna psykologismen. Detta ligger redan i den frågan: huru kunna subjektiva medvetensformer äga objektiv giltighet? Endast om den vägen kan demonstreras är metafysik såsom vetenskap möjlig.

b) *Den kritiska eller transcendental problemlösningen.*

Uppgiften är såsom vi sett att visa den väg, på hvilken metafysiken kan bli vetenskap. Den yttersta förutsättningen är, att en allmängiltig och nödvändig kunskap måste finnas. Hvilka äro betingelserna för detta? Kunskap betyder ett helt af jämförda och förknippade förnimmelser, hvilka hänföras på och gälla om objekt. Den första betingelsen är den, att föremål gifvas oss, den andra är den, att de tänkas. Sinnligheten lämnar åskådningar, hvilka äro de förnimmelser, som omedelbart hänföra sig på objekt, förståndet lämnar begrepp, som medelbart genom åskådningar hänföra sig på objekt. För såvidt estetiken uppvisar, att sinnligheten innehåller föreställningar a priori, som äro betingelser för att föremål gifvas oss, tillhör den transcendentalfilosofien och då såsom den första delen, ty de betingelser, under hvilka föremål gifvas oss, måste föregå dem, under hvilka de tänkas. Sinnligheten måste först isoleras och dess förnimmelser angifvas. Sinnligheten, ger mångfalden nämligen sensationerna, men dessa måste ordnas i bestämda former för att kunna bli kun-

¹ Se om denna fråga *E. Adickes*: Kants Systematik als systembildender Factor.

² *W. Windelband*: Geschichte der neueren Philosophie II s. 59 ff. 66 ff. se äfven samme författares "Präludien" s. 25.

skap. Äger sinnligheten sådana former, som äro förutsättning för kunskap? eller med andra ord — när det gäller sinnligheten — förutsättning för att objekt skola gifvas oss. Åskådningen är den omedelbara förnimmelsen af objekt och i åskådningen är mångfalden ordnad i bestämda former, hvilka just äro förutsättningar för att den skall fattas såsom objekt. Rummet är det yttre sinnets form, tiden är det inre sinnets. Hvad måste nu rum och tid vara, för att kunskap genom och om dem skall vara möjlig? Eller annorlunda uttryckt, hvilka äro betingelserna för, att rum och tid skola äga objektivitet, d. v. s. allmängiltighet och nödvändighet?¹ Detta och ingenting annat är *det väsentliga* i estetiken, och från den synpunkten måste den ses. Genom det yttre sinnet fatta vi föremål såsom utom oss och i rummet. Genom det inre sinnet fatta vi våra egna inre tillstånd i tiden. Rum och tid äro våra förnimmelser, men hvilka förnimmelser måste de vara för att omedelbart ge oss föremål och, hvad är det nödvändiga innehållet i dessa förnimmelser? Detta innehåll är då icke tänkt såsom sensationer utan såsom åskådningarnes egna inre bestämningar, såsom de föremål, hvars egenskaper matematiken behandlar. I fyra bevis framställer Kant, att rum och tid icke kunna ursprungligen vara empiriska begrepp utan måste vara åskådningar och såsom sådana nödvändiga föreställningar a priori, hvilka äro förutsättningar för yttre och inre företeelser. Bevisningsgrunden ligger: för *aprioriteten* i att alla empiriska rums- och tids-förstämningar själfva *förutsätta* rummet och tiden, hvaraf följer att dessa senare icke kunna empiriskt härledas ur de förra, liksom i att alla erfarenhetens föremål äro nödvändigt bestämda af rummet och tiden samt för att rum och tid äro *åskådningar* i att de äro individuella och hafva ett oändligt innehåll, hvilka egenskaper tillkomma åskådningar och icke begrepp.² Förnimmelserna rum och tid äro således åskådningar a priori, men hvad äro des såsom förnumna? Matematiken är en vetenskap, som bestämmer rummets (och

¹ Jmfr IV. *Reinecke*: Die Grundlagen der Geometrie nach Kant. Kantst. VIII s. 363 ff.

² *Kant*: Schriften IV s. 32, 16: Kr. d. r. V. (Hart) s. 58, 64.

tidens) egenskaper syntetiskt men dock a priori genom begreppens konstruktion. Hvad måste rum och tid vara för att matematik skall vara möjlig? Konstruktionen är icke möjlig genom rena begrepp utan endast genom syntes af åskådningens mångfald enligt begrepp. Matematiken konstruerar den formala åskådningen af en ren mångfald enligt begrepp.¹ Genom de metafysiska bevisen veta vi redan, att rummet och tiden äro aprioriska, genom det transscendentala beviset finna vi, att de icke kunna innehålla annat än sinnlighetens rena former, ty endast dessa kunna med allmängiltighet och nödvändighet konstrueras enligt begrepp. Om rummet och tiden skulle betyda något oberoende af konstruktionen, kunde denna icke genom sig själf innebära kunskap. Konstruktionen måste själf innehålla åskådningen liksom den senare blott sinnlighetens form.² Så följer med nödvändighet, att rummet och tiden icke äro några egenskaper hos ting i sig utan blott företeelsernas form, d. v. s. subjektiva betingelser hos sinnligheten, för att åskådningar skola vara möjliga. Man har velat påstå, att det äfven vore möjligt, att rum och tid på *samma gång* vore sinnlighetens former och former för ting i sig. Måste vi icke antaga en sådan tredje möjlighet och så erkänna, att Kant lämnat en lucka i sin bevisföring? Svaret på denna fråga är afgörande för, huru man betraktar transscendentalfilosofien, dess problem och metod. Vi måste först fråga oss, om denna tredje möjlighet är sedd från samma synpunkt som de bägge andra. Och då finna vi genast, att endast, om man samtidigt försvagar Kants tankegång till en blott psykologisk beskrifning och antager en ontologiskt bestämd yttre verklighet, är denna möjlighet tänkbar. Då och endast då är det möjligt att fråga, om icke den psykologiska bilden af rum och tid motsvaras af en verklig verklighet. Kant där-

¹ Kr. d. r. V. (Hart.) s. 478.

² Kant säger själf: "Nun enthält ein Begriff *a priori* (ein nicht empirischer Begriff) entweder schon eine reine Anschauung in sich, und alsdenn kan er konstruirt werden" (Kr. d. r. V. s. 481). Den egentliga meningen kan endast vara, att konstruktionen enligt begreppet fullständigt bestämmer åskådningens rena form, hvarför konstruktionen måste sägas innehålla åskådningen, ty den framgår genom konstruktionen.

emot frågor efter betingelserna för, att rum och tid skola äga objektivitet. Huru skola vi genom dem och i dem äga kunskap om objekt? Då finnes det ingen tredje möjlighet. Den visar sig blott vara den dogmatiska metafysikens sista försök att göra sig oberoende af Kritiken, och innebär en hypostasering af kunskapsformer. Rum och tid måste alltid vara våra förnimmelser för att vi om dem skola kunna ställa några som hälst problem, således äfven det, huruvida de motsvaras af en verklighet utom oss. Men först måste transscendentalfilosofien undersöka betingelserna för att vi genom dem kunna få kunskap. Sedan transscendentalfilosofien bevisat, att rum och tid måste vara sinnlighetens former och såsom sådana betingelser för att objekt gifvas oss, så är det icke en ytterligare möjlighet utan helt enkelt en motsägelse att påstå, att de äfven kunna vara oberoende af oss. Ty det är väl dock meningen, att äfven ett sådant påstående innebär någon form af kunskap, men då står den under betingelserna för kunskapens möjlighet, således dess objekt undersinnlighetens former. Frågan om den tredje möjligheten är dogmatisk metafysik. Men före all vetenskaplig metafysik går dess propedeutik, en kunskapsteori, som upphäfver den dogmatiska.¹

En annan fråga, som är af mycken vikt för en rätt uppfattning af den transscendental metoden, är den, huruvida den väsentligen är reduktiv och i den meningen kritisk, att den ur betingelsen för gifna vetenskaper söker normerna för värderingen. Då skulle Kant utgå från den euklidiska geometrien, hvilken antages förutsätta ett 3-dimensionalt, homaloidalt rum. Han skulle genom reduktion uppvisa denna geometris nödvändiga förutsättningar, och han skulle sedan kritiskt använda dem gentemot hvarje nytt forskningsresultat inom geometrien. Den transscendental metoden måste, menar M. Scheler,² såsom falska utan vidare afvisa alla sådana geometrier, hvilka antaga *andra* rumsformer än den euklidiska geometriens. Om så är, måste vi utan tvifvel ge Scheler rätt

¹ Jmfr dels *Vaihingers* Comm. II s. 134 ff., 290 ff.; dels *A. Hägerström*: Kants Ethik s. 79 f., 110 f., 116 f. och *K. Fischer*: Gesch. d. neu. Phil. IV B. I Th. s. 388 ff.

² *M. Scheler*: Die transsc. Methode s. 60 ff.

i, att transcendentalfilosofien betalar ovederläggbarheten genom historien med improduktiviteten i samtidens forskning, ja, då måste den betraktas som en lika inbilsk som farlig dogmatism. Kriticisms egen historia synes emellertid kunna väcka tvifvel på riktigheten af den gjorda tolkningen af den transcendentalmetoden. Innan vi ingå på en undersökning af denna methods förhållande till matematiken och därmed till möjligheten af andra rumsformer än den euklidiska, måste vi fastslå, att transcendentalfilosofien är kunskaps-teori och att vi därför blott komma att granska de kunskaps-teoretiska förutsättningarna till den modärna geometrien i deras förhållande till den transcendentalmetoden. — Otvifvelaktigt torde vara, att Kant blott haft för ögonen den euklidiska geometrien och äfvenledes blott antagit det 3-dimensionala flata rummet.¹ Så t. ex. heter det: "Denn die geometrischen Sätze sind insgesamt apodiktisch d. i. mit dem Bewusstsein ihrer Nothwendigkeit verbunden, z. B. der Raum hat nur drei Abmessungen." Kan man däraf sluta, att han haft för afsikt att bevisa den uteslutande giltigheten af denna geometri? I det föregående ha vi redan framställt det mål, som den transcendentalbehandlingen af matematiken har, och funnit, att det endast är att deducera objektiviteten hos dels sinnlighetens rena former dels matematiken själf, hvilken är en förnuftskunskap genom konstruktioner af åskådningar. Således är målet ingalunda bildandet af matematiken själf eller matematiska axiomer, hvilka alls icke ingå i transcendentalfilosofien, utan det kunskapsteoretiska värdet af matematiken. Den senare förutsätter utan vidare giltigheten och den apodiktiska vissheten af sina axiomer, men det är en metafysisk d. v. s. kunskapsteoretisk uppgift att deducera denna giltighet ur det rena förståndet. Detta kan blott utföras i den transcendentalanalytiken, men vi behandla frågan om transcendentalfilosofiens förhållande till den matematiska spekulationen redan här, därför att hufvudfrågan står om åskådningens betydelse. Den ofvannämnda M. Sche-

¹ Jämför däremot hans första skrift, i hvilken han talar om möjligheten af flera olika rumsformer.

ler liksom flere representanter för matematikens teori hålla före, att den transcendental metoden och ståndpunkten, åtminstone såvidt de representeras af Kant, omöjliggöra begripandet, ja, måste förneka existensberättigandet af den utveckling matematiken fått genom Bolyai och Lobatschewsky liksom Rieman och Beltrami. Vi måste emellertid här skilja mellan själfva de matematiska eller geometriska axiomen inom de nya geometrierna samt deras kunskapsteoretiska förutsättningar. Möjligheten af ett n -dimensionalt eller ett sferiskt rum såsom objekt för geometrien är *en* sak som icke står eller faller med den logiskt-kunskapsteoretiska läran om, att det verkliga rummet är sferiskt, pseudosferiskt eller n -dimensionalt. Pangeometrikerna mena, att det euklidiska, tredimensionala och homaloidala rummet blott är *en* form af rummet, men de mena också att det *sanna* rummet har icke blott 3 utan flere dimensioner samt icke är plant utan sferiskt eller pseudosferiskt. Det beror endast på vår begränsade erfarenhet, att vi fatta rummet euklidiskt. Därmed intaga pangeometriens förkämpar en på samma gång empiristisk och naiv ståndpunkt inom kunskapsteorien. Deras första sats är, att alla geometriska sanningar äro af empiriskt ursprung, deras andra, att rummet är ett fysiskt ting.¹ Är nu giltigheten af dessa satser nödvändig betingelse för t. ex. den Bolyai-Lobatschewskyska geometrien? Tvärtom förutsätta de icke-euklidiska geometrierna den euklidiska geometrien, ur hvilken de uppstå genom att göra sig oafhängiga af en eller annan af dess axiomgrupper.² Lika litet som Kant grunda dessa pangeometriker sin kunskapsteori på faktum af vissa vetenskaper, utan de sträfva att gifva en kunskapsteoretisk grund åt dessa vetenskaper. Den kunskapsteoretiska begrundningen i sin ordning utgår från den allmänt logiska ståndpunkt, hvars förnämsta representant är J. St. Mill. Måste man ställa sig på Mills ståndpunkt för att komma till rätta med den nya geometrien?. Afstänger sig den transcendental metoden från den möjligheten? Vi skola finna, att det tvärtom är på

¹ J. B. Stallo: The concepts and theories of modern physics s. 213 f.

² D. Hilbert: Grundlagen der Geometrie ss. 20, 24, 107.

Mills ståndpunkt omöjligheten ligger, ty den upphäver sig själf, under det att den transcendentala är den kunskaps-teoretiskt enda möjliga. Mill förklarar, att "every step in the ratiocination of geometry is an act of induction". De punkter, linier, cirklar etc., som jag har i mitt medvetande, äro helt enkelt kopior af de punkter, linier, cirklar etc., som jag träffat på i erfarenheten. Vi kunna visserligen resonera om en linie som om den vore utan bredd, men vi kunna icke föreställa oss en sådan. Det existerar hvarken i naturen eller i den mänskliga själen föremål, som exakt svara mot geometriens definitioner. Geometrien måste handla om verkliga föremål och därför måste definitionerna anses vara blott de riktiga generalisationerna af de naturliga ting. Men icke förty äro dessa generalisationer "as generalizations without a flaw: the equality of all the radii of a circle is true of all circles so far as it is true of any one: but it is not exactly true of any circle; it is only nearly true; so nearly that no error of any importance in practice will be incurred by feigning it to be exactly true."¹ Den kritik, som J. B. Stallo har lämnat af denna Millska teori, är, anser jag, fullständigt träffande och det är från min synpunkt så mycket mer skäl i att upptaga den, som den just leder öfver till den Kantiska ståndpunkten.² Stallo påpekar först, att Mills erkännande af, att generalisationerna *såsom* generalisationer äro utan brist, icke kan stå tillsammans med själfva grundsatsen, att punkterna, linierna, cirklarna och ytorna, som vi ha i medvetandet, blott äro kopior af dem, som äro i yttervärlden. Men, hvad mer är, om det skall betyda något, att de geometriska figurerna icke äro exakta, utan blott nära på exakta, måste ett *mått förutsättas, från hvilket de afvika*. Men nu finnes det blott kopior i våra själar, alltså måste man med S. säga, att "Mill's theory breaks down with the very first fact which he brings to its support". — Den Millska teorien visar sålunda öfver sig själf. Äfven för Mill

¹ J. St. Mill: Logic I s. 258 ff.

² J. B. Stallo: p. a. st. ss. 221 ff. Stallo själf afvisar äfven den Kantiska eller transcendentala teorien, men detta på grund af en felaktig uppfattning af Kants egentliga mening med rummet och geometriens förhållande till detsamma.

är geometrien vetenskap endast genom den grad, i hvilken den är exakt, hvilket förutsätter en geometri enligt begrepp (rättare konstruktioner ur begrepp), ty utan detta kunde alls icke bristen hos de *verkliga* punkterna, linierna etc. på något sätt bringas till formen af kunskap. — Den empiristiska teoriens tillämpning på pangeometrien visar till fullo, att den icke kan gifva den fordrade kunskapsteoretiska grundvalen för densamma. Pangeometrikerna påstå, att rummet själf är af ett visst krökningsmått, hvilket kan vara olika på olika platser i rymden samt, att detta endast kan bestämmas genom erfarenheten, som ger kunskap om rummets natur. Detta innebär tvänne orimligheter. För det första den, att på så sätt får rummet själf de egenskaper, genom hvilkas frånvaro det först kan skiljas från kroppen. För det andra den att rummet antages äga en bestämd objektiv byggnad, efter hvilken allt innehåll då måste foga sig. Men icke förty skola linier af hvilket krökningsmått som helst kunna dragas. Huru är detta möjligt, om rummet själf är sferiskt eller pseudosferiskt med en i hvarje fall bestämd radie? I själfva verket måste ju dessa radier vara räta linier i euklidisk mening, ty vore de själfva sferiska, skulle de i sin ordning förutsätta en radie och så in infinitum. Den räta linien är icke en åskådning eller ett ting utan ett begrepp och såsom sådant icke en förbleknad kopia af ett ting utan en definition på en handling, konstruktionen.¹ Det matematiska rummet är sålunda icke åskådning eller ting utan förutsättning för bägge. "The truth is that the space whose idea or notion underlies all geometrical constructions whatever, including those of the pangeometers, is neither flat, nor spherical, nor pseudospherical, nor of any other inherent figure, but is simply the intuitional and conceptual possibility of tracing any or all of the lines characteristic of plane, spherical, ellipsoidal, paraboloidal etc. and, to some

¹ Hilbert säger visserligen i sitt ofvannämnda arbete, att "wir denken drei verschiedene Systeme von *Dingen*" nämligen punkter, linier och ytor, men det är tydligt, att detta uttryck endast betyder tanketing, ty de identifieras strax efteråt med begrepp, och de axiomer, som utsäga deras bestämmingar är enligt H. definitioner.

extent, pseudospherical surfaces within it".¹ — Det är sålunda långt därifrån, att den Bolyai-Lobatschewskyska geometrien såsom *matematisk kunskap* fordrar en empiristisk och realistisk kunskapsteori eller låter sig begrundas genom en sådan. Tvärtom fordrar den den blotta idealistiska och transscendentala möjligheten af konstruktioner, bestämda entydigt genom vissa axiomsystem, under det att det s. k. pangeometriska rummet med viss inneboende beskaffenhet, t. ex. ett visst krökningsmått, icke är något annat än en klumpig hypostasering af begrepp. På så sätt blir resultatet, att den transscendentala ståndpunkten och metoden icke upphäfves af någon ny geometri utan att man genom dess antagande förmår angifva den logiska grunden liksom det kan öfva den kunskapsteoretiska kritiken, ty transscendentalfilosofien söker icke bevisningsgrunden i åskådningar af ursprunglig beskaffenhet utan i kunskapen såsom ändamål och af detta fordrade betingelser, genom hvilket deduceras vissa handlingars värde för kunskapen, i betingelserna för att åskådningarna skola äga objektivitet.

Man kan därför med Reinecke säga, att geometriens väsen enligt Kant icke består i "dass sie aus der reinen Anschauung abstrahiert sondern in der Hauptsache darin, dass sie ihre Objekte nach eigener willkürlicher Definition in der Anschauung konstruiert, also nicht in der Anschauung sondern in der anschaulichen Konstruktion".² Den transscendentala metoden har således blifvit alldeles missförstådd, då man påstått, att den bygger på den euklidiska geometriens och det 3-dimensionala, flata rummets faktum såsom bevisningsgrund. Detta faktums kunskapsteoretiska värde är *resultat* af bevisningen, men denna själf är inom estetiken blott preliminärt utförd och hvilar på de bägge premisserna, att kunskap innebär allmängiltigt och nödvändigt förnimmande af föremål och att sinnligheten ger oss föremål. Estetiken bevisar då, att kunskap — i detta fallet matematik — endast är möjlig, om de former, i hvilka föremålen äro gifna, blott äro sinnlig-

¹ J. B. Stallo: The concepts s. 239.

² W. Reinecke: Die Grundlagen der Geometrie nach Kant. Kantst. VIII s. 380.

hetens rena former och således betingelser för de oss gifna föremålen. I själfva verket utföres dock denna bevisning slutgiltigt först i den transscendentala analytiken. Inom estetiken hade Kant betraktat rum och tid såsom formala åskådningar och såsom föremål, ty matematiken behöfver dem så. Då innehålla de mer än åskådningens form, nämligen sammanfattningen af mångfalden. Denna sammanfattning kommer från förståndet, som är grund till all förbindelse. Sinnlighetens form är blott mångfald, men Kant hade räknat enheten till sinnligheten, då han behandlade estetiken, "um nur zu bemerken, dass sie vor allem Begriffe vorhergehe, ob sie zwar eine Synthesis, die nicht den Sinnen angehört, durch welche aber alle Begriffe von Raum und Zeit zuerst möglich werden, voraussetzt."¹ Då emellertid blott genom denna enhet rum och tid såsom åskådningar äro *gifna*, så hör denna åskådningens enhet a priori till rummet och tiden och icke till förståndets begrepp. Strängt taget gäller detta dock blott preliminärt, och Kants egentliga mening är det icke, ty den liksom transscendentalfilosofiens innersta tanke framgår dock först ur deduktionen af de rena förståndsbegreppen och läran om syntesens kunskapsteoretiska betydelse. Och i det sammanhanget säger Kant, att en mångfaldsförbindelse aldrig kan komma till oss genom sinnena och icke kan innehållas i den sinnliga åskådningens rena form, ty all förbindelse är en "Actus der Spontaneität der Vorstellungskraft", hvilken just till skillnad från sinnligheten måste kallas förstånd; den är en förståndshandling, som vi belägga med den allmänna benämningen "*Synthesis*".²

Från den transscendentala logikens djupare synpunkt ger oss sinnligheten icke föremål utan blott en mångfald, som är betingelse för objekt. Den transscendentala logiken har "ein Mannigfaltiges der Sinnlichkeit a priori vor sich liegen", hvilket den transscendentala estetiken erbjuder för att ge ett stoff åt de rena förståndsbegreppen, som utan detta skulle vara utan allt innehåll, således fullständigt tomma. Den rena

¹ Kr. d. r. V. (H) s. 132 not samt ss. 114, 119, 128.

² Kr. d. r. V. (Hart) s. 114.

åskådningens mångfald i rum och tid hör till betingelserna för, att föreställningar om objekt kunna mottagas. Men vårt tänkandes spontaneitet fordrar, att mångfalden först på visst sätt genomgås, upptages och förbindes för att därpå göra en kunskap. Denna handling kallar Kant syntesen, och den innebär både att förbinda skilda förnimmelser och begripa dem i en kunskap. Syntesen öfverhufvud är endast verkan af inbillningskraften, en blind ehuru outhärlig funktion hos själen, utan hvilken vi alls icke skulle ha någon kunskap. "Allein diese Synthesis *auf Begriffe* zu bringen, das ist eine Function, die dem Verstande zukommt, und wodurch er uns allererst die Erkenntnis in eigentlicher Bedeutung verschafft."¹ Den allmänna logiken visar, huru skilda föreställningar analytiskt bringas under ett begrepp, men den transscendentala logiken visar, huru "die reine Synthesis der Vorstellungen" bringas under begrepp. Men den transscendentala logikens egentliga uppgift är att visa, huru dessa begrepp såsom det rena tänkandets handlingar a priori hänföra sig på föremål, d. v. s. att visa huru metafysisk kunskap är möjlig. Kunskap har omdömetts form men har ett af sinnligheten gifvet innehåll eller med andra ord, omdömena måste gälla om i erfarenheten gifna föremål. Åskådningarna hänföra sig omedelbart på föremålen, begreppen medelbart. Begreppen hänföra sig såsom predikat i möjliga omdömen på en föreställning om ett ännu obestämdt föremål och förståndets funktioner äro intet annat än omdömen. Och då förståndet ensamt är förmåga af förbindelse, så säger Kant, att "dieselbe Function, welche den verschiedenen Vorstellungen in *einem Urtheile* Einheit giebt, die giebt auch der blossen Synthesis verschiedener Vorstellungen in *einer Anschauung* Einheit, welche, allgemein ausgedrückt, der reine Verstandesbegriff heiszt."² Därför finnes det just så många rena förståndsbegrepp, hvilka a priori gälla om åskådningens föremål, som det finnes logiska omdömesfunktioner. Dessa rena förståndsbegrepp kallar Kant kategorier. Den metafysiska deduktionen af dessa kategorier be-

¹ Kant: Schriften IV s. 64.

² Kant: p. a. st. s. 65.

står i att visa, huru deras ursprung ligger i de logiska omdömesformerna, med hvilka de fullständigt sammanträffa. Det väsentliga är, att begreppen fattas hvarken såsom medfödda eller såsom förbleknade kopior af tingen utan såsom funktioner. Omdömet är det ursprungliga och omdömet är en handling, genom hvilken en mångfald förnimmelser sammanbindas till ett helt. Men den metafysiska deduktionens utgångspunkt är den formala logikens gängse indelning af omdömena, visserligen af Kant något "förbättrad". Här visar sig, huru förkärleken för en viss yttre systematik bestämmer Kants tankegång.¹ Det är dock icke så, att den transscendentala deduktionens giltighet hvilar på den metafysiska deduktionens resultat. Tvärtom finner man först i den transscendentala deduktionens yttersta grunden för bevisningen, nämligen i begreppet om den transscendentala apperceptionens enhet. Vi lämna därför utan vidare den metafysiska deduktionens och öfvergå till själfva centrum af transscendentalfilosofien, som finnes i den transscendentala deduktionens af kategorierna eller de rena förståndsbegreppen. Hvad betyder denna deduktion? Bland de många begrepp, som utgöra den mänskliga kunskapens skiftande väfnad, finnes det några, säger Kant, som äro bestämda till bruk a priori och befogenheten af detta behöfver en deduktion. Transscendental är deduktion, då den innehåller "die Erklärung der Art, wie sich Begriffe a priori auf Gegenstände beziehen können".² Men den är däremot empirisk, om den endast visar, huru ett begrepp förvärfvas genom erfarenheten och reflexionen på densamma. Af den förut nämnda metafysiska deduktionens veta vi, att begreppen äro handlingar, genom hvilka åstadkommes enhet i mångfalden af förnimmelser. Detta är utgångspunkten för den transscendentala deduktionens. Denna utföres olika i den 1:sta och den 2:dra upplagan af Kritiken. Men gemensam för bägge upplagornas metod vid deduktionens är själfva grundtanken om verklig kunskaps betydelse och betingelsen för kun-

¹ Jmf. *Adickes*: Kants Systematik s. 30 ff samt *Burman*: Kants kunskapslära s. 29 f.

² *Kant*: p. a. st. s. 69.

skap om föremål. Det finnes blott tvänne möjligheter för att en syntetisk föreställning skall gälla om föremål. Antingen gör objektet föreställningen möjlig eller föreställningen objektet. I det förra fallet är "diese Beziehung nur empirisch, und die Vorstellung ist niemals *a priori* möglich". Så är det med afseende på företeelsen i allt, som hör till sensationen och fattas genom densamma. I det andra fallet däremot, så bestämmer föreställningen *a priori* objektet, genom att den är förutsättning för att vi skola äga kunskap om något såsom föremål. Två betingelser finnas för att kunskap om föremål skall vara möjlig, åskådning och begrepp. Genom den förra gifvas de, genom det senare tänkas de. Med sinnlighetens formala betingelser öfverensstämman alla föremål, emedan de endast så kunna åskådas och gifvas. Nu gäller det att visa, att begrepp *a priori* äro betingelser för att något skall kunna tänkas såsom föremål. Då äro begreppen betingelser för erfarenhetens objekt och äga objektiv giltighet om alla föremål i erfarenheten.¹

I den första upplagan redogör Kant för den transscendental betydelsen af de tre subjektiva kunskapskällorna, nämligen apprehensionens syntes i åskådningen, reproduktionens syntes i inbillningen och rekognitionens syntes i begreppet. Denna redogörelse anser Kant vara mer till att förbereda än till att undervisa läsaren och han anser den icke höra till den systematiska bevisningen, hvilken stränga bevisning i 1:sta upplagan är väsentligen i öfverensstämmelse med 2:dra upplagans.² Utgångspunkten är i bägge upplagorna den gifna mångfalden, hvilken måste sammanbindas för att kunskap skall vara möjlig. "Wollen wir", säger Kant i 1:sta upplagan, "nun den innern Grund dieser Verknüpfung der Vorstellungen bis auf denjenigen Punkt verfolgen, in welchem sie alle zusammenlaufen müssen, um darin allererst Einheit der Erkenntnis zu einer möglichen Erfahrung zu bekommen, so müssen wir von der reinen Apperception anfangen. Alle Anschauungen sind für uns nichts und gehen uns nicht im mindesten etwas an, wenn sie nicht ins Bewusstsein aufgenommen werden können, sie

¹ Kant: p. a. st. s. 73 f.

² Burman: Kants kunskapslära s. 41.

mögen nun direct oder indirect darauf einfließen, und nur durch dieses allein ist Erkenntnis möglich."¹ Den yttersta bevisningsgrunden är således kunskapen själf såsom obetingad uppgift, men kunskapen är möjlig endast såsom den handling, genom hvilken en gifven mångfald sammanfattas till ett helt. Den transscendentala principen om våra förnimmelsers enhet innebär en syntetisk enhet, som själf innehåller en ursprunglig syntes. Därför säger Kant också, att den syntetiska satsen, att allt särskildt empiriskt medvetande måste vara förbundet i ett enhetligt själfmedvetande, är vårt tänkandes absolut första och syntetiska grundsats. Till ett empiriskt medvetande måste hvarje förnimmelse höra för att öfverhufvud existera, men det empiriska medvetandet förutsätter ett transscendentalt medvetande, nämligen medvetandet om mig själf såsom den ursprungliga apperceptionen, icke för att existera men för att vara kunskap, ty "die Möglichkeit der logischen Form alles Erkenntnisses beruht nothwendig auf dem Verhältnis zu dieser Apperception als einem Vermögen."² Den transscendentala apperceptionens rena syntetiska enhet med afseende på den transscendentala inbillningskraften är emellertid det rena förståndet och i detta finnas således rena kunskaper a priori, hvilka innehålla den nödvändiga enheten med afseende på inbillningskraftens syntes i anseende till alla möjliga företeelser. Den transscendentala apperceptionens rena syntetiska enhet framträder i de empiriska synteserna såsom en flerhet enheter. Dessa enheter äro kategorierna, hvilka således äro nödvändiga betingelser för, att företeelserna skola med nödvändighet höra till en erfarenhet, utan hvilket erfarenheten icke skulle betyda kunskap.³ Samma tankar utföras än mer i 2:dra upplagan.⁴ Förnimmelsernas mångfald kan gifvas i åskådningen såsom blott sinnlig, men förbindelsen kan icke komma genom sinnena, ty den är en akt af spontaneitet, en förståndshandling, syntesen. Vi kunna icke föreställa oss någonting såsom förbundet i objektet utan att själfva förut ha

¹ Kant: Schriften IV s. 87.

² Kant: p. a. st. s. 87 noten.

³ Kant: p. a. st. s. 88.

⁴ Kant: Kr. d. r. V. (Hart.) ss. 114 ff.

förbundit detsamma, således kan förbindelsen icke bero på objektet utan på subjektets självverksamhet. Men förbindelsens begrepp innehåller utom mångfalden och syntesen äfven begreppet om enheten. "Verbindung ist Vorstellung der *synthetischen* Einheit des Mannigfaltigen". Denna enhet är emellertid icke kategorien enhet utan måste sökas ännu högre nämligen i själfva grunden till skilda begrepps enhet i omdömen, således i själfva förståndets yttersta grund och enhet. Denna enhet, "die synthetische Einheit der Apperception" är den högsta punkt, vid hvilken man kan fästa allt förståndsbruk, hela logiken och transscendentalfilosofien, och är egentligen förståndet själf.¹ Alls intet empiriskt medvetande är möjligt utan under förutsättning af den ursprungliga handling, genom hvilken förnimmelserna förbindas i ett medvetande, om det nämligen skall betyda mer än ett kaotiskt virrvarr af förnimmelser. Kunskap fordrar gifna förnimmelers bestämda relation till objekt, och objekt är det, i "hvars begrepp en gifven åskådnings mångfald förenas."² Och sålunda är medvetandets enhet betingelse för förnimmelsernas objektiva giltighet d. v. s. för att de skola utgöra kunskap. Det formala och identiska: "ich denke" måste kunna åtfölja alla mina förnimmelser och är yttersta betingelse för all kunskap. Men allt objektivt tänkande är omdöme och i läran om omdömet, så som Kant utför den i 2:dra upplagan, finna vi på en gång det djupaste och mest innehållsrika i hans kunskapssteori.³ Omdömet är icke uttryck för en identitet, ej håller för ett blott förhållande mellan förnimmelser utan är "die Art gegebene Erkenntnisse zur *objectiven* Einheit der Apperception zu bringen".⁴ Just detta är det, som uttryckes i kopulan: *är*, och som skiljer den objektiva enheten från den blott subjektiva. Omdömet utsäger icke, att förnim-

¹ Kr. d. v. V. (Hart.) s. 117.

² p. a. st. s. 118

³ Det heter också i "Met. Anf. gr. d. Nat. wiss.", att den noga bestämda definitionen på ett omdöme är "einer Handlung, durch die gegebene Vorstellungen zuerst Erkenntnisse eines Objects werden" och att ur den definitionen ensam låter deducera sig, huru erfarenheten är möjlig endast genom kategorierna. Kants Schriften IV s. 475.

⁴ Kr. d. v. V. (Hart.) s. 121.

melserna höra nödvändigt samman i en empirisk åskådning utan det betyder, att de höra tillsammans genom apperceptionens *nödvändiga enhet* i syntesen af åskådningar. Således är omdömet blott möjligt enligt principerna för *förnimmelsernas objektiva bestämdhet, såvidt af dem skall blifva kunskap*, hvilka principer alla äro härledda ur grundsatsen för apperceptionens transscendentala enhet. Endast så blir ett förhållande "ett *omdöme*, d. v. s. ett förhållande, som är objektivt giltigt", och som tillräckligt skiljer sig från blotta psykologiska associationer. I detta ligger verkligen, hvad Windelband kallar "die entscheidende logische Tat Kants".¹ Därigenom blir logiken först filosofisk propedeutik, en transscendental logik, som är "Prolegomena zur einer jeden künftigen Metaphysik, die als Wissenschaft wird auftreten können". Omdömet är en handling, genom hvilken en gifven mångfald får värde af kunskap. Omdömet är det ursprungliga, icke begreppet, som betecknar medvetandet om enheten i handlingen. Genom detta har Kant radikalt frigjort sig både från empirismens uppfattning af begreppen såsom kopior och från rationalismens af dem såsom färdiga väsen.² Därför beteckna sådana yttranden hos Kant en oegentlighet, af hvilken man ej äger rätt draga några slutsatser om hans egentliga mening, som t. ex. då han talar om att uppsöka de rena begreppens frön och anlag i det mänskliga förståndet, i hvilket de ligga förberedda till dess de med anledning af erfarenheten utvecklas. — Det viktiga är just, att Kant framkommit till den tanken, att i omdömet utsäges icke blott en förbindelse af en gifven mångfald utan en nödvändig relation till ett ändamål: kunskapen. Objektet är den

¹ *W. Windelband: Gesch. d. neu Phil. II s. 71.*

² Jmfr *J. Lachelier: Du fondement de l'induction s. 38: "Mais il y a une troisième hypothèse, que Kant a introduite dans la philosophie et qui mérite tout au moins d'être prise en considération: elle consiste à prétendre que, quelque puisse être le fondement mystérieux sur lequel reposent les phénomènes, l'ordre dans lequel ils se succèdent est déterminé exclusivement par les exigences de notre propre pensée. La plus élevée de nos connaissances n'est, dans cette hypothèse, ni une sensation ni une intuition intellectuelle, mais une reflexion, par laquelle la pensée saisit immédiatement sa propre nature et le rapport qu'elle soutient avec les phénomènes."*

nödvändiga regel, genom hvilken förbindelsen får värde af kunskap. I detta ha vi kommit fram till den djupaste punkten i Kants lära om objektiviteten och därmed äfven till den transcendental metodens väsentliga grund, genom hvilken den skiljer sig från dogmatismen. Och i denna punkten äger Kr. d. r. V. icke blott ett yttre utan ett inre samband med de bägge andra Kritikerna.¹ Transscendentalfilosofiens svar på frågan: "wie sind synthetische Urtheile a priori möglich?" framgår således ur själfva omdömet begrepp, ty det fattas själf som objektets grund. För dogmatismen ägde omdömet ingen själfständig roll. Det logiska omdömet var analytiskt och det syntetiska omdömet var empiriskt. I bägge fallen berodde sammanhanget på ett "objektivt" förhållande. För Kant däremot är omdömet en fri handling, genom hvilken en uppgift löses, nämligen att stifta sammanhang inom förnimmelsernas mångfald — d. v. s. kunskap är målet, omdömet är medlet. Och omdömet är en teleologisk handling och ger genom sin regel objekt åt medvetandet. Så har man att förstå Kants ord i Refl. 949 "Die transscendentale Freiheit ist die notwendige Hypothesis aller Regeln (i not. Sie ist die Eigenschaft der Wesen, bei denen das Bewusstsein einer Regel der Grund ihrer Hand-

¹ Då man talar om, att Kant har öfvervunnit intellektualismen, borde man just i denna punkt söka det viktigaste och vetenskapligen sedt mest betydelsefulla uttrycket därför. Det vanliga torde istället vara, att man endast fäster sig vid de s. k. praktiska postulaten och då finner, att Kant genom det praktiska förnufts primat visserligen räddat tron, men på bekostnad af enheten i förnuftet liksom konsekvensen i systemet. Det teoretiska och det praktiska förnuftet förlora slutgiltigt allt inre samband. Annat blir förhållandet, om man utför hvad som ligger i hans omdömeslära, ehuru väl det måste medgifvas, att Kant hade stängt vägen för sig själf att nå full konsekvens i utförandet genom vissa förutsättningar och den ensidiga orienteringen på naturvetenskaperna. Vi kunna icke se det betydelsefulla i att det teoretiska förnuftet tystas genom en inkompetensförklaring — hvilken betydelse kan för öfrigt en sådan ha, om den själf icke innebär kunskap? — utan i, att omdömet fattas såsom uttryck för ett böra, och således det teoretiska förnuftet, intelligensen begripes såsom till sitt innersta väsen ändamålsenligt handlande, praktiskt. Det kan dock icke vara intelligensen det gäller att öfvervinna utan en falsk uppfattning af intelligensen. Se vidare *Heinrich Rickert*: "Fichtes Atheismusstreit" ss. 12 ff., samme författares: "Der Gegenstand der Erkenntniss" samt *Julius Bergmann*: "Die Grundprobleme der Logik" zweite Aufl. ss. 66 ff 75 ff 78.

lungen ist.), mithin alles Gebrauchs des Verstandes. Man soll so und so denken u. s. w. Folglich muss diese Handlung frei sein, d. i. nicht von selbst schon (subjectiv) bestimmt sein, sondern nur objectiven Grund der Bestimmung haben."¹ Därför måste vi fatta den transscendentala metoden såsom väsentligen teleologisk. Sinnlighetens och tänkandets former såsom betingelser för erfarenheten och objekt i erfarenheten äro icke förklaringsgrunder för ett gifvet faktum. Att fatta dem så skulle blott kunna ge en psykologisk och empirisk metod. Utan de äro transscendentala betingelser, d. ä. nödvändiga förutsättningar för, att erfarenheten skall vara kunskap. Bevisningen eller den transscendentala deduktionen afser ett värde, nämligen omdömenas allmängiltighet och nödvändighet. Omdömet är en syntetisk handling, som ger syntetisk enhet åt en gifven mångfald, men såsom logiskt omdöme innebär det en förbindelse i medvetandet öfverhufvud, utan hvilken intet objekt vore möjligt. Men just därför att vårt tänkande är diskursivt och förutsätter en i åskådningen gifven mångfald, kunna vi ej äga kunskap annat än om föremål i en möjlig erfarenhet.² Detta är grunden till, att Kant använder formeln: betingelse för erfarenhetens möjlighet såsom tekniskt bevismedel. —

Vi kunna därför icke godkänna Windelbands identifikation af "das Bewusstsein überhaupt" med en öfverindividuel organisation. Windelband förklarar, att — enligt Kant — "das Gegenständliche also in unserem Denken beruht auf einer *überindividuellen Funktion*, welche gleichmässig den Untergrund aller individuellen Vorstellungstätigkeit bildet, auf dem "Bewusstsein überhaupt"³ och vidare säger han, att föremåls värld är en produkt af den öfverindividuella organisationen, hvilken såsom erfarenhet är verksam i oss enskilda. Genom detta har W. lämnat den logiska och transscendentala synpunkten och sökt en förklaring i en metafysisk betraktelse, en rationell psykologi. Man måste då fråga sig, i hvilket vä-

¹ B. Erdmann: Reflexionen Kants R. 949 s. 271.

² Jmfr C. Y. Sahlins utredningar: Grundformerna i logiken II ss. 19 ff.

³ W. Windelband: Geschichte der neu. Phil. II s. 76 f.

sentligt afseende denna förklaring skulle skilja sig från den, som Kant under namn af präformationssystem med skärpa afvisar? Jag kan icke finna annat än, att den öfverindividuella organisationen såsom vetenskaplig princip just betecknar samma inkonsekventa medelväg mellan empirism och transcendentalfilosofi. Den öfverindividuella organisationen är af samma art som de "mit unserer Existenz zugleich eingepflanzte Anlagen zum Denken, die von unserem Urheber so eingerichtet werden, dass ihr Gebrauch mit den Gesetzen der Natur, an welchen die Erfahrung fortläuft, genau stimmte."¹ Med all rätt har Kant själf förkastat den utvägen att söka deducera kunskapens nödvändighet och giltighet. Äfven om man skulle försöka den invändningen, att man icke åsyftat de af vår skapare hos oss inplantade anlagen att tänka utan något som ligger högre eller bakom, så är därmed intet vunnet. Kunskapsteoretisk kommer man nämligen ej ett steg längre genom att söka den fasta grunden än längre bort, nämligen i en öfverindividuell organisation, i stället för i den genom skaparen inplantade subjektiva beskaffenheten. I bägge fallen — och det är det väsentliga — låter man kunskapen få sin giltighet genom objektet, ty både det empiriska subjektet och den öfverindividuella organisationen äro från logisk och kunskapsteoretiskt synpunkt sedt objekt. Man har således icke fullgjort den kopernikanska revolutionen i tänkesättet. Det är af ingen betydelse, om organisationen omedelbart eller medelbart tillhör subjektet, om den hvilar i en opersonlig eller personlig makt. I bägge fallen måste man med Kant säga: "zum wenigsten könnte man mit Niemandem über dasjenige hadern was bloß auf der Art beruht, wie sein Subject organisiert ist." Endast såsom teleologi är transcendentalfilosofien begriplig, och endast så kan den göra anspråk på att vara transcendental kritik.

Just detta menar Ludvig Busse, att den icke kan, ty såsom kritisk kunskapsteori låter sig icke transcendentalfilosofien upprätthållas utan dogmatism och metafysik, men under deras förutsättning är den icke längre kritisk filosofi. Trans-

---

¹ Kant: Kr. d. r. V. (Hart.) s. 135 f.

scendentalfilosofien lider af en ohjälplig *circulus vitiosus*. Och i själfva verket måste man ge Busse rätt, om man godkänner hans uppfattning af den transscendentala metoden. Genom den utredning, som vi förut ha gjort, skola vi emellertid finna att Busses skarpa kritik af transscendentalfilosofien hvilar på en felaktig mening om denna filosofi och särskildt om dess metod. — Det är för det första helt enkelt falskt, att Kant påstått "dass nur die Erkenntnis, welche transscendental deduziert ist, gültig sei", och det är därför fullständigt likgiltigt, att detta påståendes innehåll strider mot det själfvt. Endast transscendentalfilosofiens satser kunna deduceras och detta emedan de innehålla blott betingelserna för kunskap. Och det är giltigheten, som deduceras, icke satserna själfva.¹ Det är alls icke någon instans mot Kant, att den logiska evidensen är förutsättning för all deduktion och således icke möjlig att deducera. Detta har ju Kant uttryckligen förklaradt, liksom han säger, att "Die Kritik ist nicht dem *dogmatischen Verfahren* der Vernunft in ihrem reinen Erkenntnis, als Wissenschaft, entgegengesetzt, (denn diese muss jederzeit dogmatisch, d. i. aus sicheren Principien *a priori* strenge beweisend sein), sondern dem *Dogmatismus*". Detta vet och uttalar Busse, men ändock vill han göra den Kantiska ståndpunkten orimlig. — Sedan Busse först förklaradt, att för Kant endast den kunskap är giltig, som är deducerad, säger han emellertid på följande sida, att transscendentalfilosofien utgår från *gifna* vetenskaper, hvilkas giltighet den *förutsätter*, således i trots af att den icke är deducerad. Och i detta sammanhang framställer Busse sin uppfattning af den kritiska filosofiens metod. Vetenskapens giltighet, säger han, söker transscendentalfilosofien afgöra genom den metafysiska deduktionen, som uppvisar, att de grunder, på hvilka vetenskapen hvilar, "äro aprioriska och oupplösliga, eviga urelement hos det vetenskapliga medvetandet."² Detta är den psykologiska sidan hos transscendentalfilosofien såsom ock Busse förklarar. Mycket riktigt är detta den psykologiska sidan, men huru kan då Busse i den sidan finna den

¹ Se *Kant*: Schriften IV s. 51, 55, 92 f. 106, 109.

² *L. Busse*: Philosophie und Erkenntnistheorie I s. 92

metod, genom hvilken Kant söker "den Geltungswert der Wissenschaft sicher zu stellen"? Detta sker dock icke i den metafysiska utan i den transscendentala deduktionen. Detta borde väl Busse ha kunnat inse, då ju äfven för honom den transscendentala tanken är det väsentliga i Kritiken. Men förhållandet är, att Busse har ansett, att den transscendentala tanken fått sitt egentliga uttryck i deduktionen af det vetenskapliga medvetandets urelement. Karaktäristiskt för Busses sätt att öfverbevisa Kant om, att han gjort sig skyldig till en *circulus vitiosus*, är följande. Vi fråga oss, säger han, huru den metafysiska deduktionen kan lämna bevis för vetenskapens giltighet, och hvad som berättigar den att utgifva de omnämnda elementen icke såsom aposterioriska utan såsom aprioriska. "Die Kritik der reinen Vernunft antwortet hierauf: "Notwendigkeit und strenge Allgemeinheit sind sichere Kennzeichen einer Erkenntnis *a priori*. Also wenn etwas notwendig und allgemeingültig ist, so ist es *deshalb a priori*. Was ist das für eine Notwendigkeit, die hier als Grund des *a priori* erscheint? Nicht die der Erfahrung, denn die liefert, wie Kant selbst bemerkt, nur approximative Allgemeinheit und bedingte Gültigkeit nicht aber die *unbedingte* Gültigkeit, die hier gefordert wird. Also ist es die logische, die dogmatische Notwendigkeit, dieselbe, auf die auch die Metaphysik sich beruft, die hier angerufen und — selbst *vorausgesetzt* wird."¹ — Genom ett resonnemang af den beskaffenheten vill Busse inbilla sina läsare, att samma allmängiltighet och nöd-

1 *L. Busse*: p. a. st. s. 93. Sidan 95 gifver Busse följande formulering för den påstådda cirkeln hos Kant: "Seine synthetischen Urteile sind, weil sie *gültig* (notwendig und allgemeingültig) sind, *a priori*, weil sie *a priori* sind d. h. als Elemente des wissenschaftlichen Bewusstseins die Erkenntniss erzeugen, gültig". I den första satsen betyder således "gültig" detsamma som allmängiltighet och nödvändighet och är sålunda blott kriteriet på, att vissa omdömen äro *a priori*, hvarvid *a priori* måste betyda, att omdömena äro oberoende af erfarenheten. I den andra satsen betyder *a priori* något långt mer, nämligen att omdömena såsom element i det vetenskapliga medvetandet alstra kunskapen. Bortsedt från det vilseledande i att kalla omdömena element, tillåter Busse sig att här gifva en helt annan betydelse åt termen *a priori*. Och "gültig" betyder här äfven något mer, nämligen giltighet om objekt. Vore icke detta Busses mening, så inskränkte sig ju cirkeln till att vara en konverting af definitionen och definitioner måste ju såsom bekant kunna rent konverteras.

vändighet, som deduktionen afser att uppvisa hos omdömena, ligger till grund för deduktionen. Detta är ju en sällsam cirkel, som Busse har funnit hos Kant. Det är dock blott den säkerhet, med hvilken B. uppträder, som kan hindra, att man icke genast märker hans sofisteri. — Hvar och en vet, att Kant i *Einleitung* angifver allmängiltighet och nödvändighet såsom kännetecken på omdömen a priori, men man bör också veta, att denna allmängiltighet och nödvändighet tillerkännas åt syntetiska omdömen, och det är just de syntetiska omdömenas giltighet om föremål a priori, som bildar problemet. Hvad betyder däremot för Busse den logiska, den dogmatiska nödvändigheten? Jo, den betyder analytisk nödvändighet, den obetingade giltigheten af principium identitatis et contradictionis.¹ Skulle Kant gjort ett problem af de analytiska satserna, skulle han velat deducera principium identitatis et contradictionis? Nej, men denna princip är icke tillräcklig att afgöra något om giltigheten af de syntetiska omdömena.² Ett kunskapsomdöme är enligt Kant väsentligen syntetiskt. Detta är det nya hos honom. Han inför en annan och ny uppfattning af, hvad tanke- eller rättare omdömes-nödvändighet vill säga. Alla omdömen stå under identitetslagen, men *genom* den lagen kan intet omdöme inses såsom sant. Den är blott ett negativt kriterium. Sanning innebär giltighet om ett föremål och ett föremål är blott möjligt genom inbillningskraftens syntes af en gifven mångfald enligt regler. Tänka kunna vi göra hvad som hälst, blott vi icke motsäga oss, men för kunskap fordras en gifven mångfald. Kunskap är syntetisk handling och omdömet är dennas form. I omdömet ligger således mer än blott identitet eller motsats, hvilka endast betyda en formell betingelse och icke det konstitutiva i omdömet. "Ich habe mich niemals", säger Kant,

¹ *L. Busse*: p. a. st. s.

² *Kant*: *Schriften* IV s. 107 "Denn dass ihm gar keine Erkenntnis zuwider sein könne, ohne sich selbst zu vernichten, das macht diesen Satz wohl zur *conditio sine qua non*, aber nicht zum Bestimmungsgrunde der Wahrheit unserer Erkenntnis. Da wir es nun eigentlich nur mit dem synthetischen Theile unserer Erkenntnis zu thun haben etc."; därför kunna vi icke vänta något stöd af den satsen i den transcendentala filosofien.

"durch die Erklärung, welche die Logiker von einem Urtheile überhaupt geben, befriedigen können; es ist, wie sie sagen, die Vorstellung eines Verhältnisses zwei Begriffen."¹ *Hvilket förhållande det är, som de gamla logikerna åsyfta, nämna de icke.* Men ett omdöme är i själfva verket allmängiltigt och nödvändigt endast, när det sammanbinder en gifven mångfald i begreppet om ett föremål. Det är icke en analytisk nödvändighet enligt identitetslagen, icke heller en blott faktisk enligt associationslagar utan en teleologisk enligt principen för alla syntetiska omdömen: "ein jeder Gegenstand steht unter den nothwendigen Bedingungen der synthetischen Einheit des Mannigfaltigen der Anschauung in einer möglichen Erfahrung."² Istället gör Busse följande framställning och kritik af den transcendentala deduktionerna. "Nehmen wir nun an", säger han, "dass die von Kant angenommenen apriorischen Konstituentien durch eine wie immer beschaffene einwandfreie metaphysische Deduktion als apriorische Elemente des wissenschaftlichen Bewusstseins festgestellt sind, so sind sie doch durch die Natur dieses wissenschaftlichen Bewusstseins bedingt, sind Bestimmtheiten seiner "Organisation". Dadurch aber erhalten sie eben wieder den Charakter blosser *psychologischer Thatsächlichkeit*, den zu vermeiden sie Transscendentalphilosophie sich ja bemühte, die der psychologischen Analyse zu entziehen."³ Nu påstår Busse, att den transcendentala deduktionerna alls icke förmår att höja kunskapens logiska betingelser ur den psykologiskt-faktiska sfären och gifva dem det giltighetsvärde, som de behöfva såsom grundvalar för verkligt objektivt vetande. Den transcendentala deduktionerna kan blott ge *relativ icke obetingad* nödvändighet. Giltighet i transcendentalt mening skall nämligen enligt honom blott betyda, att "begrepp, som gifva den objektiva grunden till erfarenhetens möjlighet, just därför äro nödvändiga" eller att "det, som följer ur konstruktionens allmänna betingelser, äfven måste gälla om det konstruerade begreppets objekt".

¹ Kant: Kr. d. r. V. (Hart.) s. 120.

² Kant: Schriften IV s. 110.

³ L. Busse: p. a. st. s. 97.

'Das heisst: Wenn ein Gegenstand aus gewissen Elementen gebildet, durch sie konstituiert wird, so gelten diese Elemente für ihn, so muss er so sein, wie es seine Elemente vorschreiben, wie denn jedes Ding nach dem Prinzip der Identität mit sich selbst übereinstimmen muss." Denna tautologi är sålunda det väsentliga i den transscendental deduktion — dock blott enligt Busse.¹ — Nu veta vi ju redan förut, att den metafysiska deduktion uppvisade vissa medvetandets grundformer såsom uttryck för ursprungliga funktioner, och vi veta, att enligt Kant kategorierna i tänkandet ha ett obegränsadt fält och en obetingad giltighet. Det är på intet vis Kants mening att genom en transscendental deduktion tillförsäkra kategorierna en logiskt obetingad giltighet. Obetingad nödvändighet är enligt Busse detsamma som hypotetisk och analytisk nödvändighet, således just den nödvändighet och giltighet, som tillkomma påståendet, att de analytiskt funna elementen i ett föremål måste tillkomma föremålet själf eller måste kunna prediceras om detsamma. För att finna sanningen af detta behöfver man naturligtvis icke gå utom principium identitatis et contradictionis. För Kant däremot är det icke alls fråga om den obetingade nödvändigheten hos omdömena utan just om föremålets betingade nödvändighet. Tänkandet har ett obegränsadt fält och obetingad giltighet, men "das Erkennen dessen, was wir uns denken, das Bestimmen des Objects"² behöfver åskådning och en ursprunglig mångfald. I omdömet ligger fordran på objekt, utan hvilket omdömet blott är en tom formel. Denna fordran framspringer ur förståndets spontaneitet, den syntetiska handling, som sammanbinder åskådningens mångfald enligt kategorierna. Transscendentalfilosofiens grund ligger icke i en färdig erfarenhet eller i färdiga föremål i densamma, hvilka kunna analyseras, utan i begreppet om apperceptionens rena synte-

¹ Det är anmärkningsvärdt, att B. anser sig genom detta ha uppvisat, att transscendentalfilosofien blott kan ge *relativ* och icke *obetingad* nödvändighet, då ju giltigheten följer ur identitetssatsen. Den är visserligen hypotetisk, men just den formen har enligt B. *all obetingad* nödvändighet. Se Busse s. 122.

² Kant: Kr. d. r. V. (Hart.) s. 135 not.

tiska enhet såsom nödvändig norm för inbillningskraftens handlande för att bilda kunskap. Af detta är blott en annan, den objektiva sidan, när det heter: "In dem Ganzen aller möglichen Erfahrung liegen aber alle unsere Erkenntnisse, und in der allgemeinen Beziehung auf dieselbe besteht die transcendente Wahrheit die vor aller empirischen, vorhergeht und sie möglich macht." I bägge fallen är således den transcendentala bevisningsgrunden en teleologisk grund, ty det hela och begreppet om det hela bestämma momenterna, och kunskapen samt sanningen äro våra uppgifter.¹

Äfven Kuno Fischer vänder sig mot de motståndare till "Kritik der reinen Vernunft", som trott sig finna, att den kritiska filosofien rör sig i en cirkel, i hvilken ur kunskapens faktum bevisas dess betingelser och ur betingelserna åter kunskapens faktum. De ha förgäfves triumferat, säger Fischer, och icke sett huru den skenbara cirkeln löser sig.² Det är visserligen sant, att Kant först fastställer kunskapens faktum och sedan ur dess analys dess enda möjliga betingelser, men ur dessa betingelser härleder och fastställer han icke återigen kunskapens blotta faktum utan dess rättmässiga eller orättmässiga giltighet. Därför finnes det enligt Fischer icke någon *circulus vitiosus*. Undersökningen sluter sin krets i det den fortskrider. Frågan är då, huru Fischer uppfattar de grunder på hvilka "hier die Rechtsfrage der Wissenschaften entschieden wird." Huru kan undersökningen komma därhän, att den själf äger rätt att fälla ett slutgiltigt omdöme öfver vetenskapernas berättigande eller icke-berättigande? Klart är, att ur de psykologiska betingelserna för kunskapens faktum, kan direkt icke annat än psykologisk giltighet framgå. Och om man reflekterar på kunskapens innehåll, stannar man vid den

¹ Det är äfvenledes oriktigt, — hvilket vi ju redan förut ha uppvisat —, att Kant skulle lärt, att förstånds- och åskådningsformerna besitta transcendentalt giltighet på samma sätt och i samma grad. Sinnlighetens former få först genom förståndets spontanitet och syntetiska enhet betydelse i kunskapen, utan hvilken de blott äro mångfald, under det att förståndets former äga betydelse i sig själfva och kunna äfven få innehåll från annat håll, nämligen det praktiska förnuftet.

² *Kuno Fischer: Gesch. d. neu. Phil. Jub. Ausg. IV B. I Th. ss. 430 ff.*

blott analytiska sanningen, att ett föremåls momenter måste kunna prediceras om detsamma. Kan icke en på samma gång logisk och syntetisk rättsgrund uppvisas, så kan icke transcendentalfilosofien lösa sin uppgift. Fischer ger följande egendomliga framställning. Metafysikens faktum föreligger lika så väl som matematikens och naturvetenskapens, alltså äfven de betingelser, utan hvilka intet af dessa trenne fakta kunde finnas. Med hvilken rätt förnekas nu den förras och bejakas de senares giltighet? "Wir setzen voraus, dasz die Bedingungen jeder derselben mit völliger Klarheit entdeckt und dargelegt sind. Wenn nun diese Bedingungen einander so widerstreiten, dasz die der Mathematik und Naturwissenschaft mit denen der Metaphysik unverträglich sind, so müssen wir urtheilen, dasz die rechtmässige Geltung der ersten die der letzten aufhebt und umgekehrt. Wir können nicht mehr alle drei für berechtigt halten, sondern nur die einen auf Kosten der anderen oder umgekehrt; wir haben zu wählen: entweder Mathematik und Naturwissenschaft oder Metaphysik des Uebersinnlichen!" Alltså skola betingelserna för dessa trenne vetenskaper samtliga föreligga och vara fullkomligt klart framställda, men ändock skola de sinsemellan strida och upphäfva hvarandra! Enligt både vanlig och transscendental logik skulle väl då slutsatsen icke bli, att ett eller ett par af fakta förlora sin rätt att existera utan att den, som har gjort undersökningen i trots af sitt påstående, icke har kommit fram till den omnämnda klarheten utan begått något fel i sina kalkyler, hvilket han då borde uppsöka och korrigera. Hos Kant finnes icke håller en sådan tankegång, men Fischer däremot låter honom i sin tolkning välja mellan fakta för att gifva blott ett par rätt. — I själfva verket tar Fischer i sin utredning begreppet betingelse i två olika bemärkelser, hvarför han ock i sin bevisföring faller offer för det felslut, som gemenligen går under namn af "quaternio terminorum". De betingelser, som "mit völliger Klarheit entdeckt und dargelegt sind" och som måste finnas för metafysiken likaväl som för matematik och naturvetenskap, äro förklaringsgrunder, under det att de betingelser, som strida mot hvarandra och som afgöra öfver den rättmässiga eller orättmässiga giltigheten, äro rättsgrunder.

Nu låter Fischer utan vidare termen "betingelser" i ena satsen afse förklaringsgrunder, i den andra rättsgrunder. Men några rättsgrunder äro aldrig uppvisade utan det är förklaringsgrunderna, som tack vare tvetydigheten i termen "betingelser" presenteras såsom rättsgrunder. — Straxt därpå få vi emellertid veta, att Fischer icke egentligen menar, att vi ha att välja emellan å ena sidan matematik och naturvetenskap och å den andra sidan metafysik, utan att det måste finnas en särskild vetenskaplig rättsgrund, som tvingar oss att träffa vårt afgörande på ett sätt och icke på ett annat. Hvilken rättsgrund kan detta vara? Fischer vill ge oss ett begrepp om densamma i följande ord: "Nehmen wir an, dasz unter den Bedingungen der Mathematik und Naturwissenschaft sich wohl erklären lasse, wie in unserer Vernunft das *Trugbild* einer Metaphysik des Uebersinnlichen entsteht, während unter den Bedingungen einer solchen Metaphysik sich gar nicht erklären lässt, wie auch nur das Factum der Mathematik und Physik zu Stande kommt, so kann die Entscheidung in dem Rechtsstreite der Wissenschaften nicht mehr zweifelhaft sein." Tydligen måste "betingelser" här ursprungligen betyda rättsgrunder, men hvad betyder då, att under dem *förklara* matematikens och fysikens faktum? Det är en fullkomligt orimlig och godtycklig Kanttolkning, som Fischer här ger, för hvilken man hos Kant förgäfves skall söka stöd. Kant har icke lärt, att betingelserna för den transcendentala metafysikens giltighet skulle upphäfva möjligheten af att förklara matematikens och naturvetenskapens faktum. Men väl uppvisar han, att betingelserna för en transcendent metafysiks giltighet icke finnas och att en sådan metafysik invecklar sig i motsägelser, därför att den fattar ideerna såsom kunskapsformer, i hvilka objekt gifvas. Det vore fullkomligt obegripligt, hvarför Kant skulle anse, att antagandet af ett intuitivt förnuft skulle omöjliggöra förklaringen af matematikens och naturvetenskapens faktum eller ens deras giltighet. Han har håller icke gjort det. Men väl har han velat bevisa, att *vårt* förnuft icke kan åstadkomma någon öfversinnlig metafysik. Hvarje sådant försök måste upphäfva *sig själft*, men alls icke andra vetenskaper. — Hvar ligger då rättsgrunden till stridens afgörande, så-

ledes till att matematiken och naturvetenskapen existera icke blott "de facto" utan "de jure"? Enligt Fischer tydligt i betingelserna för att förklara dessa vetenskapers existens. Men då förutsättes för bevisningen vissa fakta, tvärtemot Kants eget påstående, liksom ock giltigheten eller objektiviteten af kunskapen om dem. I själfva verket kan man dock icke på den vägen komma längre än till, att en transscendent metafysik är ogiltig, därför att dess förutsatta betingelser upphäfva möjligheten att förklara gifna fakta, och till den blotta *möjligheten* af de bägge andra vetenskapernas giltighet. Det är fortfarande möjligt, att matematik och naturvetenskap *blott* äga faktisk men icke giltig existens. Också finna vi, att Fischer slutligen låter Kant finna det yttersta stödet i matematiken, icke i dennas faktum utan i dennas giltighet. Men i så fall har Fischer blott omintetgjort anklagelsen för *en* cirkel för att själf låta Kant än säkrare falla offer för en annan, ty såsom Fischer tolkar Kant, grundar denne giltigheten af matematiken och naturvetenskapen på — giltigheten af matematiken. Orimligheten i den Fischerska framställningen beror utan tvifvel på, att han söker konstruera Kants egentliga tankegång ur Prolegomena i stället för ur "Kritik der reinen Vernunft", hvilket senare måste vara det enda riktiga.¹

Vi ha härmed framställt den transscendentala metoden och följt den kritiska tankegången ända till den högsta punkt, till hvilken den når. Kritikens utförande af grundsatsernas system erbjuder ur metodologisk synpunkt ingenting nytt, utöfver hvad som kategoriernas deduktion har lämnat. Men väl synes den mellan kategori- och grundsatsläran inskjutna undersökningen om skematismen² innehålla ett egendomligt problem och därför äfven betyda ett särskildt steg i framställningen och bevisningen af transscendentalfilosofien. Hvad än detta steg kan betyda, genom det vinnes dock icke något ytterligare stöd för den kunskapsteoretiska *giltigheten* af kategorierna och grundsatserna, utan det nämnda partiet af Kri-

¹ Jmfr *W. Windelband*: *Gesch. d. neu. Phil.* II s. 52. — Se äfven Fischers egen framställning af de rena förståndsbegreppens deduktion ss. 401 ff.

² *Kant*: *Schriften* IV s. 98.

tiken betyder blott, att frågan åter upptages från en annan synpunkt: nämligen kategoriernas användbarhet på sinnlighetens föremål. I den 2:dra upplagan af Kritiken inför Kant en sådan undersökning redan såsom afslutning af förstånds-begreppens deduktion,¹ nämligen i läran om den figurliga syntesen. Här komma vi åter in i transscendentalpsykologiska problem och deras lösning. Man har emellertid svårt att förstå, hvarför Kant gör frågan om inbillningskraftens syntes till ett särskildt problem, då ju utgångspunkten låg i denna syntes och dess betydelse för kunskapen. Något nytt framkommer icke häller. Men väl lider denna del af Kants system af en obotlig dunkelhet, särskildt gäller detta det "wunderlichen Hauptstück vom Schematismus der reinen Verstandesbegriffe", welches als höchst dunkel berühmt ist, weil kein Mensch je hat daraus klug werden können", såsom Schopenhauer säger i sin "Kritik der Kantischen Philosophie."² Han, liksom E. Adickes,³ anser också, att läran om skematismen har sitt upphof i särskilda afsikter, hvilka icke sammanfalla med hufvuduppgiften, och i sträfvan efter yttre systematik. Jag kan icke häller inse annat än att just Kants ifver att få bestämd användning för samtliga logiska och psykologiska indelningsleder och rubriker var anledningen till att äfven åt omdömeskraften gifva en särskild plats och i den finna ett särskildt problem. Skemat skall förmedla mellan det rena förstånds-begreppet och företeelsen. Under kategorien skall skemat subsumeras. Men huru är det möjligt? Skemat är icke *ett* begrepp, som subsumeras under kategorien såsom ett *annat* begrepp. De stå icke till hvarandra i förhållande af genus och species, ty dels kan förstånds-begreppet såsom rent alls icke vara predikat i ett omdöme utan är den blotta regeln eller enheten i hvarje syntes, dels är skemat icke möjligt utan kategorien. De äro, såsom Burman⁴ säger, "nödvändigt sammanhängande sidor af den figurliga syntesen

¹ Kritik der reinen Vernunft (Hart.) s. 126.

² A. Schopenhauer: Die Welt als Wille und Vorstellung I Anhang s. 42 Bibliothek der Gesamtlitteratur.

³ E. Adickes: Die bew. Kräfte. Kantst. I s. 172.

⁴ E. Burman: Kants kunskapslära s. 52 f.

och sakna utan hvarandra all betydelse. Egentlig subsumtion äger sålunda icke rum mellan de faktorer, som ligga till grund för erfarenheten, såsom den omedelbart gifna kunskapen." I själfva verket kommer Kant icke längre genom att inskjuta läran om skematismen än till att upprepa, hvad vi redan förut veta, nämligen att kategorierna utan skemata blott äro "Functionen des Verstandes zu Begriffen, stellen aber keinen Gegenstand vor. Diese Bedeutung kommt ihnen von der Sinnlichkeit, die den Verstand realisirt, indem sie ihn zugleich restringirt."¹ Grundsatzerna äro de högsta omdömen, som förståndet bildar vid användandet af kategorierna, och de utgöra den egentliga immanenta metafysiken, såvidt den är transcendental. Vid deras bevisning återkomma samma tankar som vid kategoriernas transscendentala deduktion. "Die Grundsätze waren ursprünglich nur die letzte Phase der Kategorienlehre" säger Adickes² och ur metodologisk synpunkt äro de det fortfarande i trots af den särställning, som de fått i yttre måtto, och den breda utförlighet, med hvilken de behandlas. "In dieser Tendenz, sie selbstständig zu machen, geht Kant nun so weit, dass er, gleichsam um das begangene Unrecht der Missachtung wieder gut zu machen, sich an Beweisen nicht genug thun kann; einmal, bei der zweiten Analogie, häuft er sogar sechs aufeinander." Men i bevisen för grundsatzerna finnes ur metodologisk synpunkt icke något nytt och de äro samtliga blott rekapituleringar i nya former och med växlande exempel af ett grundbevis, nämligen att kategorierna lämna regler för inbillningskraftens syntes af åskådningens mångfald, utan hvilken erfarenheten såsom kunskap icke är möjlig. Grundsatzerna äga sålunda objektiv giltighet, därför att de blott uttrycka i en sats och bringa till medvetande denna regel, utan hvilken ingen erfarenhet och därför intet objekt och ingen kunskap äro möjliga. Det finnes därför ur synpunkten af den uppgift, som jag ställt mig, icke någon anledning att närmare ingå på transscendentalfilosofiens vidare utveckling och innehåll i detta fallet och än

¹ Kant: p. a. st. s. 104.

² E. Adickes: p. a. st. s. 172, 3.

mindre på de slutsatser och tillämpningar, som Kant utförligt framlägger. Detta hör till en fullständig exposé af hela hans kunskapslära, men icke till en redogörelse för metoden.

I uppgiften att nygrunda en vetenskaplig metafysik ingår äfven det slutgiltiga förstörandet af den dogmatiska metafysiken. Utan att en sådan företages, finnes ingen säker vetenskaplig fortgång, ty det mänskliga förnuftet blir dialektiskt, då det måste söka det obetingade, och emedan människan genom en naturlig och oundviklig illusion fattar "die subjective Nothwendigkeit einer gewissen Verknüpfung unserer Begriffe zu Gunsten des Verstandes für eine objective Nothwendigkeit der Bestimmung der Dinge an sich selbst."¹ Den transcendentala dialektiken upplöser detta sken och hindrar, att det bedrager. I själfva verket följer den transcendentala metafysikens ogiltighet redan ur den transcendentala analytikens resultat, men Kant utför dialektiken i full symmetri med estetiken och analytiken. På så sätt blir dialektiken en med de öfriga jämbördig hufvuddel. I en metafysisk deduktion uppvisar Kant sålunda de rena förnuftsbegreppen eller de transcendentala ideerna.² Liksom kategorierna följa ur omdömesformerna, så följa ideerna ur slutledningsformerna. I slutledningen består förnuftets funktion i att gifva kunskapen allmänhet enligt begrepp, och slutsatsen är ett omdöme, som a priori bestämmes i hela omfånget af sina betingelser. Den logiska allmänheten (universalitas) motsvaras i åskådningarnes syntes af allhet (universitas) eller betingelsernas totalitet. Därför är det transcendentala förnuftsbegreppet blott begreppet om totaliteten af betingelser till hvarje gifvet betingadt, men detta kan endast vara det obetingade. Så många begrepp om det obetingade eller så många transcendentala idéer få vi, som det gifves arter af förnuftsslutledningar. Dessa bestämmas af omdömets relation i öfversatsen. Alltså få vi i analogi med den kategoriska, den hypotetiska och den disjunktiva slutledningen trenne idéer, hvilka innehålla, den första: den absoluta en-

¹ Kant: p. a. st. s. 190.

² Kant: p. a. st. s. 204 ff.

heten hos det tänkande subjektet, den andra: den absoluta enheten hos betingelsernas serie i företeelsen och den tredje: betingelsernas absoluta enhet hos alla föremål för tänkandet öfverhufvud.¹ Dessa idéer behandlas af trenne skenvetenskaper: den transscendentala psykologien, den transscendentala kosmologien och den transscendentala teologien, hvilka af dem göra de tre föremålen: själen, världen och Gud. Den påstådda realiteten hos de rena förnuftsbegreppen framgår ur vissa förnuftsslutledningar. Genom dem söka vi öfvergå från det, som vi känna, till det, som vi icke känna. Dessa förnuftsslutledningar äro sofistikationer "nicht der Menschen, sondern der reinen Vernunft selbst."² I detta uttryck ligger dock en stark öfverdrift, ty dessa sofistikationer kunna dock ej vara mer än historiskt och psykologiskt nödvändiga, eljest vore det meningslöst att kalla dem sofistikationer och alldeles omöjligt att genom några som hälst förnuftiga medel försöka deras upplösning. Tager man Kant efter orden skulle ju här föreligga förnuftets absoluta inkompetensförklaring, och "Kritik der reinen Vernunft" skulle vara en enda stor motsägelse eller en blodig ironi. Det är nödvändigt, att förnuftet genom sina handlingar, syllogismerna, söker gifva alla våra kunskaper systematisk enhet, eller det är en obetingad uppgift för förnuftet att gifva våra kunskaper systemets form genom förnuftsensheten, men då alla våra kunskaper ligga inom erfarenheten, och då i erfarenheten aldrig det obetingade kan påträffas såsom realiseradt, är det obetingade, såsom Windelband säger: "das niemals zu realisierende Ideal der Erkenntnis und trotz dieser Unerfüllbarkeit ist doch die ganze Arbeit der Erkenntnis durch dieses Ideal beherrscht und bestimmt."³ Alla enskilda och betingade sammanhang få sitt värde och sin betydelse ytterst genom att de såsom handlingar konvergera mot en absolut förnuftsenshet.⁴ Idéerna såsom begrepp om dessa nödvändiga handlingar äro fullt legitima, men såsom begrepp om påstådda objekt gifva de blott

¹ *Kant*: p. a. st. s. 211 f.

² *Kant*: p. a. st. s. 214.

³ *W. Windelband*: *Gesch. d. neu. Phil.* II s. 96.

⁴ *Kant*: *Kr. d. r. V.* (Hart.) s. 438

ett dialektiskt sken. Det är endast i det senare fallet, nämligen då man vill åt idéerna gifva transscendental realitet, och då man fattar dem såsom kunskap om föremål, som dessa nödvändiga sofistikaationer uppkomma. Den psykologiska idéen ger då, hvad Kant kallar, den transscendentala paralogismen, den kosmologiska ger det tillstånd hos förnuftet, som kallas det rena förnuftets antinomi, och den teologiska idéen slutligen ger det rena förnuftets ideal.¹ Jag har icke anledning att närmare ingå på dessa dialektiska slutledningars framställning och deras upplösningar, ty allt detta är icke något specifikt för den transscendentala metoden utan är blott en logisk kritik på grundval af de genom den transscendentala analytiken vunna resultaten. Men Kant ställer äfven såsom sin uppgift² att visa, att, ehuru de trenne transscendentala idéerna icke kunna direkt hänföras på mot dem korresponderande föremål, de ändock såsom regler för förnuftets empiriska bruk under förutsättning af ett sådant *föremål i idéen* leda till systematisk enhet samt på så vis långt ifrån att strida mot erfarenhetskunskapen utvidga densamma.³ Det är en nödvändig maxim för förnuftet att handla efter sådana idéer. "Und dieses ist die transscendentale Deduction aller Ideen der speculativen Vernunft, nicht als *constitutiver* Principien der Erweiterung unserer Erkenntniss über mehr Gegenstände, als Erfahrung geben kann, sondern als *regulativer* Principien der systematischen Einheit des Mannigfaltigen der empirischen Erkenntniss überhaupt, welche dadurch in ihren eigenen Grenzen mehr angebaut und berichtigt wird, als es ohne solche Ideen durch den blossen Gebrauch der Verstandesgrundsätze geschehen könnte". Regulativa blifva dessa idéer, därigenom att i *psykologien* alla själsföreteelser förbindas *som om* själen vore en enkel substans, därigenom att i *kosmologien* serien af naturföreteelsernas betingelser betraktas *som om* den vore oändlig och utan att ett öfversta eller högsta moment antages, dock utan att därför deras intelligibla grunder förnekas, ehuru de icke få införas i företeelsernas sam-

¹ Kant: Schriften IV s. 215.

² Kant: Kr d. r. V. (Hart.) ss 435 ff.

³ Kant: Kr d. r. V. (Hart.) s. 452.

manhang, samt därigenom att i *teologien* allt, som hör till en möjlig erfarenhet, betraktas *som om* det ägde sitt sammanhang genom och sin grund i ett ursprungligt skapande förnuft. Men idéen lämnar blott skemat för att kunna gifva förståndskunskapen systematisk form. "Man verkennt", säger Kant, "so- gleich die Bedeutung dieser Idee, wenn man sie für die Behauptung oder auch nur die Voraussetzung einer wirklichen Sache hält".¹ Den transscendentala tankegången ligger alldeles klar i framställningen af idéerna såsom nödvändiga betingelser för, att förnuftet skall kunna fylla sin uppgift att gifva systemets form åt förståndskunskapen. Det obetingade är således en nödvändig uppgift och ligger i den gränslösa fortgången mot all kunskaps systematiska fulländning. "Die Vernunfteinheit ist die Einheit des Systems, und diese systematische Einheit dient der Vernunft nicht objectiv zu einem Grundsatz, um sie über die Gegenstände, sondern subjectiv als Maxime, um sie über alles mögliche empirische Erkenntniss der Gegenstände zu verbreiten. Gleichwohl befördert der systematische Zusammenhang, den die Vernunft dem empirischen Verstandesgebrauche geben kann, nicht allein dessen Ausbreitung, sondern bewährt auch zugleich die Richtigkeit desselben, und das Principium einer solchen systematischen Einheit ist auch objectiv, aber auf unbestimmte Art (*principium vagum*), nicht als constitutives Princip, um etwas in Ansehung seines directen Gegenstandes zu bestimmen, sondern um, als blosz regulativer Grundsatz und Maxime, den empirischen Gebrauch der Vernunft durch Eröffnung neuer Wege, die der Verstand nicht kennt, ins Unendliche (Unbestimmte) zu befördern und zu befestigen, ohne dabei jemals den Gesetzen des empirischen Gebrauchs im Mindesten zuwider zu sein."² Den transscendentala tankegången eller den transscendentala metoden visar sig äfven här såsom väsentligen teleologisk. Det gäller alltid att uppvisa, huru vissa handlingar äro nödvändiga betingelser för, att förnuftet skall kunna fortgå mot sitt ändamål. Förnuftet fordrar, att våra kunskaper icke

¹ Kant: Kr. d. r. V. (Hart.) s. 458.

² Kant: Kr. d. r. V. (Hart.) s. 437.

skola utgöra en rapsodi utan att de skola bilda ett system, ty endast då kunna de understödja och befordra förnuftets väsentliga ändamål. Med system menar Kant de mångfaldiga kunskapernas enhet under en idé, som är förnuftsbegreppet om det helas form såvidt genom det både mångfaldens omfång och hvarje moments plats och förhållande till de andra momenten bestämmas. "Der scientifische Vernunftbegriff enthält also den Zweck und die Form des Ganzen, das mit demselben congruirt."¹ Det är ändamålet, som bestämmer allt. Samtliga vetenskaper framgå ur vissa allmänna mänskliga intressen och det är alltid ytterst en idé, hvilken liksom ett frö innehåller dunkelt och "sehr eingewickelt und kaum der mikroskopischen Beobachtung kennbar" alla de olika delarne. Så kunna alla subjektiva försök att filosofera bedömas genom att hänföras till filosofien såsom "eine blosze Idee von einer möglichen Wissenschaft, die nirgend *in concreto* gegeben ist, welcher man sich aber auf mancherlei Wegen zu nähern sucht, so lange, bis der einzige, sehr durch Sinnlichkeit verwachsene Fussteig entdeckt wird, und das bisher verfehlte Nachbild, so weit als es Menschen vergönnt ist, dem Urbilde gleich zu machen gelingt."² Detta är den formella sidan, reellt ha alla mänskliga vetenskaper sitt värde såsom medel för mänsklighetens ändamål.³ Men detta är möjligt blott genom förmedling af en förnuftskunskap ur rena begrepp, hvilken vetenskap, man må benämna den huru man vill, egentligen ingenting annat är än metafysiken eller filosofien i äkta och sträng mening, ty filosofien är "die Wissenschaft von der Beziehung aller Erkenntniss auf die wesentlichen Zwecke der menschlichen Vernunft (*teleologia rationis humanæ*), und der Philosoph ist nicht ein Vernunftkünstler, sondern der Gesetzgeber der menschlichen Vernunft."⁴ I detta formella och reella bestämmande af filosofiens begrepp får den transscendentala tanken sitt fullö-

¹ Kr. d. r. V. (Hart.) s. 548.

² Kr. d. r. V. „ s. 551.

³ Kr. d. r. V. „ s. 559.

⁴ Kr. d. r. V. „ s. 552.

diga uttryck liksom den transscendentala metoden är den af ett sådant begrepp fordrade arten och formen för det filosofiska tänkandet.

* * *

Transscendentalfilosofien är en central och ledande kraft i modärn filosofisk forskning, men det Kantska systemet tillhör historien. Det väsentliga och värdefulla i Kants gärning ligger icke i, att han gifvit oss ett nytt system. Huru oförgångligt Kant själf än må ha ansett det vara och huru stor betydelse det än af honom och många anhängare tillmättes, så är det dock såsom system något förgånget och har aldrig varit annat än ett bestämdt och begränsadt historiskt faktum. Såsom sådant ingår det i vår lärdom, våra historiska kunskaper. Men den, för hvilken Kants filosofi utan rest uppgår i historiska kunskaper, har aldrig sett det betydelsefulla i Kants verk. Man bör påminna sig Kants egna träffande ord och blott utbyta hans namn mot Wolff's: "Daher hat der, welcher ein System der Philosophie z. B. das Wolff'sche eigentlich gelernt hat, ob er gleich alle Grundsätze, Erklärungen und Beweise, zusammt der Eintheilung des ganzen Lehrgebäudes ins Kopf hätte und alles an den Fingern abzählen könnte, doch keine andere, als vollständige *historische* Erkenntniss der Wolff'schen Philosophie; er weiss und urtheilt nur so viel, als ihm gegeben war! Streitet ihm eine Definition, so weiss er nicht, wo er eine andere hernehmen soll. . . Er hat gut gefasst und behalten, d. i. gelernt, und ist ein Gipsabdruck von einem lebenden Menschen."¹ Men det är icke till gipsaftryck af, vore det än aldrig så stora människor, som filosofien skall göra oss och aldra minst den Kantska filosofien, utan till själfständigt forskande andar. Filosofien är icke häller en historisk kunskap, icke en "cognitio ex datis" utan är en rational kunskap, "cognitio ex principiis." Därför kan man strängt taget icke lära filosofi utan på sin höjd att filosofera. Detta har Kant bragt till fullt och klart medvetande och för det är transscendentalfilosofien ett uttömmande bevis. I detta ligger, att Kants epokgörande betydelse icke är

¹ Kr. d. r. V. (Hart.) s, 550.

att söka och finna i hans tänkandes resultat, icke i ett stelnadt system af fixerade begrepp och satser utan i hans tänkandes energi och riktning, i problemställningen och metoden. I transscendentalfilosofien kommer tänkandet till medvetande om sig själf såsom oändlig aktualitet, hvilken också spränger och går utöfver hvarje historiskt realiserad form. Det är därför, som transscendentalfilosofien icke blott lämnar den kunskapsteoretiska begrundningen af det 18:de århundradets matematik och naturvetenskap och utgör prolegomena till en metafysik, uteslutande orienterad på matematik och naturvetenskap utan framträder i vår aktuella forskning såsom drifvande kraft och normbildande princip. Huru den modärna naturvetenskapliga kunskapsteorien står i beroende af Kant har t. ex. H. Kleinpeter i en artikel visat med afseende på Mach, Clifford, Stallo m. fl. Det icke minst intressanta och beaktansvärda är härvid, att Kants tankar, i trots af att de merändels fixeras och upp- tagas från deras lägre och ytliga sidor, hvarigenom deras djupaste betydelse missuppfattas, oförtydligt visa sitt inflytande i kritiken af den gängse dogmatiska naturuppfattningen samt af Kant själf sådan han af dessa auktorer har fattats. Och här visar sig den transscendentala metodens och ståndpunktens egen inneboende kraft. Denna metod gör sig gällande som det vetenskapliga medvetandets själfkritik på samma gång som den transscendentala tanken både allt mer inifrån utvecklas till större klarhet och styrka samt eröfrar och bestämmer nya områden. Detta visar sig framför allt i kulturvetenskapernas eller de historiska vetenskapernas logik och kunskapsteori. Långt ifrån att transscendentalfilosofien här skulle nått sin yttersta gräns och därmed skulle kunna betraktas såsom en blott ensidig och i det hela öfvervunnen ståndpunkt, har den säkerligen just på detta område att vänta sina största segrar. "Sieht man", säger F. Medicus,¹ "von der durch das 18. Jahrhundert bedingten Gestalt ab, die die Transscendentalphilosophie bei ihrem grossen Begründer erhalten hat, und zieht man das Methodische daraus hervor, so hat man einen Leitfaden, an dem sich die Probleme der Geschichtsphilosophie in geschlossenem systematischem Aufbau entwickeln". Så är förvisso den kri-

¹ *Fritz Medicus: Kant und Ranke. Kantstudien VIII s. 192.*

tiska filosofien genom sin metod en mäktig faktor i vårt vetenskapliga medvetandes utveckling och därmed i vår kultur. Den har förmåga af själfförnyelse genom att upptaga i sig och beherrska nytt innehåll. Denna filosofi är således icke det intellektuella uttrycket blott för en svunnen kulturepok utan lämnar oss normer för vår starka sträfvan att bringa till klart medvetande sammanhanget i den skiftande mångfalden af bilder och värden i vårt eget pulserande lif. Transscendentalfilosofien — lika litet som någon annan teori — är icke och får icke vara den en gång för alla intagna ståndpunkten, utan är riktninglinien, metoden för en ständig forskning, den är icke sanningen utan kampmedlet i striden för sanningen. Detta ligger ock i Windelbands präktiga ord i hans artikel¹ till firandet af Kants hundraårsminne: "So drängt Alles darauf hin, dass die kritische Philosophie, wenn sie die Lebenskraft, die sie ein Jahrhundertlang bewahrt hat, auch in der Bewältigung der intellektuellen Bedürfnisse der Gegenwart bewähren soll, sich fähig erweisen muss, mit ihrem Begriffsystem eine Weltanschauung zu tragen, welche den geistigen Wertinhalt der Wirklichkeit in sicherem Bewusstsein zu erfassen vermag. Sie hat dazu das Recht und den Beruf, weil sie, den Kantischen Grundlagen gemäss, die Gründe allgemein giltiger und notwendiger Überzeugungen in dem ganzen Umfange menschlicher Kulturthätigkeit im sittlichen und geschichtlichen Leben, in Kunst und Religion ebenso wie in der Wissenschaft zu suchen angewiesen ist. Und diese Aufgabe zu erfüllen, dazu stehen die Zeichen der Zeit nicht ungünstig. Schon erleben wir — fast von Tage zu Tage — einen rapiden Niedergang der naturalistischen Weltanschauung, die nur noch gelegentlich einmal von einem der Alten, die nichts mehr gelernt haben, mit glücklicher Ahnungslosigkeit aufgetischt wird. Unsere Jugend, die die Macht des historischen Lebens in sich fühlt, — sie brennt darauf, ihre gährenden Wertgefühle in klare Begriffe umgesetzt zu finden. Es ist alle Hoffnung, dass der gute Kampf um einen geistigen Lebensinhalt, wie ihn Eucken mit edler Leidenschaft kämpft, zum Siege führe."

¹ W. Windelband: Nach hundert Jahren. Kantstudien IX. s. 19.

